

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KAPTAN-I DERYA KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA'NIN DEVLET
HAYATI

Ebru HAKYEMEZ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Süleyman UYGUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2022

ETİK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak savunduğum “Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın Devlet Hayatı” adlı çalışmamın, Enstitü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bütün bilgi ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, bu çalışmanın herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir bilimsel çalışma olarak sunmadığımı beyan ederim. Tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.... /..../ 2022

Ebru HAKYEMEZ

TEZ KABUL SAYFASI

EBRU HAKYEMEZ tarafından hazırlanan “KAPTAN-I DERYA KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA’NIN DEVLET HAYATI” başlıklı bu çalışma, 06.01.2022 tarihinde yapılan değerlendirme sonucunda başarılı bulunarak, **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan PROF.DR. İLHAN EKİNCİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAK. TARİH BÖL.



Üye DOÇ. DR. SÜLEYMAN UYGUN
ORDU ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAK. TARİH BÖL.



Üye DR. ÖĞR.ÜY. ÖZKAN ÖZER KESKİN
ONDOKUZ MAYIS. ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ, TARİH

Üye Unvanı, Adı ve Soyadı
Üniversitesi / Fakültesi

Üye Unvanı, Adı ve Soyadı
Üniversitesi / Fakültesi

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın konusu, arşiv vesikalarının transkript edilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarında dolay tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Süleyman UYGUN'a, araştırma ve yazım süresince yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. İlhan EKİNCİ'ye, her konuda öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve sevgili arkadaşım Sibel GÜNGÖR'e teşekkür ederim.

Ayrıca araştırma ve yazım süreci boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolay aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ebru HAKYEMEZ

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	vi
TABLolar DİZİNİ	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	16
1. XVIII. YÜZYIL SONU OSMANLI DENİZCİLİĞİ.....	16
1.1. Kaptan Paşalık Makamı.....	16
1.2. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Denizciliği ve Islahat Politikaları	20
1.2.1. Hendese Odası (1776).....	25
1.2.2. Gemi İnşa Faaliyetleri	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2. KAPTAN-I DERYA KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA VE XVIII. YÜZYIL SONUNDA OSMANLI DONANMASI	31
2.1. Çocukluğu ve III. Selim İle Yakınlıkları.....	31
2.2. Kaptan-ı Derya Olarak Atanması ve Esmâ Sultan İle Nişanı (1792).....	34
2.3. Küçük Hüseyin Paşa'nın Akdeniz'deki Korsanlarla Mücadelesi (1792).....	40
2.4. Küçük Hüseyin Paşa'nın İkbâl Yolunun Açılması.....	46
2.5. Vidin Seraskerliği (1798)	51
2.6. Napolyon'un Mısır Seferi'ne Karşı Kaptan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa (1801).....	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80
3. KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA'NIN DONANMA VE TERSANE'NİN NİZÂMINA DAİR ÇALIŞMALARI	80
3.1. Küçük Hüseyin Paşa'nın Donanmanın Islahına dair Faaliyetleri.....	80
3.1.1. 11 Temmuz 1792 Tarihli Nizamnâme	81
3.2. Tersane Mühendishanesi	86
3.3. İlk Kuru Havuzun İnşası (1797-1800).....	91
3.4. Gemi İnşa Faaliyetleri	95

3.5. Küçük Hüseyin Paşa'nın Şahsiyeti ve Vefatı (1803)	101
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114
EKLER	125
ÖZGEÇMİŞ	136

ÖZET

KAPTAN-I DERYA KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA’NIN DEVLET HAYATI

XVIII. yüzyıl sonlarında Kaptan-ı Deryalık mevkiine getirilen Küçük Hüseyin Paşa, yaklaşık 12 yıl boyunca bu mevkide kalmıştır. Devlete isyan eden ve dönemin en güçlü ayanlarından biri olan Vidin Ayanı Pazvandoğlu, Akdeniz’deki namılı korsanlar Lambro ile Karakaçan ve son olarak da Mısır’ı işgal eden Fransızlarla mücadeleye girişmiştir. Ancak kendini en fazla donanma ve tersanenin ıslah çalışmaları sırasında göstermiştir. Nitekim Osmanlı donanmasının kırk beş yeni savaş gemisiyle takviye edilmesi, tersanede havuz inşası ve sefer dönüşü gemi mürettebatının memleketlerine gönderilmeleri usulünün kaldırılarak kış aylarında da talim ve terbiyelerinin devam ettirilmesi, donanma kaptanlarının ehliyetlerine göre sınıflandırılması, marangozların donanma gediklileri arasına alınarak usta işçi sınıfı meydana getirilmesi, kalyonların büyük ve küçük olarak ayrılması gibi faaliyetleri kendisine Osmanlı Denizciliğinin Bânisi unvanını kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Osmanlı Bahriyesi, Kaptan-ı Derya, Islahat.

ABSTRACT

THE ROLE OF CAPTAIN-İ DERYA KÜÇÜK HUSEYİN PASHA İN THE ADMINISTRATION

Küçük Hüseyin Pasha was inducted to the position of captain-i derya at the end of the 18th century and served in this position for about 12 years. Pazvandoğlu who was notables of vivid rebelled against the state and was one of the most powerful notables of the period, fought against powerful pirates such as Lambro and Karakacan in the Mediterranean and the French who occupied Egypt. However, the most important activities were the rehabilitation works of the navy and the shipyard. As a matter of fact, his activities such as Reinforcement of the Ottoman navy with forty-five new warships, Refusing the policy of sending the ship crew to their hometowns after the construction of the dock at the shipyard and after the voyage, and continuing their training in the winter months, classification of navy captains according to their qualifications, forming a master-workor class by including carpenters among navy regulars, separation of galleons into large and small assumed him the title of "Founder of Ottoman Maritime".

Keywords: 18th Century, Ottoman Navy, Captain-i Derya, Reform.

KISALTMALAR VE SİMGELER

A. DVNS. MHM. d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri
A. DVNS. NMH. d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri Tasnifi
AE. SSLM. III.	: Ali Emiri Sultan Selim III Tasnifi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C. AS.	: Cevdet Askeriye Tasnifi
C. BH.	: Cevdet Bahriye Tasnifi
C. DH.	: Cevdet Dâhiliye Tasnifi
C. HR.	: Cevdet Hariciye Tasnifi
C. SM.	: Cevdet Saray Tasnifi
C. ZB.	: Cevdet Zabtiye Tasnifi
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Edt.	: Editör
HAT.	: Hatt-1 Hümayûn
Haz.	: Hazırlayan
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
KK. d.	: Kamil Kepeci Tasnifi
Neşr.	: Neşreden
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı

TS. MA. d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri Tasnifi
TS. MA. e.	: Topkapı Sarayı Arşiv Evrakı Tasnifi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
UDH.	: Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
Yay.	: Yayınları

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1.	:1789-1799 Yılları Arasında İnşa Edilen Kalyon, Firkateyn ve Korvetler.....98-99
Tablo 2.	:1800 Yılında Savaş Filoları.....100

GİRİŞ

Türklerin denizlerle ilk defa karşılaşması XI. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. 1085 yılında, kırk parçadan oluşan donanması ile önce İzmir ve çevresi ardından Midilli, Sisam, Rodos ve Sakız adalarını fetheden Çaka Bey¹, denizlerde ciddi bir hareket başlatan ilk Türk beyidir².

Türkler, Selçuklular döneminde Anadolu sahil şehirleri fethedip, buralarda tersaneler kurmuşlardır. İlk olarak 1085 yılı ve daha sonra tekrar 1214 yılında Sinop, 1206 yılında Samsun ve 1207 yılında Antalya fethedilerek bir süre denizlerde üstünlük sağlanmıştır. Selçuklu Devleti'nin denizlerde en güçlü olduğu dönem I. Alâeddin Keykubad (1219-1236) dönemidir³. Bu dönemde Alanya tersaneleri kurulmuş, düzenli bahriye birlikleri oluşturulmuş ve Selçuklu donanması ilk defa deniz aşırı seferlere katılabilecek güce kavuşmuştur⁴. Ayrıca bu dönemde yayılcı bir politika takip eden Moğolların Anadolu'ya doğudan baskısı, Türklerin ve Türk beylerinin zorunlu olarak Akdeniz ve kıyılarına göç etmesine sebep olmuştur. Bu durumda kıyılara göç eden Türkler, denizlerle iç içe yaşamak zorunda kalmıştır. Bu ise Türk denizciliğinin kapısını aralamıştır.

Osmanlılar da Moğol baskısının olabildiğince asgari düzeyde olduğu Bilecik ve havalisine yerleşmiştir. Denizlerle bağlantısı olamayan bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanoğulları, fetih politikalarının yönü gereği denizlere doğru genişleme siyaseti gütmüşlerdir. Batı Anadolu sahillerinde kurulmuş olan Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları ve Karesioğulları beyliklerinin donanma ve denizciliğinden yararlanarak Osmanlı denizciliğinin ilk temellerini atmışlardır⁵. Zamanla topraklarını Karadeniz, Akdeniz ve Adalar Denizi'ne kadar genişletince donanmaya olan ihtiyacı git gide daha fazla hissetmeye başlayan Osmanlılar ilk olarak Gazi Orhan Bey döneminde büyük bir kısmı alınmış olan Karesi Beyliği'nin donanmasından yararlanmışlardır⁶. Daha sonra Edincik

¹ Çaka Bey'in kimliği ve denizcilik faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, C. 8, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 186-188.

² İdris Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, Küre Yayınları, İstanbul 2017a, s. 29.

³ Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yay., İzmir 2014, s. 132.

⁴ Çetin, 2014, s. 132.

⁵ Bostan, 2017a, s. 30.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 389; Osmanlılar, Karesi Beyliği'nin topraklarını 1334-1361 yılları arasında parça parça hâkimiyetleri altına almışlardır. Bkz. Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2016, s. 47.

(Aydıncık), Gemlik, Karamürsel ve İzmit'te tersaneler kurularak Osmanlı deniz kuvvetlerinin ilk çekirdeği oluşturulmuştur⁷. Osmanlıların Rumeli'ye yerleşmesinden sonra Boğaz ve Marmara sahillerini, Venediklilerden korumak amacıyla Gelibolu'da büyük bir tersane kurulmuştur⁸. Zaman içinde yapılan gemi inşa tezgâhları, malzeme koruma depoları, gemilerin su ihtiyacını karşılamak için yapılan çeşmeler ve baruthaneler ile Gelibolu Tersanesi donanımlı bir devlet tersanesi haline getirilmiştir⁹. Gelibolu'da böyle bir merkez üssün kurulması ile Bizans'ın Akdeniz ile olan bağlantısı koparılmış olup bu durumdan cesaret alan I. Bayezid'in (1389-1403) İstanbul'u kuşatmaya teşebbüs ettiği bilinmektedir¹⁰. Bu dönemde Osmanlı donanmasının mevcudu altmış kalyon ve başka gemilerden müteşekkildir¹¹. Gemilerin modeli ise ince uzun gövdesi sayesinde manevra kabiliyeti yüksek olan Venedik kökenli kadırgadır¹². Kadırgalar bu dönemde savaş gemisi olarak donanmanın esas gücünü oluşturmaktadır.

I. Mehmed (1413-1421) döneminde Osmanlı Bahriyesi hatırı sayılır derecede bir canlılık göstermeye başlamıştır. Kaptan paşalar gün geçtikçe bahriye alanında tecrübe kazanarak Venediklilerle mücadeleye girişecek güce eriştiklerini düşünmüşlerdir. Ancak Venediklilerle yapılan büyük deniz savaşında dönemin ünlü Türk denizcisi Çalı Bey kumandasındaki Osmanlı donanması ağır yenilgiye uğratılıp, Çalı Bey de şehit düşünce durumun öyle olmadığı anlaşılmıştır¹³.

II. Murad (1421-1444, 1446-1451) döneminde Osmanlı donanması yeniden yükselişe geçmiştir. İlk olarak Gelibolu'daki deniz üssü takviye edildikten sonra Osmanlı donanması 1429'da Adalar Denizi'ne açılarak Venedik hâkimiyetindeki birçok adayı yağma etmiş ve Selânik'in de karadan kuşatılmasına

⁷ Bostan, 2017a, s. 31.

⁸ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK Yay., Ankara 2001, s. 7; Gelibolu Tersanesi, I. Bayezid zamanında Saruca Paşa'nın nezareti altında 1390 yılında yapımına başlanmış olup Osmanlıların ilk tersanesi olma niteliğini taşımaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, 1988, s. 395.

⁹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 15.

¹⁰ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 34.

¹¹ Kate Fleet, "Osmanlı Devleti'nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Denizcilik Faaliyetleri", *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 67.

¹² Ekrem Işın, "Eski Denizler, Yeni Düşünceler", *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri Gemiler, Efsaneler, Denizciler*, Edt. Ekrem Işın, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2009, s. 14.

¹³ Ali İhsan Gencer, "Bahriye", *DİA*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1991, 1991, s. 502.

rağmen denizden abluka altına almayı başarmıştır¹⁴. Osmanlı donanması bu döneme dek bir savaş donanması gücünde olmayıp, daha çok akın donanması niteliğinde idi. Bu akın donanması faaliyetlerinden çıkıp giderek deniz aşırı seferlere hazırlanma süreci II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) dönemine rast gelmektedir¹⁵.

II. Mehmed döneminde, Osmanlı denizcilik tarihi bakımından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şüphesiz bu duruma en önemli etken; İstanbul'un fethi için yapılan hazırlıklar kapsamında oldukça güçlü bir donanmaya ihtiyaç duyulmasının getirdiği zorunluluktur. Bu bakımdan ilk olarak II. Mehmed, I. Bayezid döneminde yaptırılan Anadolu Hisarı'nı tamir ettirmiştir. Daha sonra Karadeniz'e geçişleri kontrol altına almak için 1452 yılında Anadolu Hisarı'nın tam karşısına Rumeli Hisarı'nı yaptırmıştır¹⁶. Ardından İstanbul boğazının iki girişinde de Sultaniye ve Kilidbahir isimlerinde iki kale inşa edilerek geçişler tam anlamıyla kontrol altına alınmıştır. Donanmanın kurulup organize edilmesi amacıyla Gelibolu Tersanesi yeniden tahkim edilmiştir. Osmanlı denizcilik tarihinde ilk kaptan-ı derya olarak zikredilen Baltaoğlu Süleyman Bey¹⁷ ise Gelibolu Tersanesi'nde ve İzmit'te birçok eski gemileri tamir ettirerek yeni donanma gemileri yaptırmıştır¹⁸.

İstanbul'un fethi sırasında donanma önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü daha önceki dönemlerde İstanbul sadece karadan kuşatılmış ve Bizans'ın deniz yoluyla edindiği yardımlar önlenememişti. Bu sebeple II. Mehmed kuşatmanın başladığı ilk günden itibaren donanmayı İstanbul sahillerine yerleştirmiş ve Baltaoğlu Süleyman Bey emrindeki kuvvetler de gemilerini Balta Limanı'na demirleyerek burayı üs olarak kullanmışlardır¹⁹. Ancak Süleyman Bey, Bizans'a yardım götürmek isteyen üç Ceneviz gemisini engelleyemediği için görevinden

¹⁴ Bostan, 2007, s. 16.

¹⁵ Gencer, 1991, s. 503.

¹⁶ İdris Bostan, "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009a, s. 85.

¹⁷ İlk kaptan-ı derya olarak bilinir ve İstanbul kuşatması sırasında gemilerin karadan yürütülerek Haliç'e indirilmesinde hizmet ettiği rivayet edilir. Bkz. Râmizpaşazâde Mehmed İzzet Bey, *Harîta-yi Kapudânân-ı Deryâ-Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)*, Haz. Cemil Sağlam, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2021, s. 91.

¹⁸ Kayık ve nakliye gemileri ile birlikte Osmanlı Donanmasının mevcudu 350-400 civarında idi. Bkz. Bostan, 2007, s. 17.

¹⁹ Bostan, 2009a, s. 85.

alınarak yerine Hamza Bey getirilmiştir. Bizanslılar, şehrin surlarını Kasımpaşa'dan gelebilecek olan Türk saldırılarına karşı korumak amacıyla Haliç'in girişini zincirlerle kapatmış olmaları üzerine yetmiş civarında Osmanlı gemisinin kara yoluyla Tophane-Kasımpaşa güzergâhı üzerinden denize indirilmesi sırasında Kaptan-ı Derya, Hamza Bey idi²⁰. Donanmanın bir kısmının Haliç'e inmesiyle birlikte iki yaka arasına gemilerden köprü yapan Osmanlılar, hızlıca karşı sahile asker ve mühimmat taşımış ve bu bölgede Bizanslılar için ciddi bir tehdit oluşturmuşlardır²¹.

İstanbul'un fethinden sonra bir süre Bizanslılardan kalan Kadırga Limanı tersane olarak kullanılmıştır²². Daha sonra Haliç'in Aynalıkavak semtinde birkaç gözden oluşan Galata Tersanesi inşa edilmiştir. Ardından İstanbul'u Akdeniz'den gelecek herhangi bir tehlikeye karşı koruyabilmek amacıyla Çanakkale Boğazı tahkim edilmiş, İmroz, Limni, Taşoz, Semadirek, Midilli, Ağrıboz adaları alınmış, Sakız ile Sisam adaları da vergiye bağlanarak Anadolu sahillerinin emniyeti sağlanmıştır²³. Fethi takip eden yıllarda Karadeniz sahilinin ve Trabzon Rum Devleti'nin Osmanlı hâkimiyeti altına alınması ve Kırım seferiyle Kefe başta olmak üzere önemli yerlerin Cenevizlilerden alınması, Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirmek için Osmanlıların yapmış oldukları ilk girişimlerdir²⁴. Ancak Osmanlı bahriyesi, bu dönemden ziyade II. Bayezid döneminde istenilen düzeye getirilmiştir.

II. Bayezid (1481-1512) döneminde Osmanlı donanması, geleneksel Osmanlı kara gücünün de üstünde bir değer kazanarak denizlerde ciddi bir etki alanı oluşturmaya başlamış ve gelecekte kurulacak imparatorluk donanmasının temelleri atılmıştır²⁵. Öncelikle Fatih döneminde başlatılan Karadeniz hâkimiyeti yolunda eksik bırakılan Kili ve Akkirman'a sefer düzenlenerek 1484 yılında bu

²⁰ Kazasker Mehmed Hafid Efendi, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, Nşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul, 1952, s. 17; Bostan, 2009a, s. 86.

²¹ Bostan, 2009a, s. 86.

²² Bostan, 1992, s. 3.

²³ Meral İnan, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Deniz Savaşlarının Anatomisi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2016, s. 16.

²⁴ Gencer, 1991, s. 503.

²⁵ İdris Bostan, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği", *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009b, s. 111.

bölgeler alınmıştır. Böylelikle Karadeniz'in batı sahili tamamen Osmanlıların eline geçmiş ve Kırım ile karadan bağlantı yolu açılmıştır²⁶.

Venediklilerin 1489 yılında Kıbrıs'ı ele geçirmesi ile Batı Anadolu sahilleri ve Akdeniz ticaret yolları tehlike altına girmiş bulunmaktaydı²⁷. II. Bayezid, açık denizlere elverişli bir donanmaya sahip olamadan Venediklilerle mücadele edemeyeceğini anlamıştı. Bu bakımdan 1489 yılından itibaren, Karpat²⁸ ve Toros dağlarından elde edilen keresteler ile açık denizlerde başarı sağlayabilecek filonun inşasına başlanmıştır²⁹. Bu gelişmelerin ardından II. Bayezid, Venediklilerin uzun zamandır Osmanlı hazinesine yıllık vergilerini ödememelerini sebep göstererek Türk limanlarını Venedik ticaretine kapatmış ve sonrasında Kemal Reis³⁰ kumandasındaki donanma Dalmaçya kıyılarını vurmaya başlamıştır³¹. Böylelikle 1498 yılında başlayan Osmanlı-Venedik savaşı yaklaşık dört yıl kadar sürmüş ve Osmanlıların galibiyeti ile neticelenmiştir. Venediklilerle 1502 yılında tekrar anlaşma yapılarak eskiden olduğu gibi Osmanlılara vergilerini ödemeye devam etmiştir. Venediklilerin Osmanlılara vergi ödemeleri Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki üstünlüğüne işaretler. Asıl üstünlük ise bir Osmanlı-Venedik anlaşmasına göre; Osmanlı gemilerini gören bir Venedik gemisinin bayrağını yarıya indirmesi maddesinin eklenmesiyle kesinleşmiştir.

Osmanlı bahriyesi ilk defa II. Bayezid döneminin dış politikasında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Devrin en büyük denizcisi olarak meşhur olan Kemal Reis'in Osmanlı hizmetine alınması ile Türk denizcilik tarihinde "Büyük Türk Donanma Kaptanları" çağı açılmıştır³². 1499 yılında başlayan Mora savaşları sırasında Modon, Navarin, Koron ve İnebahtı gibi önemli mevkiiler alınmış ve İnebahtı, diğer deniz seferlerinde Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki faaliyetleri açısından önemli bir üs olmuştur³³. Ayrıca XV. yüzyıla damgasını vuran

²⁶ Gencer, 1991, s. 503.

²⁷ İnan, 2016, s. 18.

²⁸ Romanya'nın kuzeyinden güneyine doğru uzanan bir dağ silsilesidir. Bkz. Kemal Karpat, "Balkanlar", *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992, s. 25.

²⁹ İnşasına başlanan ve "göke" olarak adlandırılan gemiler dönemin en büyük savaş gemisi idi. Yirmi altı oturaklı ve aynı zamanda yelkenle hareket eden gemilerdi. Hatta bu dönemde gökelerin iki bin beş yüz tonluğu da yapılmıştır. Bkz. Gencer, 2001, s. 10.

³⁰ Aslen Geliboluludur ve Piri Reis'in amcasıdır. Bkz. İdris Bostan, "Kemal Reis", *DİA*, C. 25, TDV Yay., Ankara 2002, s. 226.

³¹ Şerafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992a, s. 235.

³² Gencer, 2001, s. 10.

³³ Gencer, 1991, s. 503.

korsanlığın ortaya çıkışı da bu döneme rast gelmektedir. Korsanlık daha çok haydutluk olarak anlaşılmakta ise de Osmanlı korsanlarının İslam hukukunun prensiplerine göre hareket eden ve İslam'ın bir gereği olarak öncü kuvveti hüviyetinde olan akıncılar gibi mücadele verdikleri bilinmektedir³⁴. Ancak şüphesiz bu bakış açısı, meşruiyet kazandırma kaygısı taşıyan bir yaklaşımın ürünüdür. Eğer böyle olsaydı Osmanlı Devleti, Batı Anadolu sahillerinde korsanların tekne yapma faaliyetlerini engelleyen fermanlar ilan etmezdi. Tam tersine bu korsanlar hem yabancı hem de Türk ve Müslüman gemilerine de zarar vermekteydiler.

Korsanlık geleneğinden beslenen Osmanlı denizciliği için bu durum aynı zamanda bir dezavantaj olabilmekteydi. Kapitülasyonların şemsiyesi altında seyir güvencesi kazanılarak yabancı bandıralı gemilere yapılan saldırılar bizzat Osmanlı Devleti tarafından engellendiği için her geçen gün Doğu Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri azalmaya yüz tutmuştur. Bu ise donanmadaki nitelikli ve kalifiye denizcilerin azalmasına neden olmuştur. Korsanlar Osmanlıdan uzakta olan Cezayir'i ve Batı Akdeniz'i kendilerine üs olarak seçmişlerdir. Hâlbuki benzer süreçte başta Portekiz ve İspanya olmak üzere denizcilik okulları ve merkantilist deniz kapitalizmi sayesinde denizcilikte kurumsallaşmaya doğru gidilirken, Osmanlı Bahriyesi'nde bu gelişmeler yaşanmamıştır. Dolayısıyla korsanlıktan beslenen denizci noksanlığı, denizcilik okulları ve kurumsallaşma ile telafi edilememiştir.

II. Bayezid döneminde başlayan Osmanlı denizciliğinin yükselişi I. Selim (1512-1520) döneminde de devam etmiştir. I. Selim öncelikle Anadolu'nun geleceği için ciddi tehdit oluşturan Şîh tehlikesini ortadan kaldırarak, denizcilik alanına yönelmiş ve Veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa'yı birçok gemi inşasına elverişli bir tersanenin kurulması için görevlendirmiştir. Pîrî Mehmed Paşa Kasımpaşa ve Hasköy arasında, önceden Bizans tersanesi olarak kullanılan daha sonraları mezarlık haline getirilmiş arsada incelemede bulunarak burayı uygun bölge olarak belirlemiş, ilk iş olarak da Kasımpaşa Deresi'nin ağzında daha önce Fatih tarafından inşa ettirilmiş olan eski tersanenin genişletilmesi durumunu ele almıştır³⁵. Toplam üç yüz göz bulunması tasarlanan tersanenin inşasına Cafer

³⁴ Bostan, 2007, s. 24.

³⁵ Gencer, 2001, s. 12.

Kaptan'ın nezaretinde başlanmış ve 1515 yılında tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar donanmanın inşa ve idari merkez üssü olacak olan İstanbul (Haliç, Galata) tersanesi böylelikle kurulmuştur³⁶.

1517 yılında Suriye ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine alınmasının ardından Hindistan ve diğer bölgelerden gelen altın ve baharat ticaretine Osmanlılar da katılmıştır. Böylelikle Osmanlılar Süveyş ile birlikte Kızıldeniz'e ve oradan da Hint Okyanusu'na açılma olanağını bulmuşlardır³⁷. Ancak öncelikle Kızıldeniz'in kontrol altında tutulması ve Hindistan ile Akdeniz arasında güvenliğin tesis edilmesi gerekmektedir³⁸. Bu amaçla Memlûklerden Osmanlılara geçen Süveyş Tersânesi'nde bir donanma inşa edilmiş ve Kızıldeniz'deki deniz kuvvetlerine kumanda edilmesi için "Süveyş Kaptanlığı" kurulmuştur³⁹. Selman Reis ilk kaptan olarak atanmış ve buradaki deniz kuvvetlerine Bâhr-i Ahmer Filosu denilmiştir⁴⁰. Osmanlı Devleti bu noktada Kızıl Deniz'de başarıya ulaşsa da Hint Okyanusu sahillerinde Portekiz donanması karşısında aciz kalmıştır. Bu nedenle okyanus ve Kızıldeniz üzerinden yapılan ticaret büyük oranda kesintiye uğramıştır. Bunda şüphesiz en önemli etken Portekiz kalyonları tarzında donanmanın modernize edilememesidir.

Osmanlı denizciliğinin en dorukta olduğu dönem XVI. yüzyılın ortalarına doğru Barbaros Hayreddin Paşa'nın⁴¹ kaptan paşalığı zamanıdır. Osmanlı denizcilik tarihinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın kaptan paşa olarak atandığı 1534 yılına kadar kaptanlar Gelibolu sancakbeyi olarak donanmaya kumandanlık etmişlerdir. İlk Gelibolu sancakbeyi olarak kapudanlığa getirilen I. Bayezid döneminin ünlü denizcisi Saruca Paşa'dır. Daha sonra Sinan Paşa (1489), Küçük Davud Paşa (1499-1502), Sinan Bey (1503) ve Hersekzâde Ahmed Paşa (1504-1510) gibi kaptan paşalar da Gelibolu sancakbeyi statüsünde kaptanlığa

³⁶ Bostan, 1992, s. 4.

³⁷ Daniel Panzac, "Osmanlı Donanması, Başlangıçtan Nizâm-ı Cedîd'e kadar", *Osmanlı Donanması'nın Seyir Defteri Gemiler, Efsaneler, Denizciler*, Edt. Ekrem Işın, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2009, s. 18.

³⁸ Gencer, 2001, s. 13-14.

³⁹ Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pirî Reis", *Belleten*, C. 34, S. 134, Ankara 1970, s. 235.

⁴⁰ Gencer, 2001, s. 14.

⁴¹ Asıl adı "Hızır"dır. Abisi Oruç Reis'e kırmızı sakalından dolayı "Barbarossa" lakabını verilmiştir. Kendisine de Yavuz Sultan Selim "Hayreddin" lakabını vermiştir. Daha fazla bilgi için Bkz. Şerafettin Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa", *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992b, s. 65.

getirilmişlerdir⁴². Bu durum I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinin ilk yıllarında da değişmeyerek devam etmiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesiyle birlikte Cezâyir-i Bâhr-i Sefid isminde denizcilikle ilgili bir eyalet⁴³ teşkil edilmiştir. Hayreddin Paşa ve ondan sonra gelen kaptan paşalara beylerbeylik rütbesi verilmiştir. Akdeniz dünyasında Cezayir Sultanı olarak tanınan Hayreddin Paşa, I. Süleyman döneminde 6 Nisan 1534 yılında Kemankeş Ahmed Paşa'nın yerine kaptan paşalığa getirilmiştir⁴⁴. On iki yıl boyunca kaldığı kaptan paşalık mevkisinde birçok sefere katılmış ve çoğu da galibiyet ile sonlandırılmıştır. Bu seferlerin en önemlileri kısaca; Tunus Seferi, Mayorka Seferi, Apulya Seferi, Korfu Seferi, Venedik Seferi, Adalar Denizi ve Akdeniz Seferi'dir⁴⁵. Özellikle Osmanlı denizciliği için bir dönüm noktası teşkil eden 1538 Preveze Deniz Savaşı; Venedik, İspanya, Portekiz, Ceneviz ve Malta donanmalarının birleşiminden oluşturulan Haçlı donanmasına karşı kazanılan en önemli deniz zaferidir ve bu galibiyetin ardından Osmanlı Devleti'nin kara imparatorluğundan deniz imparatorluğuna dönüştüğü anlaşılmıştır⁴⁶. Bu dönemde Osmanlı denizciliği her anlamda Avrupa devletlerine karşı daha üstün konuma gelmiş, Karadeniz'in Türk gölü haline gelmesinin yanı sıra Kızıldeniz ve Akdeniz'de de kesin bir hâkimiyet sağlanmıştır⁴⁷. Ayrıca Kanuni döneminin sonlarına doğru 1550 yılında Osmanlı hizmetine giren Turgut Reis'in Batı Akdeniz'deki faaliyetleri neticesinde tüm Avrupa'ya Osmanlı denizciliğinin ne denli yükselişte olduğunu gösterilmiştir.

Bu dönemde temelleri I. Selim tarafından atılan Tersâne-i Amire genişletirilmiştir. Azap Kapısı'ndan Hasköy'e kadar uzanan tersanenin müştemilatı arasında gemi inşa ve tamirlerinin yapıldığı sayıları 200 civarında olan gözler, çeşitli mühimmat depoları, imalat kârhaneleri, idare binaları, cami, zindan, hamam ve çeşmeler yapılarak İstanbul Tersanesi XVI. yüzyılda dünyanın

⁴² İdris Bostan, "Barbaros Hayreddin Paşa: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)", *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009c, s. 143.

⁴³ Cezâyir-i Bâhr-i Sefid olarak adlandırılan bu büyük eyalet, Gelibolu, İnebahtı, Eğriboz, Midilli, Sığacık, Kocaeli, Mora'da Kar-ili ve Mezistre, Sakız, Mehdiye ve daha sonraları Kıbrıs sancaklarından ibaretti. Bu bölgeden savaş sırasında donanmaya 4000-4500 kadar asker gelirdi ve kaptan paşa kalemine kaydedilirlerdi. Bkz. Gencer, 1991, s. 504.

⁴⁴ Turan, 1992b, s. 66.

⁴⁵ Gencer, 2001, s. 18.

⁴⁶ İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul 2017b, s. 33.

⁴⁷ Gencer, 1991, s. 504.

en ünlü tersanelerinden biri haline getirilmiştir⁴⁸. Tersâne-i Amire, Barbaros Hayreddin Paşa ve onun yetiştirdiği ünlü denizciler döneminde Akdeniz’de Osmanlı hâkimiyetini sağlayan donanmanın merkez üssü olarak görev yapmıştır.

II. Selim (1566-1574) döneminde Osmanlılar denizlerde hala en güçlü ülkeyi temsil etmiştir. Özellikle 1571 yılında Kıbrıs’ın fethi ile Doğu Akdeniz ticaret yolları tamamen Osmanlıların eline geçmiş ve Girit hariç Akdeniz’in doğusundaki bütün adalar Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır⁴⁹. Ancak fetihten hemen sonra meydana gelen İnebahtı Bozgunu (1571) sırasında donanmanın yok olması ile Osmanlı bahriyesi güç kaybetmeye başlamıştır.

1571 İnebahtı ve 1656 Girit Savaşları sırasında uğranılan ağır yenilgilerin ardından 1770 yılında Çeşme’de neredeyse donanmanın tamamına mal olan facia; Osmanlı devlet adamlarının üzerinde bahriyenin modernleşmesi gerektiği konusunda uyarıcı rol oynamıştır. Bu savaşların ardından donanmanın yeniden inşası için kaptan paşaların önemli gayretleri olmuştur. İnebahtı Deniz Savaşı’ndan (1571) sonra Kılıç Ali Paşa⁵⁰ ve Çeşme Vakası’ndan (1770) sonra Cezayirli Gazi Hasan Paşa⁵¹ donanmanın yeniden inşasına dair büyük çaba sarf etmişlerdir.

Osmanlı donanmasının gelişiminde kurumsallaşmadan ziyade, kaptan paşaların münferit çaba ve gayretlerinin önemli yeri vardır. Bu noktada öne çıkan isimler: Barbaros Hayreddin Paşa (1534-1546) tersanenin düzenlenmesi ve Türk kadırgası tipinin oluşturulmasında, Güzelce Ali Paşa (1618-1619) eyalete salyâneli sancakların ilavesi ve gemi donanımlarında, Köse Ali Paşa (1672-1675) tersane mevcudunun ve tersane ocaklarının yeniden düzenlenmesinde, Mezomorta Hüseyin Paşa (1695-1701) Bahriye Kanunnamesi’nin hazırlanmasında, Küçük Hüseyin Paşa (1792-1803) ise gemi inşa teknolojisinin ve Bahriye

⁴⁸ Bostan, 2017b, s. 29.

⁴⁹ Gencer, 2001, s. 21.

⁵⁰ Uluç lakabıyla anılmaktadır. Rivayetlere göre; aslen Kalabriyeli’dir ve Giovan Dionigi Galeni adını taşımaktadır. Uluç lakabı ise Kuzey Afrika’da “Arap olmayan kâfir ve dinsiz” anlamına gelmektedir. Bkz. İdris Bostan, “Kılıç Ali Paşa”, *DİA*, C. 25, TDV Yay., Ankara 2002, s. 411.

⁵¹ 1738 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı’nın ardından Cezayir’e gitmek üzere yola çıktığı sırada başka bir düşman gemisini ele geçirip şehre bu gemi ile giriş yapmasından sonra Cezayir Dayısı tarafından takdir edilerek kendisine Tilimsân Sancağı verilmiştir. Lakabını bu şekilde almıştır, aslen Kafkasyalı olduğu rivayet edilmektedir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Cezayirli Gazi Hasan Paşa’ya dair”, *Türkiyat Mecmuâsı*, C. 7, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1942, s. 18.

Mühendishanesi'nin tanziminde önemli rol oynayan paşalardır⁵². Bu noktada Osmanlı kaptan paşaların münferit olarak ele alınması, donanmadaki gelişmelerin daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konmasına olanak sağlayacaktır.

Çalışmaya konu olan Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ve dönemi, Osmanlı Devleti'nin denizcilik tarihinde önemli gelişmelerin kaydedildiği, ıslahat çabalarının özellikle donanma ve tersanede oldukça başarıya ulaştığı ve bir taraftan da ıslahat karşıtı çatışmalara sahne olan bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir değişim ve dönüşüm çabasına girdiği XVIII. yüzyılın son dönemlerinde bahriye alanında çağı yakalamak için yapılan ıslah çalışmalarında oldukça başarıya ulaşılmamasına rağmen, bu konu üzerinde pek fazla çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan dönemin devlet adamları arasında yetişen önemli ıslahatçıların, çabaları ve şahsiyetleri ikinci planda kalmıştır. Özellikle Nizam-ı Cedid'in sadece kara ordusunu değil bahriye alanını da kapsadığı, bu çalışma ile ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde ıslahat çabaları XVII. yüzyıldan itibaren belirgin bir hal almaya başlamıştır. Özellikle IV. Murad (1623-1640) ve Köprülüler dönemi, ıslahatların daha yoğun yaşandığı dönemler olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak ıslahat çabalarında genellikle kânun-ı kadime dönüş ön plana çıktığı için, çözüm seçenekleri geçmişte ve geleneklerde aranmış, dünyadaki diğer gelişmelerden geri kalmıştır. Bu bakımdan ıslahat çabaları içeriye dönük ve askeri alana yönelik olduğundan sorunların ve duraklamanın gerçek nedeni anlaşılamamıştır. Bu nedenle ıslahat çabaları yetersiz kalmış ve istenen sonuçlar alınamamıştır.

XIX. yüzyılda başlayan köklü değişikliklerin temeli, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle III. Selim (1789-1807) döneminde atılmıştır. III. Selim ıslahatlara inanmış bir ekip⁵³ ile başlamıştır. Hatta aralarında işlerin ters gitmesi durumunda padişahın kendilerini feda etmeyeceğine dair bir antlaşma dahi mevcut olduğu bilinmektedir⁵⁴. III. Selim, ıslahat ekibinin en güçlü taraftarı

⁵² Bostan, 2017b, s. 82.

⁵³ Shaw, bu ıslahat ekibini “mutfak kabinesi” olarak nitelermektedir ve çoğunluğu III. Selim'in şehzadeliği döneminde arkadaşı veya sırdaşı olmuş kimselerdir. Bu “Mutfak Kabinesi” ekibi III. Selim'in iktidarı sırasında ne yapılması gerektiğine karar veren ve devletin kurullarından geçirilen yeni mevzuatı hazırlayan kişilerdir. Bkz. Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hür Güldü, Kapı Yay., İstanbul 2008, s. 115-121.

⁵⁴ Kemal Beydilli, “Aydınlanmış Hükümdar: III. Selim” *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, Edt. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 41.

ve politikacısı olan Küçük Hüseyin Paşa'ya çok güvenmiştir ve hatta donanma eğitimi almamasına rağmen onu kaptan paşa olarak atamıştır⁵⁵. Osmanlı denizcilik alanında en önemli sorunlardan biri de, denizci olmayan devlet adamlarının kaptan paşalığa kadar yükselmesidir. Bu ise donanmadaki ıslahat çalışmalarının kapsamını olumsuz yönde etkileyip, başarı şansını önemli ölçüde engellemiştir.

Küçük Hüseyin Paşa, III. Mustafa (1757-1774) döneminde köle olarak saraya getirilmiştir⁵⁶. Bir süre Şehzade Mehmed'in hizmetine verilmiş ve Enderun-ı Hümâyun'da iyi bir eğitimden geçtikten sonra III. Selim'in hizmetine girmiştir. Kısa sürede kariyer basamaklarını hızlıca tırmanarak önce Mabeyinci ardından Tebdilci ve daha sonra da Baş Çuhadar olmuştur. Tersane ve donanmanın denizlerden gelme kaptan paşaların elinde düzensiz idare olduğunun farkına varan III. Selim, 10 Mart 1792 tarihinde Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümâyunda, bu konuda bilgisine ve tecrübesine güvendiği Baş Çuhadar'ı Hüseyin Ağa'yı kaptan paşa olarak atadığını ve aynı hatt-ı hümâyunda amcasının kızı Esmâ Sultanı kendisine namzet eylediğini bildirmiştir⁵⁷.

Küçük Hüseyin Paşa, yaklaşık on iki yıl boyunca kaldığı kaptan paşalık mevkisinde kendisine çok geniş yetkiler veren III. Selim'in ıslahat planlarına eksiksiz uyararak, donanma ve tersaneyi İngiliz ve özellikle Fransız örneklerine göre, yabancı uzmanların da yardımı ile Avrupa ayarında düzene sokmuştur ve bu sebeple Osmanlı denizciliğinin banisi olarak ün kazanmıştır⁵⁸. Tersane ve donanma ıslahının yanı sıra Küçük Hüseyin Paşa, Adalar Denizi'ndeki korsanlık faaliyetlerine karşı başarılı bir şekilde mücadele vererek korsanlığı bitirme noktasına getirebilmiş ve 1798 yılında Napolyon'un Mısır Seferi sırasında Fransızların bertaraf edilmesinde önemli rol oynamıştır⁵⁹.

Küçük Hüseyin Paşa'nın hayatına dair arşiv malzemesi oldukça zengin olmasına rağmen biyografi türünde araştırma eserlerin tarih camiasında yaygın

⁵⁵ Shaw, 2008, s. 116.

⁵⁶ Saraya dokuz on yaşlarında Silahtar İbrahim Paşa tarafından getirildiği bilinmektedir. Bkz. Nejad Göyünç, "Kapudân-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", *Tarih Dergisi*, C. 2, S. 3-4, İstanbul 1952, s. 35.

⁵⁷ Göyünç, 1952, s. 35; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 164.

⁵⁸ Gencer, 2001, s. 33.

⁵⁹ Gencer, 2001, s. 33.

olmamasından dolayı bu konu bugüne dek araştırılmaya muhtaç kalmıştır. Hüseyin Paşa'nın hayatına dair ilk detaylı araştırma 1952 yılında Tarih Dergisi'nde yayımlanmış olan Nejad Göyünç'ün makalesidir. Makalede verilen bilgilere göre; Küçük Hüseyin Paşa'nın ne zaman ve nerde doğduğu tam olarak belli olmamakla birlikte Sultan III. Selim'in sütkardeşi olduğu rivayet edilmekte olduğunu ancak bu rivayetin bazı gerekçelere dayanarak asılsız olduğu ileri sürülmektedir⁶⁰.

Tezin hazırlanma aşamasında öncelikle arşiv taraması yapılarak konunun içeriği ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ilgili belgeler elde edilerek değerlendirilmiştir. Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptan paşa olmadan önceki hayatına dair arşivde kaynak olarak kullanılacak pek fazla kayıta ulaşılamamıştır. Ancak kaptan paşa mevkiinde kaldığı yaklaşık on iki yıla dair birçok belge günümüze kadar ulaşmıştır. Siyasi hayatının yanı sıra özel yaşamı hakkında da bilgi alabileceğimiz kaynaklara ulaşılmış ve özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan zevcesi Esmâ Sultan'ın Küçük Hüseyin Paşa'ya yazdığı mektubu, aralarındaki sevgi bağımlı hissettiren özel bir belge niteliğindedir.

Tezin hazırlanmasında arşiv malzemesi olarak genellikle Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS. MA.), Cevdet Bahriye (C. BH.) ve Hatt-ı Hümayunlar (H.H.) kullanılmış olup diğer tasniflerde konu ile ilgili belge kayıtlarına yeterince ulaşılamamıştır. Ulaşılan belge kayıtları transkript edilirken en fazla dikkati çeken durum; Küçük Hüseyin Paşa'nın borçlarının çok fazla olduğu ve ödemelerinin yapılamadığını içeren belgelerin oldukça yoğun olmasıdır. Bu durum tezin üçüncü bölümünün sonunda detaylarıyla birlikte açıklanmıştır.

Bir diğer önemli kaynak tasnifi ise çalışılan döneme ait kronik eserlerdir. Dönemin vakanüvislerinden Ahmet Vasıf Efendi'nin *Mehâsinü'l-Asar ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı* Osmanlı Devleti'nin 1752-1805 tarihleri arasındaki siyasi, sosyal, askeri, idari ve ekonomik tarihi hakkında bilgi veren önemli bir kaynak eseridir. Diğer vakanüvis Halil Nuri Bey'in *Nuri Tarihi*'nde, 1794-1799 yılları arasındaki olaylar altı cilt halinde kaydedilmiştir. Ayasofya Câbisi Ömer Efendi'nin *Câbi Tarihi*'nde (*Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni*), günlük olaylar kaydedilmiştir ve III. Selim'in tahta çıkışından, II. Mahmud'un ilk

⁶⁰ Göyünç, 1952, s. 35-36.

altı yılı da dâhil olmak üzere toplam yirmi altı yıllık tarihi olaylar kronolojik olarak sıralanmıştır. Darendeli İzzet Hasan Efendi'nin *Ziyâname* (1798-1802) isimli eseri Mısır Seferi'nden hemen sonra yazılmış olup Yusuf Ziya Paşa'nın sadareti öncesindeki siyasi hayatını ve Fransa'nın Mısır'ı işgalinde sadrazam olarak Osmanlı ordusu ile Mısır'a yaptığı seferi anlatılmaktadır. Küçük Hüseyin Paşa'nın bu büyük sefere olan iştiraki de ayrıntıları ile bu kaynakta bulunmaktadır. Kazasker Mehmed Hafid'in *Sefinetü'l-Vüzerâ* isimli eseri, Kâtip Çelebi'nin denizcilik alanına dair *Tuhfetü'l-kibar ve Esfari'l-bihar* isimli eserinden sonra bu alanda yazılmış ikinci eser mahiyetindedir. Ayrıca Küçük Hüseyin Paşa'nın denizcilik alanındaki çalışmalarına dair önemli veriler sağlayan bu eser, III. Selim döneminde yazılmış olup Küçük Hüseyin Paşa'ya takdim edilmiştir. İlk Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey'den başlayarak 1792'de Kapudân-ı Deryâ olarak atanan Küçük Hüseyin Paşa'ya kadar görevde bulunan vezirlerin biyografilerini ihtiva etmektedir. Ramiz Paşa-zâde Mehmed İzzet Bey'in *Harita-i Kapudânan-ı Deryâ* isimli eseri de, ilk Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey'den başlayarak Sultan Abdülmecid'in tahta geçtiği sırada görevinden azledilen Said Paşa'ya kadar kaptan Paşaların kısa biyografilerini içermektedir. Son olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet*'i de önemli kaynaklarımız arasındadır. Eser, Osmanlı devletinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar olan devresini ihtiva etmektedir. On iki cilt halinde kaleme alınan bu eserin, çalışmanın dönemi itibariyle V-VI-VII-VIII. ciltleri değerlendirilmiştir.

Tezin birinci bölümünde “XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı Denizciliği” başlığı altında kaptan paşalık makamının oluşturulması ve gelişimi ve XVIII. yüzyıla kadar donanma ve tersanede yapılan ıslahat çalışmaları konu olarak ele alınmıştır. Bu bölümde genellikle araştırma eserler ve genel Osmanlı tarihlerindeki veriler incelenerek Osmanlı denizciliği hakkında genel bir bakış açısı sağlayacak bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde “Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı Donanması” başlığı altında Küçük Hüseyin Paşa'nın çocukluğu ve eğitimi, III. Selim ile yakınlıkları, evliliği ve Kaptan Paşa olarak atanması, 1792 yılında Adalar Denizi'ndeki korsanlara karşı mücadelesi, 1798 yılında Vidin seraskeri olarak Pazvandoğlu Osman Paşa üzerine seferi ve 1801 yılında

Napolyon öncülüğünde Mısır'ı işgal eden Fransızlara karşı seferi konu olarak ele alınmıştır. Bu bölümde genellikle arşiv kayıtları, kronik eserler, biyografi ve Osmanlı denizcilik tarihi üzerine kaleme alınan araştırma eserlerden yararlanılmıştır Zira Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde seferlerin olduğu dönemlere ait hemen hemen tüm yazışmalar kayıtlıdır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde “Küçük Hüseyin Paşa'nın Donanma ve Tersâne'nin Islahına Dair Çalışmaları” başlığı altında Küçük Hüseyin Paşa'nın nizamnameleri, Mühendishâne'nin modernleştirilmesi konusunda gayretleri ve gemi inşa faaliyetleri konu olarak ele alınmıştır. Son olarak Küçük Hüseyin Paşa'nın şahsiyeti ve vefatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu bakımdan Küçük Hüseyin Paşa'nın kendi el yazısı ile yazdığı takrirler, müfredatlar ve III. Selim'in hatt-ı hümayunları önemli belge kayıtlarıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Cevdet Bahriye ve Hatt-ı Hümayun tasniflerinden konu ile ilgili ulaşılan takrir, arz, ferman, tahrir, berat ve mektuplar bölümün ana kaynaklarıdır. Kronik eserlerden ise ilk olarak 1752-1805 tarihleri arasında ara ara dönemlerde vakanüvis olarak görev yapan Ahmet Vasıf Efendi'nin *Mehâsinü'l-Asar ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*'ı dönem itibariyle en önemli kaynaklardan biridir. Küçük Hüseyin Paşa'nın tercüme-i hâl ve vefatı hakkında bilgiler en kapsamlı şekilde bu eserde bulunmaktadır. Bu eser ile birlikte, 1794-1799 tarihleri arasında kısa bir dönem vakanüvis olarak görev yapan Halil Nuri Bey'in *Nuri Tarihi* isimli eseri, Küçük Hüseyin Paşa'nın bahriye alanındaki ıslahatlarına dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. III. Selim'in tahta çıkışından II. Mahmud'un ilk altı yılına kadar günlük olayları kaydeden Ayasofya Câbisi Ömer Efendi'nin *Câbi Tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)* isimli eseri ve Osmanlı devletinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar olan devresini ihtiva etmekte olan Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet* isimli eseri çalışılan konu bakımından önemli dönem kaynakları arasındadır. Ayrıca Tayyar-zâde Ahmed Atâ Bey'in ünlü *Tarih-i Enderun* isimli eserinin II. cildinde, Enderun ve saraydan yetişen yetmiş dokuz sadrazam, üç şeyhülislâm, otuz altı Kaptan Paşa ve diğer bazı rütbe ve makam sahiplerinin biyografilerinin konu edinilmiş olması bakımından önem arz eden kaynaklardandır⁶¹.

⁶¹ Mehmet İşpirlî, “Atâ Bey”, *DİA*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1991, s. 34-35.

Bir monografi türünde yazılmış olan bu çalışmada, Küçük Hüseyin Paşa'nın XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında Kaptan Paşa olarak geçirdiği yaşamından, donanma ve tersanedeki faaliyet ve yeniliklerinden son olarak da o dönemde meydana gelen önemli isyan ve savaşlarda paşanın rolünden mümkün olduğunca detaylı bir şekilde bahsedilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar boyunca Kaptan Paşa olmadan önceki yaşamına dair yeterli düzeyde bilgi elde edilememiştir. İmkânlar dâhilinde tespit edilen tüm bilgiler olabildiğince aktarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XVIII. YÜZYIL SONU OSMANLI DENİZCİLİĞİ

1.1. Kaptan Paşalık Makamı

Osmanlı bahriyesinin kumandanı ve Cezayir-i Bahri Sefid eyaletinin yöneticisine Kaptan Paşa veya Kaptan-ı Derya denilmektedir. Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin denizcilik faaliyetlerine dair tüm işleri yöneten ilk isim Saruca Paşa olarak bilinmektedir. I. Bayezid, 1390 yılında Gelibolu tersanesini yeniden imar ve inşa ettirmek ve güçlü bir donanma vücuda getirmek için o sırada Anadolu beylerbeyliğinden azledilen Saruca Paşa'yı Gelibolu sancakbeyliği ile kaptan-ı deryalığa getirmiştir⁶². Bu tarihten itibaren Osmanlılar aslen İtalyanca "Capitan"dan gelen kaptan kelimesini, donanma kumandanı için kullanmaya başlamışlardır⁶³. İlk zamanlar Gelibolu sancakbeyi statüsünde görev yapan kaptan paşalar, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine alınmasıyla 1534 yılında kurulan Cezayir-i Bahri Sefid eyaletinin beylerbeyliği rütbesine sahip olmuşlardır⁶⁴. Ancak Hayreddin Paşa'nın vefatından sonra bu göreve gelenlerden Sokullu Mehmed Paşa ve Piyale Paşa ilk olarak Gelibolu sancakbeyi statüsünde göreve getirilmişler, daha sonra gösterdikleri yararlılık üzerine Cezayir beylerbeyliğine yükseltilmişlerdir⁶⁵. Ayrıca Piyale Paşa'nın vezaretiyle kaptan paşalara vezirlik rütbesi verilmeye başlanmış olup vezirlik rütbesi verilmeyen kaptan paşalar ise Cezayir beylerbeyi rütbesinde kalmışlardır⁶⁶.

Kaptan paşaların teorik olarak mutlaka denizcilikten yetişmeleri şart olmayıp, eyalet valilerinin veya kubbe vezirlerinden birinin de kaptan paşa olarak atanması mümkündür⁶⁷. Örneğin; Müezzinzade Ali Paşa (1568-1571) yeniçeri ağalığından, Derviş Mehmet Paşa (1606) bostancıbaşılıktan, Köse Ali Paşa (1658-1660) sadaret kaymakamlığından, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1661-1666) ise Diyarbakır beylerbeyliğinden kaptan paşalığa atanmışlardır⁶⁸. 1701 tarihli Bahriye

⁶² Bostan, 2017a, s. 104.

⁶³ Özen Tok, "Osmanlı Askerî Teşkilatı", *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Edt. Tufan Gündüz, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 199.

⁶⁴ İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *DİA*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 354.

⁶⁵ Bostan, 2017b, s. 79.

⁶⁶ Nalan Karaöz, *III. Selim Döneminde Donanmada Yapılan Merasimler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 28.

⁶⁷ Uzunçarşılı, 1988, s. 415.

⁶⁸ Bostan, 2001, s. 354.

Kanunnamesi ile “*dakayık-ı merakib-ü sefayine vakıf*” ve “*fenn-i deryada mahir*” kaptanların donanmaya atanmaları kararlaştırılmış ise de bu her zaman mümkün olmamıştır⁶⁹. Kaptan paşadan sonra en büyük donanma kumandanı kapudane-i hümâyun, kaptan paşa eyaletine bağlı sancak beyleri, tersane reisi ve tersane kethüdasının da kaptan paşa olarak atandığı olmuştur⁷⁰.

Osmanlı bahriyesinin başında bulun kaptan paşanın önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Denizciliğe dair bütün tayinlerden, Cezayir-i Bahri Sefid eyaletine ait timar ve zeametın verilmesinden ve tersanede yapılan tüm masrafların kaydedildiği muhasebe defterlerini tanzim ettirmekten kaptan paşa sorumludur⁷¹. Ayrıca denizcilikle ilgili hüküm verme, padişah namına ferman yazma ve tuğra çekme yetkisine de sahiptir⁷².

Cezayir-i Bahri Sefid eyaletinde; Gelibolu, Ağrıboz, İnebahtı, Sığacık, Rodos, Midilli, Kocaeli, Biga, Karlıeli, Sakız, Mehdiye, Mezistre ve Nakşe sancakları bulunmakta olup⁷³ bu sancakların beylerine derya beyi denilmektedir. Bu derya beyleri, donanma ile sefere gitmek zorundadır. Kaptan paşa ise bu sancaklarda tasarruf ettiği timar ve zeametın gelirine göre, sefere cebelü götürmek zorundadır⁷⁴.

Kâtip Çelebi *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* isimli eserinde kaptan paşaların korsanlıktan yetişmemiş olsa bile denizcilikten iyi anlayan ve tecrübesi bulunan korsanlara danışılmasını tavsiye etmektedir⁷⁵. 1701 tarihli Bahriye Kanunnamesi'nde, kaptan paşanın bütün donanma ricalinin başı olup derya beylerinin faaliyetlerinden sorumlu olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca padişahların tersaneyi teftişi esnasında sadrazam ile birlikte padişaha eşlik etmek, kendilerini tersane hakkında bilgilendirmek gibi görevleri de bulunmaktadır⁷⁶. Kaptan

⁶⁹ Mehmet Taş – Muhammet Nuri Tunç, “18. Yüzyıl Donanmasında Kaptan Paşalık”, *International Social Sciences Studies Journal*, C. 5, S. 33, Nisan 2019, s. 1979; 1701 Bahriye Kanunnamesi'nin tam metni için Bkz. BOA, D, BŞM, TRE, d, 14599 (29/Zilhicce/1113-27/Mayıs/1702)

⁷⁰ Tok, 2016, s. 200.

⁷¹ Bostan, 2017b, s. 81.

⁷² Uzunçarşılı, 1988, s. 415.

⁷³ Tok, 2016, s. 200.

⁷⁴ Bostan, 2017b, s. 81.

⁷⁵ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s. 238-239; Bostan, 2017b, s. 80.

⁷⁶ Taş – Tunç, 2019, s. 1979.

paşalar, faaliyetleri hakkında önce sadrazama sonra padişaha karşı sorumlu olup göreve gelmeleri ve azl edilmeleri padişah fermanı ile olunmaktadır.

Kaptan paşaların en önemli görevleri arasında Divan-ı Hümâyun toplantılarına katılarak bahriye alanına dair sorunları çözüme kavuşturmak da bulunmaktadır. Ancak eğer rütbesi vezir değilse herhangi bir konuda bilgisine başvurulmak üzere çağırılırsa Divan-ı Hümâyun'a katılabilmektedirler⁷⁷. Yani sadece vezir rütbesinde olan kaptan paşalar Divan-ı Hümâyun'un üyesi olabilmektedir. Kaptan paşalar Divan-ı Hümâyun'da şahsına ayrılan yerde oturarak bahriye alanına dair davaları dinleyip gereken kararları vermekle sorumludur. Ayrıca tersanedeki davalara bakma görevi de bulunmaktadır. Bir davayı kendisi çözümlenebileceği gibi, gerek gördüğünde kadı mahkemesine de havale edebilmektedir⁷⁸. Kaptan paşa, donanma ile sefere çıktığı zamanlarda kendi huzurunda hukuk ve ceza davalarını dinlemek, onların kararlarını vermek ve gerekirse idam kararlarını infaz etmek gibi yetkilere de sahiptir⁷⁹.

II. Bayezid döneminden itibaren kaptan paşaların her sene ilkbaharda donanma ile denize açılması adet olmuş ve bu durum XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir⁸⁰. Bu adetin amacı, sahilleri yabancı ve korsan gemilerinin saldırılarından korumak ve denizlerdeki ticaretin güvenliğini sağlamaktır. XVII. yüzyıldan itibaren Karadeniz'de Rus ve Kazak korsanlarının ortaya çıkması üzerine bu bölgenin güvenliğinin sağlanması görevi de kaptan paşalara verilmiştir⁸¹. Kaptan paşa donanma ile denize açıldığında paşa baştardasına binmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren barış zamanlarında baştardaya, savaş zamanlarında başkapudâne denilen büyük kalyona binmeleri ve bu kalyona üç fener ve üç bayrak takmaları zorunlu hale getirilmiştir⁸². Her ilkbaharda donanmanın denize açılması münasebetiyle ihtişamlı törenler yapılmıştır. Bu törenler tersane veya Yalı Köşkü'nde düzenlenmiş, seferden dönen donanma için de aynı şekilde tören ve şenlikler yapılmıştır⁸³.

⁷⁷ Aybars Pamir, "Kaptan Paşa ve Hukuki Statüsü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 3, 2004, s. 43-44.

⁷⁸ Pamir, 2004, s. 46.

⁷⁹ Uzunçarşılı, 1988, s. 417.

⁸⁰ Tok, 2016, s. 201.

⁸¹ Pamir, 2004, s. 47.

⁸² Bostan, 2017b, s. 81.

⁸³ Karaöz, 2015, s. 37.

Kaptan paşaların Gelibolu sancakbeyi iken senelik has gelirleri 550.000 akçe iken, Cezayir Bahri Sefid eyaletinin beylerbeyi statüsüne çıkartıldıklarında has gelirleri 700.000 akçeye çıkartılmıştır. XVII. yüzyılda 885.000 akçelik has gelir ile görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Galata mukataası da kaptan paşaların has gelirlerindedir. Kaptan paşaların bir diğer geliri de donanmada görevli olan tüm memurların her sene belli bir miktarda ödemek zorunda olduğu caizelerdir⁸⁴. Gelirleri yüksek olan kaptan paşaların masrafları da çoktur. Her sefer dönüşünde padişah, valide sultan ve kadın efendilere büyük hediyeler getirmek durumundadırlar. Sefere çıkarken ve döndüklerinde Yalı Köşkü'nde padişahın huzuruna kabul edilirken döşeme bedeli olarak iç hazineye belli bir miktar para ödemeleri gerekmektedir⁸⁵.

XVIII. yüzyılda kaptan paşa olarak atanacak kişi Babiâli'ye davet olunarak sadrazam huzurunda göreve getirildiğine dair fermanı okunur ve kürkü giydirilerek alay eşliğinde tersaneye uğurlanırdı⁸⁶. Sorumlulukları oldukça büyük olan kaptan paşaların, yaptıkları bazı hatalar neticesinde hayatlarını kaybettikleri de olabilmekteydi. Örneğin; 1767 senesinde Galata yakınlarında bulunan bir kalyonda yangın çıkmış ve etrafındaki beş küçük gemiye de alevler sıçramıştı. Tutuşan gemiler denize açılmış, bunlardan bir tanesi Aynalıkavak Sarayı'nda bulunan Kafesli Harem Köşkü'nün yanmasına sebep olmuştu. Yangınlar kontrol altına alındıktan sonra en başta tüm bu durumlara sebep olan kalyonun kaptanı ve Kaptan-ı Derya Tosun Mehmed Paşa idam edilmişti⁸⁷.

Kaptan paşalık makamı 8 Nisan 1867 tarihinde kaldırılarak yerine Bahriye nezareti kurulmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren kaptan paşalara gereğinden fazla sorumluluk verilmesi denizcilik alanında bir kısım eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. 11 Mart 1867 tarihinde sadaret makamı bir tahrir hazırlayarak; kaptan paşaların yalnızca donanmanın komutasında olmasını, denizcilikle ilgili idari ve mali konuların ise yeni kurulacak olan Bahriye Nezareti tarafından yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır⁸⁸. Bu durum dönemin kaptan paşası Damat Mehmed Ali Paşa'ya bildirilince görevinden istifa etmiş ve bu istifadan bir hafta

⁸⁴ Uzunçarşılı, 1988, s. 417.

⁸⁵ Pamir, 2004, s. 53.

⁸⁶ Uzunçarşılı, 1988, s. 418.

⁸⁷ Taş – Tunç, 2019, s. 1980.

⁸⁸ Pamir, 2004, s. 54.

sonra da kaptan-ı derya unvanı kaldırılarak yerine bahriye nazırı unvanı getirilmiştir⁸⁹.

1.2. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Denizciliği ve Islahat Politikaları

Osmanlı idari sistemi, hem tek tek hem de bir bütün olarak uyumlu bir şekilde yararlılık göstermeleri genellikle padişahın kişiliğine bağlı olan sınıf, örgüt ve kurumlar dizisi şeklinde inşa edilmişti. Sistem yöneticilere bu şekilde bağımlı olunca, yöneticinin yeteneklerinin azalması durumunda doğrusal olarak sistemin de bozulması ve dağılması sonucunu beraberinde getirmekteydi. Merkezde oluşan iktidar sıkıntıları, saray içinde ve Bâb-ı Âli’de hiziplerin oluşmasına, yolsuzluk, düzensizlik ve anarşinin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Bu durum XVII. yüzyıldan itibaren savaşlarda başarısızlık ve büyük toprak kayıplarına yol açmıştı. Bu durum bahriye alanına da sirayet etmiş ve ağır yenilgiler peş peşe gelmeye başlamıştı.

Osmanlı denizcilik tarihinde yenilgi ile sonuçlanan ve bir donanma kaybedilen ilk büyük savaş, 1571 yılında İnebahtı’da yaşanmıştır. Dolayısıyla bu savaş ve aynı dönemde yaşanan coğrafi keşifler Osmanlıların Akdeniz’deki kırılma noktası olmuştur⁹⁰. Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa kumandasındaki, 220 kadirga ve 60 galitadan⁹¹ oluşan Osmanlı donanması, Venedik ve İspanya öncülüğünde Kıbrıs’ı kurtarmak için kurulan Haçlı ittifakının donanması tarafından İnebahtı Körfezi’nde yok edilmiştir⁹². Bu ağır yenilgide kaptan paşa ile birlikte 20.000’e yakın insan ölmüş ve 190 Osmanlı gemisi kaybedilmiştir⁹³. Savaşın hemen ardından yeniden donanma inşasına başlayan Osmanlılar, beş altı ay içinde İnebahtı’da yok olan donanmadan daha güçlü bir donanmayı tekrar vücuda getirmeyi başarmışlardır. İnebahtı’da Osmanlı donanmasının sol kanadına kumanda eden Ali Paşa (Kılıç), filosunun önemli bir kısmını kurtarmayı başarmış ve bunun üzerine kaptan paşa olarak atanarak

⁸⁹ Hayati Tezel, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, C. 1, Deniz Basımevi, İstanbul 1973, s. 678.

⁹⁰ Süleyman Uygun, “Fransız Cyprien Fabre Vapur Kumpanyası (Compagnie Française de Navigation à Vapeur Cyprien Fabre) ve Levant Limanlarındaki Faaliyetleri (1868-1914)”, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Ekim 2018, s. 413.

⁹¹ Diğer bir ismi “firkate” olan bu gemi türleri, Venedik kadirgalarının biraz daha küçültülmüş halidir. Bkz. Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, s. 60.

⁹² Panzac, 2020, s. 7.

⁹³ Bostan, 2017b, s. 39.

“Kılıç” unvanını almıştır⁹⁴. Kılıç Ali Paşa'nın on altı yıl boyunca kaldığı bu mevkide Osmanlı denizciliği en yüksek derecesine ulaşmıştır⁹⁵.

İnebahtı'dan sonra yeniden inşa edilen donanma ile 1574 yılında Tunus'u fetheden Osmanlılar, bu tarihten itibaren daha önce denizlerde uyguladığı stratejisini değiştirerek saldırmayı bırakıp savunmaya geçmiş ve XIX. yüzyılın sonlarına kadar hiç değişmeyecek olan deniz sınırlarının içine çekilmiştir. Osmanlılar bu stratejisini bir süreliğine Girit Seferi (1645-1669) sırasında terk etmiştir. Mısır, Tunus, Cezayir ve Trablus deniz yolları üzerinde bulunan Girit Ada'sı, Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini tehdit ettiğinden uzun zamandır fetih için bir fırsat beklenmiştir⁹⁶. Osmanlılar bu fırsatı Sultan İbrahim (1640-1648) döneminde, 1645 yılında meydana gelen Sünbül Ağa Olayı⁹⁷ ile yakalamış ve Venedik'e savaş ilan edilerek Girit'e sefer düzenlenmiştir⁹⁸.

1645-1669 yılları arasında yaklaşık 25 yıl süren Girit Savaşları, Osmanlı denizciliği açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Çatışmaların hız kazandığı 1656 yılında Çanakkale Boğazı önlerinde Venedik tarafından kiralanan İngiltere ve Hollanda'nın kalyonları, Osmanlı kadırgalarını ağır yenilgiye uğratmıştır. Her ne kadar Girit Savaşları'nın sonunda galip gelen taraf Osmanlı Devleti olsa da, 1656 yılındaki bu yenilgi, İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra ikinci büyük yenilgi olma niteliğindedir. Bu yenilginin ardından sadarete getirilen Köprülü Mehmed Paşa, bir yıl içinde donanmayı yeniden kurmuş ve Girit Savaşları Osmanlı lehine dönmeye başlamıştır. Oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadareti döneminde, özellikle Garp Ocakları kalyonları sayesinde Girit Savaşları, Osmanlı lehinde bir neticeye varmıştır. Osmanlı Devleti bu savaşlar sırasında kalyonların stratejik önemini idrak etmiş ve deneme mahiyetinde kalyon inşasına başlamıştır.

Osmanlılar bu tarihe kadar deniz savaşlarında genellikle kürekli gemileri (kadırğa) kullanmışlardır. Girit Seferleri sırasında kadırgaların yelkenli gemilere (kalyon) başarı sağlayamadığı görülmüş ve gemi teknolojisinde bir takım

⁹⁴ Panzac, 2020, s. 11.

⁹⁵ Gencer, 2001, s. 21.

⁹⁶ Ersin Gülsoy, “Girit Seferi ve Sonrasındaki Politik Gelişmeler”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 256.

⁹⁷ Malta Şövalyeleri'nin altı kadırgası, İstanbul'dan yola çıkan İskenderiye Konvoyuna 25 Eylül 1644'te saldırarak hacca gitmekte olan kızlarağası Sünbül Ağa ve maiyetinin yarısını öldürmüşlerdir. Bkz. Panzac, 2020, s. 134.

⁹⁸ Gülsoy, 2009, s. 256.

değişiklikler yapma gereği duyulmuştur⁹⁹. Girit Seferleri sırasında da kalyonlar kullanılmaya başlanmışsa da bunlar “burtun” tipi küçük kalyonlardır¹⁰⁰. IV. Mehmed (1648-1687) döneminde ciddi bir şekilde kadırgadan kalyona geçmek için hazırlıklara başlanmış ve 1682 yılında kalyonlar donanmanın esasını teşkil eder duruma gelmiştir¹⁰¹. 1689 yılında kaptan paşa olarak atanan Mezemorta Hüseyin Paşa döneminde kalyonculuk gelişmeye başlamış ve bu konuda bir kanunname¹⁰² hazırlanmıştır¹⁰³. Osmanlı bahriyesi kalyonlar sayesinde 1770 yılında meydana gelen Çeşme Vakası’na kadar Akdeniz’de üstünlüğü elinde tutmuştur.

Avrupa’nın büyük devletleri Rönesans ile Reform dönemlerinde ve sonrasında meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerle ordularını öncekilerden çok daha etkili silahlarla donatmışlardır¹⁰⁴. Osmanlılar ise geçmişteki silah ve tekniklere bağımlı kalarak, gerilemenin çözümünü kendi uygulamaları ve deneyimlerinde aramışlardır. Kendi iç savaşları ile uzun yıllar boyunca meşgul olan Avrupa devletleri, 1683 yılında Kara Mustafa Paşa’nın Viyana’yı alma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Osmanlı Devleti’nin eski gücünde olmadığını tamamen farkına varmışlar ve gözlerini Osmanlı topraklarına dikmişlerdir. Avrupa devletlerinden Avusturya; Macaristan, Sırbistan ve Balkanların doğusunu fethederek Akdeniz’e ulaşmak, Venedik; Adriyatik ve Mora’daki kolonilerini yeniden ele geçirmek arzusunda iken Rusya ise topraklarını Kafkaslar, Balkanlar ve Boğazlar üzerinden açık denizlere kadar yayılma politikası benimsemiştir¹⁰⁵. 1683-1699 yılları arasında Rusya ile girişilen savaşın sonucunda imzalanan 1699 Karlofça Antlaşması ve 1714-1718 yılları arasında Avusturya ve Venedik ile girişilen savaşın sonucunda imzalanan 1718 Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, müttefiklerine karşı ilk defa yenilgiyi kabul ederek Batı’nın üstünlüğü de kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum kökten bir yenilenme veya değişme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

⁹⁹ Gülsoy, 2009, s. 256.

¹⁰⁰ Gencer, 1991, s. 506.

¹⁰¹ Gencer, 1991, s. 506.

¹⁰² 1701 tarihli Bahriye Kanunnamesi; kalyonculuğu geliştirmek ve Osmanlı denizciliğini organize etmek amacıyla hazırlanmıştır. Kanunnâme’yi ilan eden ve uygulayan Kaptan-ı Deryâ Abdülfettah Paşa’dır. Bkz. Bostan, 2017a, s. 62-63.

¹⁰³ Gencer, 1991, s. 506.

¹⁰⁴ Shaw, 2008, s. 5.

¹⁰⁵ Shaw, 2008, s. 8.

1699 Karlofça travmasının etkilerini üzerinden atmak isteyen Osmanlılar, hızlı bir toparlanma sürecine girerek Karlofça'nın kayıplarını telafi etme yoluna girmişlerdir. Özellikle III. Ahmed (1703-1730) döneminde yeniden toparlanma sürecine giren Osmanlılar, daha önce kaybedilen toprakların geri alınması amacıyla Venedik, Avusturya ve Rusya cephelerinde faaliyetlere başlamışlardır¹⁰⁶. İlk olarak karada sürdürülen Prut Savaşı ile ardından imzalan antlaşma sonucunda daha önce İstanbul Anlaşmasıyla Ruslara terk edilen Azak ve diğer topraklar alınmış, Karadeniz tekrardan Türk gölü haline getirilmiştir. Ardından Mora Seferi'nde (1714-1716) Osmanlı donanması Venedik'e karşı büyük başarılar elde ederek, İstendil Adası ve Venedik'in işgal ettiği Mora kalelerini almıştır. Rusların Azak Denizi ve Karadeniz'de donanma bulundurmaları Prut Antlaşması'ndan sonra, 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması ile tekrardan engellenmiştir. Belgrad Antlaşması'ndan itibaren Osmanlı donanması 1768 yılına kadar neredeyse hiç savaş görmemiştir. Sadece Osmanlı topraklarında değil, Doğu Akdeniz'de de on yıllar boyunca süren bir barış ve sükûnet dönemi yaşanmış ve Osmanlı denizcileri bu dönemde savaşçılıklarını neredeyse unutmuşlardır¹⁰⁷.

Osmanlılar denizlerde uzun yıllar süren barış dönemi uykusundan 1770'te bir donanma kaybettiren Çeşme Vakası ile uyanmışlardır. Baltık denizinden harekete geçen Rus donanması İngiliz, Danimarkalı ve gönüllü Moralı Rum denizcilerin kumandası ve katılımıyla Akdeniz'e gelerek Çeşme'de bulunan Osmanlı donanmasını yakıp, neredeyse tamamen yok etmişlerdir¹⁰⁸. Bu felaket Osmanlı devlet adamlarının üzerinde bahriyenin modernleşmesi konusunda fikir birliğine varmalarında önemli bir etken olmuştur. Bu bakımdan öncelikle bu felaketi önceden görüp donanmanın Çeşme Limanı'na girmemesi için ciddi uyarılarda bulunan kapudâne kumandanı Cezayirli Hasan Bey¹⁰⁹ "gazi" unvanı verilerek kaptan paşalığa tayin edilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁶ Bostan, 2017b, s. 63.

¹⁰⁷ Panzac, 2020, s. 198.

¹⁰⁸ Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, Erzurum 2013, s. 40.

¹⁰⁹ Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar her kademedede hizmet vermiş, kararlılığı ve cesaretiyle tanınan Osmanlı denizcisi ve devlet adamıdır. Bkz. Ali Rıza İşipek, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 69.

¹¹⁰ Bostan, 2017b, s. 66.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa, kaptan kaşalık mevkisinde kaldığı yaklaşık on beş yıl boyunca Çeşme faciasında kaybedilen Osmanlı donanmasının yeniden inşa edilmesi için büyük ölçüde çaba sarf ederken bir yandan da masrafların çoğunu kendisi karşılayarak tersane meydanında yaptırdığı kışla ile kalyoncu neferlerini itaat altına almıştır¹¹¹. Tersanede yabancı uzmanların istihdam edilmesi için yoğun çaba sarf eden Gazi Hasan Paşa, gemi inşasında çalıştırılmak üzere altı kişilik bir Fransız uzman kadrosunun tersanede istihdamını sağlamıştır. Bu uzmanlar arasında, gemi mühendisi M. Le Roy, yardımcısı M. Du Rest ve marangoz ustası olan Guillaume Labbé ile burgu ustası olan Michel Hénri bulunmaktadır¹¹². Bu uzmanlar ancak 1784 yılında İstanbul'a ulaşmış ve kendilerine maaş bağlanmıştır.

Bu dönemde bir taraftan tersanede gemi inşa faaliyetleri devam ederken bir taraftan da dönemin sadrazamı Halil Hamid Paşa, 1773'te genç deniz subaylarına teknik eğitim vermek üzere Okmeydanı'nda yeni bir matematik okulu (Mekteb-i Riyâziye) kurulması için Baron de Tott¹¹³, İngiliz dönme Campbell Mustafa Ağa¹¹⁴ ve Fransız Karmoran'ı¹¹⁵ görevlendirmiştir¹¹⁶. 1776 yılında matematik okulu bir hoca, iki asistan ve on öğrenci ile mühendislik okuluna (Hendese Odası) dönüştürülmüş ve kurumun ilk hocası da bizzat Gazi Hasan Paşa olmuştur¹¹⁷. 1776'da Hendese Odası ismiyle açılan mühendislik okulu ve 1783'te subay ve adaylarına bahriye bilimi ve tekniklerinin öğretildiği Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn'a dönüştürülmüştür¹¹⁸.

¹¹¹ Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *DİA*, C. 7, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 502.

¹¹² Mustafa Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Mühendishanelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 59-60.

¹¹³ XVIII. yüzyılda Osmanlı ordusunda uzman olarak çalışan ve Osmanlı hakkında bilgiler veren bir hatırat yazan, Macar asıllı Fransız subay ve diplomatıdır. Bkz. Géza David, "Baron de Tott, François (1733-1793)", *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992, s. 83.

¹¹⁴ Aslen İskoç asilzadesidir. Memleketinden, Osmanlı topraklarına göç ederek burada yaşamını mühendis olarak devam ettirmiştir. Bkz. Kahraman Şakul, "Osmanlıların İlk Maden Kömürcülüğü Girişimi: Yedikumlar Kömür Madeni Mukataası", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, S. 18/1, İstanbul 2016, s. 41.

¹¹⁵ Osmanlı kaynaklarında geçen Karmoran, aslında Breton Professor Kerwomand'dır. 1775 yılında onun gözetiminde bir askeri okul yapıldığı bilinmektedir. Bkz. Shaw, 2008, s. 206.

¹¹⁶ Shaw, 2008, s. 206.

¹¹⁷ Shaw, 2008, s. 206.

¹¹⁸ İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I: Tersâne'de Büyük Havuz İnşası (1794-1800)", *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yay., Ankara 1992, s. 70.

1.2.1. Hendese Odası (1776)

29 Nisan 1775 tarihinde tersane ambarlarında kurulan Riyaziye Mektebi'nin 1776 yılında yeniden düzenlenip Hendese Odası olarak isimlendirildiği bilinmektedir¹¹⁹. Hendese Odası, Osmanlı Devleti tarihinde Batılı kaynaklar kullanılarak eğitim yapılan ilk okul olma özelliğini taşımaktadır. Osmanlı literatüründe “Hendese Odası, Hendesahâne veya Mühendishâne” olarak geçmektedir. Kuruluş amacı ise donanmanın tanzimi için hendese¹²⁰ bilen askerler yetiştirmektir. Dünya denizciliğiyle ve merkantilist deniz kapitalizmiyle eş zamanlı olarak hareket edebilecek böylesine bir kurumun bu derece geç kurulması şüphesiz Osmanlı denizciliğinin önemli bir eksikliği ve de geri kalmasının sebebidir. Pratik manada korsanlıktan beslenen denizciliğin teori ve pratik yapının bütünleştiği kurumsal yapıyla doldurulamaması Osmanlı denizciliğini çağın gerisinde bırakmıştır. Geç kalınmış da olsa böylesine bir kurumun oluşturulması modern Osmanlı denizciliğinin Batı tarzında kurumsallaşmaya başlamasının ilk örneğini teşkil etmektedir.

26 Mart 1797 tarihli Küçük Hüseyin Paşa layihasında; 1776 yılında yeniden nizam verilen Hendese Odası'nın, tersanenin Darağacı mevkisindeki eski kadirgaların çekildiği gözlerden birinde inşa edildiği belirtilmektedir¹²¹. İlk öğrenciler Baron de Tott tarafından özenle seçilen, eski kaptanlar veya yüksek rütbeli memurların çocuklarından oluşmaktadır¹²². Okulun ilk hocası ise Gazi Hasan Paşa'dan sonra, denizcilikten gelen Cezayirli Seyyid Hasan Hoca'dır (ö. 1788). Ancak Gazi Hasan Paşa, Seyyid Hasan Hoca'yı 1781 tarihinde donanmaya ikinci kaptan olarak tayin edince yerine Seyyid Osman Efendi b. Süleyman el-Hamidi tayin edilmiştir¹²³. İlk zamanlarda Fransız hocaları tarafından matematik ağırlıklı ders verilmekte olan okulda daha sonra Gazi Hasan Paşa'nın isteği ile

¹¹⁹ Kaçar, 1994, s. 61.

¹²⁰ Genellikle “Geometri” anlamına gelen hendese terimi, doğu parçası, yüzey ve cisim gibi nicelikleri konu alan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Nasîruddin Tûsî, *Tahrîru Usûli'l-Hendese Ve'l-Hisâb*, Yayına Haz., İhsan Fazlıoğlu, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yay., İstanbul 2012, s. 20.

¹²¹ Uzunçarşılı, 1988, s. 507.

¹²² Kemal Beydilli, “Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn”, *DİA*, C. 31, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 514.

¹²³ Kaçar, 1994, s. 62.

müfredat, deniz mühendisliği, geometri ve coğrafya bilimlerine ağırlık verilecek şekilde değiştirilmiştir¹²⁴.

Cezayirlilerin Osmanlı denizciliğindeki yerini ve önemini koruması aslında eski geleneğin devam ettiğinin bir göstergesidir. Doğu Akdeniz ve Anadolu kıyılarında korsanlık yasaklanınca, korsanların neredeyse tamamı başta Cezayir olmak üzere mağrip ülkelerine yönelerek burada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Batılı tüccar gemileri için korkulu rüya olmaya devam etmişlerdir. Kalyonlarla yapılan ticari akışa karşılık kendileri de modern kalyonlar inşa ve tedarik etmişlerdir. Yani denizcilikteki gelişmeleri at başı takip etmişler ve bundan dolayı Osmanlı donanmasında üst düzey görevlere getirilmişlerdir. Osmanlı'da korsanlık eski ihtişamında olmadığından bu mahir ve nitelikli denizciler Batılı uzmanların da teşvik ve yardımlarıyla, kurumsal yapılarda istihdam edilmişlerdir.

Batılı ve Cezayirli mühendis ile denizcilerin tavsiye ve gözetimlerinde 1776'da kurulan okul, 1781'de yılında Mühendishâne-i Tersâne-i Âmire olarak anılmaya başlanmıştır. Okul 1784'te yeniden tanzim edilerek, tersane zindanının yanında ve üç ambarlı kalyonların yapıldığı mevki olan Aynalıkavak Kasrı'nda yeni inşa edilen bir kaç odalı binaya taşınmış ve ismi de Mühendishane-i Bahr-i Hümayun olarak değiştirilmiştir¹²⁵. 1781-1786 yılları arasında İstanbul'da ikamet eden Venedikli rahip Toderini'nin Mühendishane'yi ziyaret ederek gördüklerini anlattığı raporunda; okulda seyrüsefer aletleri, Avrupa baskısı deniz haritaları, burçları da gösteren bir gökküresi, Fransız ve Türk işi güneş saatleri, pergeller, İbrahim Müteferrika'nın tercüme ettiği ve ipek üzerine basılmış bir Asya haritası, Delalande'nin astronomi çizelgelerinin Türkçe tercümesini ve Avrupa dillerinden tercüme edilen balistik çizelgelerin mevcut olduğu kaydedilmiştir¹²⁶. Daha sonra yeniden müfredatta değişikliğe gidilerek öğretim kadrosuna Fransız asıllı iki kara mühendisi alınmıştır. Denizcilik ve hendese eğitimini Gelenbevî İsmail Efendi¹²⁷

¹²⁴ Beydilli, 2006, s. 514.

¹²⁵ Beydilli, 2006, s. 514; Panzac, 2020, s. 229.

¹²⁶ Panzac, 2020, s. 229-230.

¹²⁷ XVIII. yüzyılda yaşamış, matematik ve mantık alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Osmanlı âlimidir. Bkz. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdagör, "Gelenbevî (ö.1791)", *DİA*, C. 13, TDV Yay., İstanbul 1996, s. 552.

ve Kasabbaşızâde İbrahim Efendi¹²⁸ isimlerinde Türk hocalar da vermiştir¹²⁹. III. Selim döneminde okulun nazırlığına o sırada defterdar olan Mustafa Reşid Efendi tayin edilmiştir¹³⁰. 1795 yılında okul tekrar tersaneye taşınarak yeni bir nizam verilmiş ve neredeyse hiçbir büyük değişime tabi tutulmadan XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir¹³¹.

1.2.2. Gemi İnşa Faaliyetleri

1538 Preveze Deniz Savaşı'nda Haçlı donanmasına karşı, Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması üstün başarı göstermiştir. O zamana kadar kara imparatorluğu görünümünde olan Osmanlı Devleti'nin, deniz imparatorluğuna dönüştüğü anlaşılmıştır. Ancak bu durum 1571 İnebahtı ve 1770 Çeşme'de alınan ağır yenilgilerin ardından değişmiş ve Osmanlı Devleti denizcilik alanında bir yenileşme süreci içerisine girmiştir. Bu süreçte en fazla göze çarpan durum, donanmanın ıslah çalışmaları sırasında kadırgadan kalyona geçilmesi ve kalyonun Osmanlı donanmasında savaş gemisi olarak kabul edilmesidir.

Osmanlı Devleti'nde kuruluşun XVII. yüzyılın son dönemlerine kadar kürekli gemiler donanmanın esas gücünü temsil etmiştir. Kalyonlar XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın sonlarına kadar genellikle nakliye veya ticaret gemisi olarak kullanılmış ve ilk defa Girit Seferleri sırasında geliştirilerek savaş gemisi olarak donanmaya katılmıştır¹³². Yaklaşık yirmi beş yıl süren Girit savaşlarından Osmanlılar galip olarak çıksa da, Venedikliler tarafından kiralanan İngiliz ve Hollanda'nın ticari amaçlı kalyonları, Osmanlı kadırgalarını ağır yenilgiye uğratmıştır.

Kalyon, yelkenli gemiler sınıfından olup, çok eski dönemlerden itibaren varlığı bilinmektedir. Ancak bir savaş gemisi olarak kalyonun varlığı XVI. yüzyıldan başlatılabilmektedir. Yelkenli gemi türlerinden üç anbarlı, kalyon,

¹²⁸ XVIII. yüzyıl devlet adamlarındandır ve defterdarlığa kadar yükselmiştir. Bkz. İsmail Erdoğan, "Kasabbaşızâde İbrâhim (ö.1820)", *DİA*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 527.

¹²⁹ Uzunçarşılı, s. 508.

¹³⁰ Beydilli, 2006, s. 515.

¹³¹ Panzac, 2020, s. 230.

¹³² Bostan, 2017b, s. 156.

kapak gibi gemi türleri hatt-ı harp, firkateyn, korvet ve brik ise hafif ya da küçük donanma gemileri olarak isimlendirilmektedir¹³³.

Kadırgalarda gereksiz mürettebat ve kürekçilerin gemi bordasında kapladığı kısım, yüksek bordalı kalyonlarda su ve yiyeceğe tahsis edilmesiyle gemilerin karaya yanaşmadan su üzerinde kalma ömrü uzatılmıştır¹³⁴. Kadırgalarda kürekçilerin bulunduğu bordalar, kalyonlarda daha hafif ve menzili daha yüksek toplarla donatılmış, gemileri daha hafif ve iyi şekilde silahlanması sağlanmıştır¹³⁵. Böylelikle en fazla 1-2 hafta karaya çıkmadan su üzerine kalabilen kadırgaların yerini yaklaşık bir ay denizde kalabilen kalyonlar almıştır. Ayrıca kalyonların hızı kadırgalara göre üç kat daha fazla olup, bordolarına 100-200 adet top yerleştirilebilmektedir.

Osmanlı donanmasında kalyona geçiş 1650-1662 ve 1682 yıllarında olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama deneme mahiyetinde olup kadırgaya geri dönmüş, 1682’de başlayan ikinci aşamada ise kalyonlar kalıcı kılınmıştır¹³⁶. Hatta kalyonların inşasına yönelik daha önce kadırga inşa ve tamiri için tersanede kullanılan kapalı gözlerden bazıları yıkılarak yelkenlilerin inşasına uygun olan açık kızaklılara dönüştürülmüştür¹³⁷. Denizcilikte ön sırayı işgal eden kalyonlar sayesinde Osmanlılar, 1770 yılında yaşanan Çeşme Faciasına kadar Akdeniz’de hâkimiyeti elinde tutmuşlardır¹³⁸. Çeşme’de imha edilen donanmanın yeniden inşası için Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın kaptan paşalığı döneminde büyük bir çaba sarf edilmiştir. Donanma gemilerinin yeniden inşası için Fransız gemi mimarlarından faydalanma yoluna giden Gazi Hasan Paşa, 1784 yılında tersanede hizmet etmesi için Fransa’dan bir mimar ve dört yardımcısını getirtmiştir¹³⁹.

Yaklaşık dört yıl boyunca Osmanlı Devleti’nde kalan Fransızlar öncelikle gemi inşaatında kullanılacak ağaçları seçmek için İstanbul çevresindeki ormanları

¹³³ Levent Düzcü, *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 8.

¹³⁴ Süleyman Uygun, *Türk-Fransız Deniz Ticareti Vapur Kumpanyaları*, İmeak Deniz Ticaret Odası Yay., İstanbul 2021, s. 18.

¹³⁵ Uygun, 2021, s. 18

¹³⁶ Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yay., İstanbul 2011, s. 25.

¹³⁷ Panzac, 2020, s. 224.

¹³⁸ Gencer, 1991, s.506.

¹³⁹ Bostan, 2007, s. 208.

dolaşmışlardır¹⁴⁰. Ardından Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın seçtiği tiplerdeki savaş gemilerinin inşasına başlamışlardır. 1788 yılına gelindiğinde bir bumbarta¹⁴¹, bir tombaz¹⁴² ve üç ayrı tipte 79 parça şalope¹⁴³ ile birlikte toplamda 81 parça savaş gemisi inşa edilmiştir¹⁴⁴. Gemi inşa faaliyetleri, hiç ara verilmeksizin devam etmiştir. İstanbul dışında gemi inşasına uygun olduğu halde pek fazla önemsenmeyen Gemlik, Kale-i Sultaniye, Midilli, Sisam, Limni, Bodrum, Antalya, Rodos ve Sinop gibi taşra tersaneleri ve gemi inşa tezgâhları gemi yapımına hazır hale getirilmiştir¹⁴⁵.

Osmanlı hizmetinde çalışan ilk Fransız uzmanların ardından III. Selim döneminde hizmete alınan ünlü Fransız gemi mimarı Brun de Sainte-Catherine ve meslektaşları birçok geminin planlarını çizmiş ve inşalarına iştirak etmişlerdir. Brun'un Osmanlı denizciliğinin gelişimindeki etkisi çok büyüktür. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde tersanede inşa edilen gemiler genellikle onun verdiği ölçü ve planlara göre yapılmıştır¹⁴⁶. 1793-1799 yılları arasında inşa edilen dokuz kalyon, sekiz firkateyn¹⁴⁷ ve altı korvetin¹⁴⁸ yapımında Brun'un imzası bulunmaktadır¹⁴⁹.

İnşa faaliyetlerinde önemli gelişmeler yaşanırken, gemi mürettebatının durumu iyileştirilememiş, yeni okula çok az sayıda subay katılmış ve yeteneğe bakılmaksızın rüşvet ve iltimas ile atamalar yapılmaya devam etmiştir¹⁵⁰. Bu şekilde atanan kaptan ve subaylar daha fazla kâr elde etmek için hazineye gönderilen paradan mürettebatın maaşlarını ödememiş, gemilerin bakım ve tamirat ihtiyaçlarını ihmal etmişlerdir. Kaptan ve subaylar, -liyakatten ziyade ödenen ücrete bakılarak atandıkları için- kendilerinden beklenen görevler hakkında çok az bilgiye sahip olarak donanmanın başına geçmişlerdir. İstihdam

¹⁴⁰ Panzac, 2020, s. 222.

¹⁴¹ Ayna kılı ve sübye donanımı olan küçük yelkenli tekne anlamındadır. Bkz. Erdal Yanar, *Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Terimleri Sözlüğü*, Haz. Sema Katran-Gaye Ölçen-Yeşim Ersöz-Ali Ercan, UDH Bakanlığı Yay., Ankara 2012, s. 295.

¹⁴² Dibi düz, büyük ve sağlam bir teknedir; güçlü bir top bataryası yanında ağırlık da taşıyabilir. Bkz. Panzac, 2020, s. 516.

¹⁴³ Küçük yelkenli ve ambarsız gemi türüdür. Bkz. Bostan, 2017a, s. 188.

¹⁴⁴ Panzac, 2020, s. 223.

¹⁴⁵ Bostan, 2017b, s. 167.

¹⁴⁶ Özcan, 2013, s. 44.

¹⁴⁷ Tek ambarlı ve üç direkli, yelkenli savaş gemisidir. Bkz. Bostan, 2017a, s. 181.

¹⁴⁸ Üç direkli yelkenli savaş gemisidir. Bkz. Bostan, 2017a, s. 185.

¹⁴⁹ Bostan, 2007, s. 209.

¹⁵⁰ Shaw, 2008, s. 206.

edilen denizcilerin çoğu denizcilik ve gemicilik hakkında çok az bilgiye sahiplerdir. Gemiye alınan tayfaların çoğu da tecrübesiz köylüler ve serserilerden oluşmaktadır¹⁵¹.

Gemi içerisindeki koşullar da çok kötü durumdadır. Subay ve erler kendi yiyeceklerini pişirip koruyabilecekleri küçük yemek gruplarına ayrılmıştır. Bu bakımdan bazı gemilerin güverte ve koridorlarında küçük barakalar ve mürettebata yiyecek satmak için özel tüccarlar tarafından kurulan küçük dükkânlar bulunmaktadır¹⁵². Ayrıca mürettebatın yaktığı sobalardan dolayı gemilerin ahşap kirişleri çoğu kez tutuşarak büyük yangınlar da çıkmaktadır. Hatta bu sebeple birçok gemi kaybedilmiştir. Kısaca gemi kaptanlarının tecrübesiz ve ehliyetsizliği, donanma mevcudunun disiplinsiz ve yetersizliği, inşa edilen gemilerin kötü tasarlanmış ve bakımlarının iyi yapılmadığı için kısa zamanda işe yaramaz hale gelmesi, yapılan tüm ıslahat çalışmalarının başarı şansını önemli oranda engellemiştir.

¹⁵¹ Shaw, 2008, s. 204.

¹⁵² Shaw, 2008, s. 204.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAPTAN-I DERYA KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA VE XVIII. YÜZYIL SONUNDA OSMANLI DONANMASI

2.1. Çocukluğu ve III. Selim İle Yakınlıkları

XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı denizcilik tarihinde oldukça önemli bir rol oynayan Küçük Hüseyin Paşa'nın doğum tarihi ile ilgili ulaşılabilen mevcut kayıtlarda yeterli bilgi bulunamamıştır. Ancak çoğu Osmanlı paşasında olduğu gibi vefat ettiği tarih hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Buna göre paşanın vefat ettiği tarihte (1803) kırk altı yaşında olduğu bilinmektedir¹⁵³. Buradan, 1758-59 tarihinde doğduğu anlaşılmaktadır. Aslen Gürcü veya Çerkez¹⁵⁴ asıllı köle olduğu vurgulanan Hüseyin Ağa, dokuz on yaşlarında iken efendisi Silâhdar İbrâhim Paşa¹⁵⁵ tarafından 1767 tarihinde Sultan III. Mustafa'ya takdim olunarak Şehzade Mehmed'in hizmetine tayin edilmiştir¹⁵⁶. Ancak dönemin vakanüvisi Ahmed Vâsıf Efendi, Hüseyin Ağa'nın her ne kadar Şehzade Mehmed'in hizmetine tayin edilmiş olsa dahi hiçbir zaman şehzadeye hizmet etmediğini vurgulamaktadır¹⁵⁷. Saraya getirilmesi Hüseyin Ağa için bir dönüm noktası teşkil etmiş ve Şehzade Mehmed'in ölümünün ardından Enderun'a gönderilmiştir. Burada iyi bir eğitimden geçtiği belirtilen Hüseyin Ağa, I. Abdülhamid döneminde talihini değiştirmek için gece gündüz çalışmış, kendisine verilen bütün işlerde üstün başarı göstermiş ve yeteneklerini de en iyi biçimde sergilemiştir. Böylelikle I. Abdülhamid'in gözüne girmiş ve Şehzade Selim'in hizmetine tayin olunmuştur.

¹⁵³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 724; Göyünç, 1952, s. 35.

¹⁵⁴ Özellikle "Gürcü" asıllı olduğunu vurgulayan Atâ Bey'dir. Bkz. Tayyar-zâde Atâ, *Tarih-i Enderun*, C. 2, İstanbul 1293/1877, s. 193; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye Yay., İstanbul 1971, s. 221; Özellikle "Çerkez" asıllı olduğunu bildirenler ise Cevdet Paşa ve Vasıf Efendi'dir. Bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Matbaâ-i Osmaniyye, İkinci Tabı, C. 7, Derssaâdet 1309/1893, s. 266; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, Haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Yay., İstanbul 2017, s. 821; Süreyya, C. 3, 1996, s. 724.

¹⁵⁵ Aslen Ahıskalı olan İbrâhim Paşa, Hüseyin Ağa'nın saraya getirildiği yıl Mart ayında Ahıska ve Çıldır Valiliği'ne, Ekim ayında Erzurum Valiliği'ne atanmıştır. Bkz. Erhan Afyoncu, "Silâhdar İbrâhim Paşa", *DİA*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 193.

¹⁵⁶ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 266.

¹⁵⁷ Ahmed Vâsıf Efendi, 2017, s. 821.

Şehzade Selim 1785 tarihinde, rivayete göre amcası I. Abdülhamid'e darbe teşebbüsünde bulunmuş ve kendisine yardım ettiği gerekçesi ile Sadrazam Halil Hamid Paşa idam edilmişti. Daha çok gözetim altına alınan Şehzade Selim'in dairesinden dışarı çıkması yasaklanmıştı. Bu dönemde kendisine yakın gördüğü Hüseyin Ağa ile dairesinin penceresinden sürekli sohbet etmiştir¹⁵⁸. Ayrıca Hüseyin Ağa ile birlikte Ebu Bekir Ratıb Efendi, Safiye Sultanzâde İshak Bey ve doktoru Lorenzo gibi kişilerle görüştüğü, bunlar vasıtasıyla dünyada olup bitenlerden haberdar olduğu, birçok vesile ile çeşitli hediyeler aldığı ve verdiği de bilinmektedir¹⁵⁹. Amcası I. Abdülhamid, kendisinden sonra tahta Selim'in geçeceğini düşündüğü için çok fazla bu durumlara müdahil olmamıştır.

Şehzade Selim'in en yakın çocukluk arkadaşlarından biri olarak bilinen Hüseyin Ağa, bazı kaynaklarda belirtilen rivayete göre Selim'in sütkardeşidir¹⁶⁰. Bu rivayete göre; Şehzade Selim'in doğumundan sonra sütanne olarak Hüseyin Ağa'nın annesi (Dâye) tayin olunmuş ve böylelikle III. Selim, Hüseyin Ağa ve kız kardeşi Gülhiz Hanım¹⁶¹ ile sütkardeş olmuştur¹⁶². Hüseyin Ağa'nın bazı kaynaklarda geçen Dâye-zâde/Tâya-zâde¹⁶³ lakaplarının aslı ise III. Selim ile sütkardeş olma rivayetinden dolayıdır. Hüseyin Ağa, Kaptan-ı Derya olduktan sonra III. Selim'e "karındaş-ı â'zam"¹⁶⁴ olarak hitap etmesi, sütkardeş oldukları rivayetini güçlendirmiştir. Ancak yine de doğruluğundan şüphe duyulmaktadır. Özellikle Nejad Göyünç, Hüseyin Ağa'nın dokuz on yaşlarında iken saraya getirildiğinin tüm kaynaklarda kesin olduğunu ve bu bakımdan Şehzade Selim ile

¹⁵⁸ Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyihalar*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 51.

¹⁵⁹ Beydilli, 2010, s. 28-29.

¹⁶⁰ Râmizpaşazâde Mehmed İzzet Bey, 2021, s. 140; Danişmend, C. 5, 1971, s. 221; Süreyya, C. 3, 1996, s. 724; Kemal Beydilli, "Selim III", *DİA*, C. 36, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 420.

¹⁶¹ Sicill-i Osmanî'de Gülihir Hanım olarak geçen Küçük Hüseyin Paşa'nın kız kardeşinin adı belge kayıtlarında çok geçmemektedir. Kendisinden daha çok "ismetli hemşire hanım" olarak bahsedilmektedir ve IV. Mustafa'nın (1807-1808) zevcesi olarak gösterilmektedir. Ölüm tarihi Ekim 1837'dir. Bkz. BOA, TS, MA, E, 13, 17 (9/Cemazeyilevvel/1253-11/Ağustos/1837); BOA, TS, MA, E, 13, 18 (28/Recep/1253-28/Ekim/1837); BOA, AE, SSLM, III, 162, 9741 (4/Rebiulahir/1215-25/Ağustos/1800); Süreyya, C. 3, 1996, s. 724; III. Selim'e şehzadelik dönemlerinde iken saray içinde teferruatı tam olarak bilinmeyen bir suikast planı yapılmış ve son anda Hüseyin Ağa'nın kız kardeşi Gülhiz Hanım, suikast haberini tam zamanında vererek III. Selim'in hayatını kurtarmıştır. Bkz. Guillaume Antoine Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, Çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s. 28.

¹⁶² Necati Elgin, *Üçüncü Sultan Selim (İlhâmi)*, Yıldız Basımevi, Konya 1959, s. 13; Adil Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası (Üçüncü Selim ve Islahatları)*, Fecr Yay., Ankara 2003, s. 106.

¹⁶³ Tayyar-zâde Atâ, C. 2, 1877, s. 193; Danişmend, C. 5, 1971, s. 221.

¹⁶⁴ BOA, TS, MA, E, 429, 22 (20/Safer/1216-2/ Temmuz/1801); BOA, TS, MA, E, 429, 26 (17/Rebiulevvel/1216-28/ Temmuz/1801).

sütkardeşi olmasının imkânsız olduğunu ileri sürmektedir¹⁶⁵. Hüseyin Ağa ve Şehzade Selim'in sütkardeş olup olmadıkları kesinlik kazanmasa da çok yakın arkadaş ve sırdaş oldukları kesindir. Zira III. Selim tahta çıktığı 7 Nisan 1789 tarihinden itibaren en yakın bulduğu ve güvendiği adamları yanında tutmaya çalışmıştır. İlk olarak da Hüseyin Ağa'yı Mabeyncilik ve Tebdilcilik görevleriyle Hane-i Hassa'ya aldırılmıştır¹⁶⁶. Yaklaşık beş altı ay kadar sonra da Hüseyin Ağa, Baş Çuhadarlık¹⁶⁷ mevkisine getirilmiş ve III. Selim'in en yakınındaki adam olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa tarihinde, bu atamayı usule aykırı olan bir yükseliş olarak nitelemektedir¹⁶⁸. Ancak Hüseyin Ağa'nın gerek İhlamur Kasrı'nda yapılan nişan talimlerinde padişahın yanında bulunması gerekse Fransız Elçisi H. Sebastiani ile İshak Bey¹⁶⁹ arasında Osmanlı ordusuna verilecek yeni nizam çalışmalarına katılması ile kendisini ispatlamış ve III. Selim'in gözüne girmiştir¹⁷⁰. Ayrıca saraya getirildiği tarihten itibaren yaklaşık yirmi yıllık saray tecrübesi bulunan ve padişahın şehzadelik dönemlerinden itibaren yanında bulunup, her konuda kendisini destekleyen Hüseyin Ağa'nın bu yükselişi de, daha sonraki yıllarda devletin önemli mevkilerine getirilmesi de tesadüfi değildir.

Hüseyin Ağa'nın Baş Çuhadar iken üstlendiği en önemli görev, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya sadaret mührünü teslim etmek olmuştur. III. Selim, tahta çıktıktan kısa bir süre sonra şehzadeligi sırasında kendisini amcası I. Abdülhamit'e karşı tahrik etmiş olan Kapudân-ı Derya Gazi Hasan Paşa'yı azl

¹⁶⁵ Göyünç, 1952, s. 35.

¹⁶⁶ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 266; Ahmed Vâsıf Efendi, 2017, s. 821.

¹⁶⁷ Çuhadarlık mevkisi I. Mehmed döneminde ortaya çıkmıştır. Baş Çuhadar ve maiyetindeki diğer çuhadarların görevleri; padişahın yağmurluğunu, kürk, kaftan ve ayakkabılarını korumak, merasimlerde ve binişlerde bunları taşımak ve bayramlarda halka para dağıtmaktı. Baş Çuhadarın teşrifat görevleri de vardı. Önemli mevkilere yeni tayin edilenleri sarayın Soğukçeşme Kapısı'nın iç tarafında karşılar, bunları Orta Kapı'ya kadar götürürdü. Ayrıca padişaha doğrudan arzda bulunma yetkileri de vardı. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", *DİA*, C. 8, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 381.

¹⁶⁸ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 266.

¹⁶⁹ III. Selim'in şehzadelik dönemlerinden itibaren irtibatta bulunduğu kişidir. Padişahın desteği ile Fransa'ya giden İshak Bey, burada Fransa Dışişleri Bakanı ile İngiliz ve Rus sefirlerinden III. Selim üzerindeki nüfuzunu kullanarak yüklü miktarda para ve hediyeler almıştır. Paris'te sefih bir yaşam süren İshak Bey 1790 yılında Osmanlı'ya geri gönderilmiş ve burada sürgün cezasına çarptırılarak Limni'ye gönderilmiştir. 1794 yılında af edilerek Küçük Hüseyin Paşa'nın yardımcılığına atanmıştır. Genellikle önemsiz işlerde çalıştırılan İshak Bey, uzun süre Küçük Hüseyin Paşa'nın Fransızca tercümanı olarak görev yapmıştır. Bkz. Shaw, 2008, s. 207.

¹⁷⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmüd-ı Sâni)*, C. 1, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 31; Nejad Göyünç, "Hüseyin Paşa, Küçük", *DİA*, C. 19, TDV Yay., İstanbul 1999, s. 6.

ederek kara seraskerliği ile İsmail Kalesine göndermişti¹⁷¹. Ancak bu sırada Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile savaş halindeydi ve üst üste yenilgi haberleri gelmekteydi. Fokşan ve Boza bozgunları üzerine III. Selim Sadrazam Cenaze Hasan Paşa'yı azl edip yerine İsmail Seraskeri olarak üstün başarılar gösteren Gazi Hasan Paşa'yı 3 Aralık 1789 tarihinde sadrazam olarak tayin etmişti¹⁷². III. Selim, Gazi Hasan Paşa'ya sadaret mührü, kürk ve kılıcını teslim etmek üzere en güvendiği adamlarından Baş Çuhadar Hüseyin Ağa'yı görevlendirmiştir. Kaptanlıktan azl edilerek İsmail'e gönderilen Gazi Hasan Paşa, III. Selim'in kendisini öldüreceğini düşünmüş ancak sadrazam olarak tayin edildiğini öğrenince çok sevinmiştir. Kendisine sadaret mührünü getiren Hüseyin Ağa'yı hediyelere boğmuş, müstakil bir ev, mücevher işlemeli bir hançer ve bin altın ile ödüllendirmiştir¹⁷³.

Bir köle olarak saraya getirilen Hüseyin Ağa'nın azmi, yetenekleri, iş bitiriciliği, padişaha sonsuz sadakat ve bağlılığı kariyer basamaklarını bir bir tırmanarak en yüksek mevkilere ulaşmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda 10 Mart 1792 yılında Kaptan-ı Derya olarak atanıp ve aynı zamanda saraya damat olmuştur. Ancak çekirdekten yetişme bir denizci olmayan Hüseyin Paşa, selefi Gazi Hasan Paşa'yı örnek almıştır. Gazi Hasan Paşa kısıtlı imkânlarla sahip olup, geniş ölçüde tersane ve donanmanın ıslah çalışmalarını tamamlayamamıştı. Ancak Küçük Hüseyin Paşa hem padişaha olan yakınlığı hem de damatlık sıfatından dolayı kendisine geniş imkânlar tanındığından, Gazi Hasan Paşa'nın ıslahat düşüncelerini hayata geçirmiştir. III. Selim, yaklaşık on iki yıl boyumca kaptan paşalık mevkisinde kalan Hüseyin Paşa'nın plan ve fikirlerini hayata geçirmesinde tüm olanakları sunmuş ve kendisine yardımcı olmuştur.

2.2. Kaptan-ı Derya Olarak Atanması ve Esmâ Sultan İle Nişanı (1792)

III. Selim, şehzadelik dönemlerinden itibaren devletin her alanında geniş ölçüde bir ıslahatın yapılmasının gerekli olduğunu idrak etmişti. Kafeste geçirdiği yaklaşık on beş yıl boyunca bu konu üzerine kafa yormuş, Fransız elçisi ile gizlice mektuplaşarak Avrupa'nın durumu hakkında bilgi almıştı. Bu sebeple tahta çıktığı andan itibaren devlette yapılması gereken ıslahatlar hakkında bazı fikirlere sahip

¹⁷¹ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 5, Güven Basımevi, İstanbul 1971, s. 2682; Câbî Ömer Efendi, C. 1, 2003, s. 20-21.

¹⁷² Aydın, 1993, s. 502.

¹⁷³ Uzunçarşılı, 1942, s. 37; Göyünç, 1952, s. 36.

bulunmaktaydı. Fakat bu düşüncelerini hayata geçirebilmesi için uygun ortam yoktu. Zira 1787 tarihinde başlayan Avusturya ve Rusya ile savaş devam etmekteydi. Bu bakımdan III. Selim ıslahat projelerini barış dönemine bırakmıştı. 4 Ağustos 1791 tarihinde Avusturya ile yapılan Zıştovi Antlaşması ve 9 Ocak 1792 tarihinde Rusya ile yapılan Yaş Antlaşması sonrasında devlet biraz rahatlamış ve III. Selim daha önce ertelediği ıslahatlarına bir an önce başlamak istemiştir. Ancak tam olarak bir ıslahat planı ortada yoktu. Bu bakımdan öncelikle kendisi gibi düşünen ıslahat taraftarlarını etrafında toplayarak bir ıslahat kadrosu oluşturmuştur. Bu ıslahatçı seçkinlerin çoğu şehzadelik döneminde arkadaşı, sırdaşı ve hizmetkârı olmuş kişilerdi. Söz konusu yenilikçiler birbirleriyle ve padişahla bir araya gelerek belirli ıslahat planlarını ortaya çıkartmışlar ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nin asıl itici gücü olmuşlardır. Bu ıslahat ekibinin varlığından çok az kişi haberdardı. Ekibin en önemli ismi III. Selim'in ruhani hocası Çelebi Mustafa Reşid Efendi idi. Padişahın hizmetkârıydı ve 1793-1798 yılları arasında, Nizâm-ı Cedid ordusunda topçu ve piyade ocaklarının yeni silah ve teknikleri benimsemesinde görev aldıktan sonra defterdarlığa atanmıştı¹⁷⁴. III. Selim'in en yakın sırdaşı ve ıslahatların arkasındaki en önemli güçtü. Mustafa Reşid Efendi'den sonra nüfuz ve güç bakımından en önemli isim Küçük Hüseyin Paşa idi. III. Selim, Hüseyin Paşa'ya öyle çok güvenirdi ki donanma eğitimi almamasına rağmen onu kaptan paşa olarak atamıştı.

III. Selim tahta çıktığı ilk yıllarda donanma ve tersaneyi çok kötü bir halde bulmuştu. Tersanelerin çoğunda artık yeni gemi inşa edilmiyordu. Osmanlı donanmasının mevcudu, irili ufaklı, sağlam ve çoğu çürük gemilerle birlikte doksanı ancak buluyordu. Bunlar aşırı yüksek pupaları, üstyapı ve donanımları olan, sığ limanlara girmelerini imkânsızlaştıran ağır, enleri ve boyları neredeyse aynı genişlikte olan iri ve hantal gemilerdi¹⁷⁵. Doğal olarak yapıları ve donanımları sebebiyle savaş ve seyrüsefer sırasında alabora olma ihtimalleri çok yüksekti. Mürettebat da çok kötü durumda idi. Kaptanlar ve diğer subaylar arasında yolsuzluk, ihmal ve liyakatsizlik donanma ve tersanenin koşullarını daha kötüye götürüyordu. Atamalar genellikle liyakate göre değil ödenen ücretin miktarına göre yapılıyordu. Dolayısıyla denizciliğin temel esaslarını bilen çok az

¹⁷⁴ Shaw, 2008, s. 116.

¹⁷⁵ Shaw, 2008, s. 202.

denizci vardı. Gemilere alınan tayfaların çoğu da zorlanarak getirilmiş olan serseri ve köylülerden oluşmaktaydı.

III. Selim, donanma ve tersanenin kötü durumda olduğunun farkındaydı ve sık sık tersaneyi gezerek bahriye alanına ayrı bir alaka göstermişti. Özellikle III. Selim'in tersanenin durumu hakkında, sadaret kaymakamına yazdığı Hatt-ı Hümayunu mevcut durumu gözler önüne sermektedir:

“Kaymakam Paşa;

Tersanenin her işi hıyanet ile görülür; sadakat ile görülsün deyu bu kadar hattı hümayun yazdım, hiç icra olunmuyor, hıyanet edenlerin hakkında siyaset olmadığından böyle oluyor. Kalıyonlar halifesi Ahmed dedikleri hain cümle donanma neferatının ulûfelerini ve zahirelerini istedikleri gibi alup verüp ve yerini bilir yok, hiç bu kadar umur azime böyle bir hain meluna münhasır olur mu? Olduğu vakıtta nekadar hıyanet miriyeye hasaret olur, donanmanın neferatı ve zahirelerinin verilmemesine sebep olur, bu adamın şimdi hesabını görüp yerine bir sadık adam kalıyonlar halifesi nasb oluna ve bu umura kalem kâtiplerinden mi olur, ahardan mı olur bir sadık kimesne nazır gibi tayin olunmasına bir nizam-ı kaviye raptetmek için defterdara tenbih edesin ve ne şekil nizam verirse tarafıma binaen gayırlara ibret olmak veçhile tedip olunmasını arz edesin, siyaset olmayınca halk-ı âlem ıslah olmaz, icra lâzımdır, selefde nizam siyaset ile olur imiş”¹⁷⁶.

III. Selim, tersane ve donanmanın durumunun vahim olduğunu ve tanzimi için ciddi bir devlet politikası izlenmesi gerektiğinin farkına varmıştı. Ayrıca donanma III. Selim için ayrı bir önem arz ediyordu. Zira yıllarca Türk gölü olarak kalan Karadeniz'de tekrar tam bir hâkimiyet kurulması için, Kırım'ın geri alınmasının devletin geleceği için gerekli olduğunu biliyordu¹⁷⁷. Ancak donanma Kırım'ı tekrar Osmanlı topraklarına kazandıracak güçte değildi. Bu sebeple donanmanın başına ıslah planlarına eksiksiz uyacak, bilgili, kendisine sadık ve güvendiği birini getirmesi gerekiyordu. Bu bakımdan, çocukluk dönemlerinden itibaren yanında bulunan, her durumda destekçisi olan ve tahta çıktığı ilk dönemlerde belirlediği gizli ıslahat ekibinin en önemli üyesi olan baş çuhadar Hüseyin Ağa'yı bu göreve layık görerek 10 Mart 1792 tarihinde kaptan paşa

¹⁷⁶ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları (Nizam-ı Cedit 1789-1807)*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 66-67.

¹⁷⁷ Gencer, 2001, s. 32.

olarak atamıştır¹⁷⁸ . Küçük Hüseyin Paşa çocukluk dönemlerinden itibaren III. Selim'in yanında bulunmuş ve onun ıslahat fikirlerinin en kökten taraftarı olmuştur.

Küçük Hüseyin Paşa'nın yerine şehzade Mustafa'nın baş çuhadarı Eyüp Ağa atanmıştır. III. Selim, dönemin sadrazamı Koca Yusuf Paşa'ya gönderdiği Hatt-ı Hümayununda; Kaptan-ı Derya Giritli Hüseyin Paşa'nın¹⁷⁹ tersaneyi nizamsız idare ettiğini ve ıslahatlar için kendisine güvenmediğini açıklayarak azl edilmesini istemiştir. Onun yerine baş çuhadarı Hüseyin Ağa'yı atadığını ve yeğeni Esmâ Sultan'ı da kendisine namzet eylediğini bildirmiştir:

“Benim vekili mutlakım ve serdarı ekremim,

Ammim merhumun¹⁸⁰ kerimesi Esmâ Sultan yetişdi ve bihamdillâh sefer dahi ber taraf oldu. Şimdi heman tezvicin vakti gelmekle bu gaile dahi aradan çıkup nizamı devlete şürû olunsun fikrinde iken Tersanenin bazı nizamına dair hususlar kaptan paşaya ihale olundukça kendisi kapudânlıktan gelme olduğundan Tersaneye nizamsız idareye alışmış olmakla müceddeden nizamını murad eylediğinden hususuna müsamaha eyleyüp tervice sây eylemediğinden bunu azl ve yerine bir âheri nasb olması dahi iktiza eylemekle sana yazacak iken heman hatırı hümayunuma bir güzel suret geldi ve senin dahi gayet münasib göreceğini mülâhaza eyledim. Zira hem Tersane hususuna elvereceğini hem bu husus senin istiklâli tâmmına sebep olacağını etrafiyla düşündüm. Ve Baş çukadar Hüseyin ağayı rütbeyi vezaret ihsan eyleyüp kaptan paşalık ile çerağ eyledim ve Tersaneye irsâl eyledim. Esmâ Sultan'ı dahi kendisine namzed edeceğim. İktiza eyliyen beratını gönderesin. İki işi bir eyledik. Zannı galibim sen dahi bu sureti istihsan eylersin, ancak senin istiklâlini muhafaza için oldu. Haktaâlâ muvaffak bilhayr eyleye.

Selefi Hüseyin Paşa'ya Ağrıboz ve Hanya hangisi münâsib ise arz idesin”¹⁸¹.

Osmanlı geleneklerine göre sultanların evlenecekleri kişiler, genellikle padişah tarafından seçilirlerdi. Bu şekilde yapılan evlilikler çoğunlukla siyasi konjonktür göz önüne alınarak yapılırdı. Yani, padişah, güvendiği ve yetenekli

¹⁷⁸ Câbî Ömer Efendi, C. 1, 2003, s. 32; BOA, TS, MA, E, 411, 18 (27/Recep/1206-21/Mart/1792); Süreyya, 1996, s. 724; Karal, 1999, s. 164; Danişmend, 1971, s. 221; Kazasker Mehmed Hafid, 1952, s. 56; Ahmed Vâsıf Efendi, 2017, s. 821.

¹⁷⁹ Kapudane iken 10 Nisan 1789 tarihinde Kapudân-ı Derya olarak atandı. Küçük Hüseyin Paşa'nın mevkiye tevcihine kadar bu görevde kaldı. Bkz. Kazasker Mehmed Hafid, 1952, s. 55.

¹⁸⁰ III. Selim'in amcası I. Abdülhamid.

¹⁸¹ BOA, TS, MA, E, 784, 20 (29/Recep/1206-23/Mart/1792); Karal, 1999, s. 164; Ayrıca Bkz. **EK-1.**

bulduğu kişileri, gücünden yararlanmak için kızı veya yeğeni ile evlendirirdi. Küçük Hüseyin Paşa zaten III. Selim'in gözünde değerli biriydi ve zamanı geldiğinde yüksek rütbede bir memuriyete getirileceği belliydi. III. Selim kaptan paşa olarak Küçük Hüseyin Paşa'yı atamaya karar verdiği zaman, I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultan'ı da kendisiyle nişanlandırmış ve Hüseyin Paşa'nın itibarını yükseltmiştir. Dönemin vakanüvisi Ahmed Vasıf Efendi eserinde, Hüseyin Ağa'nın yıllardır yüksek bir rütbede göreve getirilmeyi beklediğini ifade etmektedir¹⁸².

III. Selim 16 Recep 1206/10 Mart 1792 gününde saat iki gibi Enderun'a gelip, baş çuhadar Hüseyin Ağa'ya hilat ve kürk giydirerek Kaptan-ı Derya olarak atadığını bildirmiştir¹⁸³. Hüseyin Paşa çok sevinerek padişahın elini ayakları öpüp ve Hırka-i Şerif odasına giderek dualar etmiştir. Ertesi gün toplar atılarak halka yeni Kaptan Paşa'nın tayini ilan edilmiştir. 25 Mart 1792 gününde Küçük Hüseyin Paşa, tebdil-i kıyafet ile daire-i hümâyuna veda etmek için gelerek, merasim ile Enderun'a çıkıp sonrasında Hüsrev Ağa¹⁸⁴, Arap Bilal Ağa ve Gem Almaz Mustafa Ağa ile birlikte daire-i hümâyuna geçmiştir. Hırka-i Şerif odasında berberbaşı sakalını kesmiş, Ser-destâri Ağa Kaptan Paşa sarığını sarmış ve üstüne yeşil kürkünü giydirmiştir¹⁸⁵. Dualar ile veda merasimi yapıldıktan sonra Küçük Hüseyin Paşa, padişahın eline ve ayaklarına yüz sürüp, gelenek olduğu üzere Akağalar Kapısı'ndan çıkarak divanı selamlamış ve önce vezir yoluna oradan da orta kapıdan çıkıp Babıâli'ye geçmiştir¹⁸⁶.

III. Selim, Küçük Hüseyin Paşa ve Esma Sultan'ın nişan ve nikâhlarının aynı gün yapılmasını istediği için, paşanın tayininden üç ay sonra 29 Mayıs 1792 tarihinde darüssaade odasında nikâhları kıyılmıştır¹⁸⁷.

¹⁸² Ahmed Vasıf Efendi, 2017, s. 821.

¹⁸³ Sema Arıkan, *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, s. 87.

¹⁸⁴ Hüsrev Ağa, Küçük Hüseyin Paşa'nın mühürdar ve kethüdalığından yetişme olup sonra meşhur serasker ve hatta sadrazam olan Hüsrev Mehmed Paşa'dır. Bkz. Halil İncalcık, "Hüsrev Paşa", *DİA*, C. 19, TDV Yay., İstanbul 1999, s. 37-40.

¹⁸⁵ Arıkan, 1988, s. 89.

¹⁸⁶ Arıkan, 1988, s. 89.

¹⁸⁷ Türkan Duran, *I. Abdülhamid'in Kızı Esma Sultan'ın Hayatı (1778-1848)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 14.

Hüseyin Paşa nişan takımlarını hazırladıktan sonra darüssaade ağası tarafından saraya davet edilmiştir. Saraya geldikten sonra, Sultanın Divanyolu'ndaki sarayında bulunan nişan takımını almak üzere vezir ağaları, alay çavuşları, teşrifatçı ve kesedarlar ile diğer bazı görevliler gönderilmiştir¹⁸⁸. Nişan takımı alayla birlikte Babiâli'ye nakledilerek Kum Meydanı'na konulmuştur. Mücevherat sadrazam tarafından görüldükten sonra nişan takımı, düzenlenen alay eşliğinde Babiâli'den çıkartılarak Soğukçeşme yolundan saraya getirilmiş ve Harem kapısının önüne dizilmiştir.¹⁸⁹ Hüseyin Paşa'nın vekili de geldikten sonra darüssaade ağasının odasına girilerek nişan ve nikâh hazırlıklarına başlanılmıştır. Sağdıç olarak Valide Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa tayin edilmiştir. Müneccimbaşı tarafından belirlenen eşref saatinde nikâh merasimine başlanılmış, şahitler dinlendikten sonra şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi¹⁹⁰ nişanları takmış ve mihr-î muaccel 15.000 kuruş olarak belirlenmiştir. Şeyhülislamın duasından sonra şerbet, gülâb¹⁹¹ ve bahûr¹⁹² ikram edilerek, Hüseyin Paşa ve Esmâ Sultan adına şeyhülislama ferve-i beyzâ¹⁹³ ve diğer devlet erkânına değerli hediyeler dağıtılmıştır.¹⁹⁴

Düğünlerinin yapılacağı sırada Adalar Denizi'nde (bugünkü Ege Denizi) Rus bandıralı pek çok korsan gemilerinin, Osmanlı tüccar gemilerine saldırarak yağmalamakta, sahillere baskınlar yaparak halka zarar vermekte olduğu haberleri İstanbul'a ulaşmıştır¹⁹⁵. Bu bakımdan, korsanların faaliyetlerini durdurmak ve tamamen bitirmek için yeni Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa, 10 Haziran

¹⁸⁸ Duran, 2007, s. 14.

¹⁸⁹ Arıkan, 1988, s. 104; Küçük Hüseyin Paşa'nın Esmâ Sultan için hazırlattığı nişan takımının içinde mücevher kutu içerisinde elmas yüzük, başörtüsü, elmas sorguç, zümrüt küpe, yüz örtüsü, mücevher ayna, zümrüt işlemeli ayakkabı, meyve, çiçek ve şeker sepetleri vesaire vardı. Bkz. BOA, TS, MA, D, 9830, 1 (29/Rabiulahir/1207-14/Aralık/1792); Duran, 2007, s. 15; Câbî Ömer Efendi, 1992, s. 45.

¹⁹⁰ 1714 tarihinde Mekke'de doğdu. I. Abdülhamid döneminde bir yıl (1787-1788) şeyhülislamlık yaptı. III. Selim döneminde ise 27 Mart 1791 tarihinde ikinci kez şeyhülislamlık makamına getirildi. Bkz. Tahsin Özcan, "Mekkî Mehmed Efendi", *DİA*, C. 28, TDV Yay., Ankara 2003, s. 577.

¹⁹¹ Gül suyu anlamındadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat* Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2013, s. 341.

¹⁹² Odağacı, misk, lâden gibi maddelerden meydana gelen ve yakılırsa güzel bir koku veren ot, tütüsü anlamındadır. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 127.

¹⁹³ Beyaz kürk anlamındadır. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 299.

¹⁹⁴ Duran, 2007, s. 14.

¹⁹⁵ Göyünç, 1952, s. 37.

1792'de Akdeniz'e gönderilmiş ve Esmâ Sultân ile düğünleri sefer dönüşüne kadar ertelenmiştir¹⁹⁶.

2.3. Küçük Hüseyin Paşa'nın Akdeniz'deki Korsanlarla Mücadelesi (1792)

Batı dillerinde "Korsan" kelimesinin iki farklı anlamı vardır. İlki; devletin bilgi ve gözetimi altında yapılan izinli korsanlık, ikincisi ise hiçbir yardım alınmadan tüccar veya devletlerin donanma gemilerine, sahil kasabalarına ani baskınlar yapılarak, gasp ve öldürme sonuçlarına kadar varan bir deniz haydutluğudur. Devletin izni dâhilinde yapılan korsanlık yalnız savaş durumunda geçerlidir. Yani izinli korsanlık, savaş sırasında özel kişilere ait gemilerin, devletin izni ile karşı devlete karşı giriştikleri hareketlerin bütünüdür. Osmanlı Devleti ise, hem izinli korsanlık hem de deniz haydutluğu için Arapça kökenli "korsanlık" kelimesini kullanmıştır.

Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa döneminde Karadeniz ve Akdeniz'de yaşanan korsan saldırılarının büyük bir kısmı, Rusya'nın bizzat teşvik ve kışkırtması sonucunda meydana gelmiştir. Rusların amacı, Müslüman gemileri ve Osmanlı ticaretine zarar vererek, Osmanlı'yı ekonomik anlamda zor durumda bırakmaktı. Bu nedenle Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın denizlerdeki ilk mücadelesi bu korsanlarla olmuştur.

1787-1792 savaşı boyunca bu korsanlar Osmanlı gemilerinin yanı sıra tarafsız gemilere de saldırmışlardır. Savaşın bitmesinden sonra bazıları Rusya bandırası çekerek korsanlık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Küçük Hüseyin Paşa'nın Akdeniz'de en önemli mücadelesi, Müslüman ve tüccar gemilerine saldıran, adalara ve kıyı yerleşimlerine aman vermeyen bu korkunç korsanlarla olmuştur. Akdeniz'de Rusya bayrağı taşıyarak Osmanlı gemi ve yerleşim yerlerine saldıran en önemli korsanlardan biri, Osmanlı belgelerinde Lambro Kaçoni¹⁹⁷ olarak geçen Lambro Katzones'dir¹⁹⁸. Lambro doğrudan II. Katerina ile münasebet halinde olup bir gemici olarak yeteneklerini 1768-1774 savaşı sırasında Rusların hizmetine sunmuş, 1770 yılındaki Koron Kuşatması ve Çeşme Baskınına katılmış daha sonra da Karadeniz'de faaliyetlerine devam etmiştir.

¹⁹⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C. 5, Matbaâ-i Osmaniyye, İkinci Tabı, Derssaâdet 1309/1893, s. 276; Duran, 2007, s. 15.

¹⁹⁷ BOA, HAT, 259, 14965 (9/Safer/1207-26/Eylül/1792).

¹⁹⁸ Göyünç, 1952, s. 37; Özdemir, 2016, s. 472.

Hatta II. Katerina, Kırım'ın alınması sırasındaki hizmeti karşılığında kendisini albaylığa terfi etmiştir¹⁹⁹. Rusya, Lambro ve arkadaşlarına sık sık korsanlık izni verip yardımlar göndererek Akdeniz ve Karadeniz'de faaliyet göstermesini sağlamıştır. 1787-1792 yılları arasında korsanlık faaliyetlerinde bulunanlar, Osmanlı Devleti'nin kronikleri ve belgelerinde daha çok "izbandidler"²⁰⁰ olarak geçmektedir²⁰¹. Bu korsanların çoğu 1774'ten sonra Rusya tarafına geçerek Karadeniz kıyılarına yerleşen Rumlardan oluşmaktadır²⁰².

10 Ocak 1792 tarihinde imzalanan Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yaklaşık beş yıl süren savaş bitmişti. Bu bağlamda Akdeniz'de Rusların izni dâhilinde yapılan korsanlık faaliyetlerinin de bitmesi gerekiyordu. Ancak Lambro, faaliyetlerine devam ederek milliyet farkı gözetmeksizin rastladığı tüm ticaret gemilerine saldırmaktaydı. Üçü büyük on bir kırlangıç ve çektiriden oluşan toplam on dört gemiyle Mora sahilinde dolaşmakta olup maiyetinde sekiz yüz Arnavut bulunmaktaydı²⁰³. 27 Nisan 1792'de Lambro'nun adamlarından Deli Konstantin'in komutasındaki altı korsan kırlangıcı Mora'da Kasteri kasabasına saldırarak bölgeyi yağmalamışlar ve bir Müslümanı öldürmüşlerdi²⁰⁴.

Osmanlı Devleti Lambro ve adamlarının faaliyetleri üzerine harekete geçmeye karar vermiştir. Önce Lambro'nun Rusya'nın hizmetinde olup olmadığını öğrenmek için İstanbul'daki Rus maslahatgüzarı ile eski Rumeli Kazaskeri Abdullah Molla Efendi ve Reisülküttab arasında 26 Mayıs 1792 tarihinde bir görüşme yapılmıştır²⁰⁵. Osmanlı yetkilileri maslahatgüzara; Akdeniz'de Rus bandıralı gemilerle Lambro isimli korsanın Osmanlı gemilerine

¹⁹⁹ Özdemir, 2016, s. 472.

²⁰⁰ İzbandid terimi, Osmanlılarda Ege'de faaliyet gösteren Rum deniz haydutları için kullanılmaktaydı. Bkz. Bülent Kayhan, *Adalar Denizi'nde Rum Korsanları: İzbandidler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 9; Osmanlı belgelerinde geçen "izbandid" kelimesi sadece Rum korsanları için değil tüm korsanlık faaliyetleri için kullanılmıştır. Bkz. Şenay Özdemir, *Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 72.

²⁰¹ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 277; BOA, AE, SSLM, III, 18, 1071 (29/Zilhicce/1206-18/Ağustos/1792).

²⁰² Şenay Özdemir, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Akdeniz'de Rus Korsanlığı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 44, Haziran 2016, s. 472.

²⁰³ Özdemir, 2016, s. 479; BOA, HAT, 262, 15129 (13/Şevval/1206-4/Haziran/1792).

²⁰⁴ Özdemir, 2016, s. 479.

²⁰⁵ BOA, HAT, 240, 13435 (29/Zilhicce/1207-7/Ağustos/1793); BOA, HAT, 259, 14965 (1/Zilhicce/1206-21/Temmuz/1792). Özdemir, 2016, s. 479.

saldırıldığını, bu korsanın Rusyalı veya Rusya hizmetinde olup olmadığını sormuşlardır. Maslahatgüzar ise; daha önce Rusya hizmetinde çalışmış Lambro isimli bir korsanın olduğunu ancak şuan olmadığını, II. Katerina'nın barış döneminde iken böyle bir şeye müsaade etmeyeceğini belirtmiştir²⁰⁶. Ancak Ahmed Cevdet Paşa, II. Katerina'nın barış döneminde iken Mora halkına beyannameler göndererek isyana teşvik ettiğini, önceden Rusya hizmetinde çalışmış Rum asıllı Sotiri isimli birini Arnavutluk'a göndererek halkı Osmanlı Devleti aleyhinde galeyana getirdiğini ve en sonunda da Yanya Sancağı'ndaki Sulu Dağı'nda oturan halkı ayaklandırmayı başardığını belirtmektedir²⁰⁷.

Osmanlı Devleti, o sırada İşkodralı Mahmud Paşa²⁰⁸ ile uğraştığından Yanya'ya kuvvet gönderememiş, Yanya Valisi de isyanı bastıramamıştı²⁰⁹. Durum git gide kötüye giderek isyan yayılmaya başlamış, Triyeste iskelesinde bulunan on iki parça gemiye Karakaçan isimli bir korsan Rus bandırası çekerek sahiller ve adaları vurmaya başlamıştı²¹⁰. O sırada Karadeniz'de bulunan Osmanlı donanmasının bir kısmı buraya gönderilmişse de başarılı olunamamıştı. Lambro ise tam bu zamanda ortaya çıkarak Mora taraflarına geçmiş ve olaylar hızla büyümüştü.

II. Katerina bu korsanlara para ve mühimmat yardımı sağlanması amacıyla Sicilya Adası ve Akdeniz'e memurlarını göndermişti²¹¹. Ancak Rus memurlar bu yardım malzemelerini kendileri için harcamışlar ve korsanların hiç birine vermemişlerdi. Bunun üzerine korsanlardan üç kişilik bir heyet, Petersburg'a giderek II. Katerina'ya bir dilekçe sunmuşlardı²¹². Bu dilekçede; daha önce gönderilen beyannamelerde vaat edilen yardımları almak için geldiklerini ve bu yolda canlarını esirgemeyeceklerini belirterek Rus memurları şikâyet etmişlerdir. Mevzubahis Rus memurların gönderilecek yardımları ve paraları bizzat kendilerinin harcamış olduklarını ve korsanlara bir kuruş dahi vermediğini öne sürmüşlerdir. Hatta yukarıda bahsedilen Karakaçan isimli korsanın küçük

²⁰⁶ Özdemir, 2016, s. 479;

²⁰⁷ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 274.

²⁰⁸ 1785'te İşkodra Mutasarrıfı, 1791'de Yeni Pazar seraskeri ve Anadolu valisi olmuştur. Kaynaklarda Kara Mahmud Paşa olarak geçmektedir. Devlete karşı birçok isyan girişimlerinde bulunan asidir. Bkz. Süreyya, C. 3, 1996, s. 926.

²⁰⁹ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2746; Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 274.

²¹⁰ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 274.

²¹¹ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 274.

²¹² Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2746.

donanmasındaki tekneleri kendi imkânları ile donattıklarını ve bu amaçla bir arkadaşlarının memleketini terk ederek on iki bin altın harcayıp iki tane gemi donattığını belirtmişlerdir. Bu sebeple memleketini terk eden o arkadaşının annesi ve kardeşinin idam edildiğini de özellikle vurgulamışlardır. Korsanlar amaçlarının yalnızca para almak olmadığını, daha önce vaat edilen barut ve mermilerin de kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Bunun karşılığında da Yunan milletinin bağımsızlığını kazandıktan sonra II. Katerina'nın torunu Konstantin'i Kral olarak tayin etmek isteklerini ifade etmişlerdir²¹³. Bu durum üzerine II. Katerina heyet üyelerini torunu Konstantin'e göndermiştir. Heyet üyeleri Konstantin'i "Kralımız" diyerek selamlamış ve elini öpmüşlerdir²¹⁴. Bundan sonra heyet üyeleri gerekli talimatları almak için o sırada Boğdan tarafında bulunan General Potemkin'e gönderilmiştir²¹⁵. Burada yapılan plan şöyledir; Önce Sulu Dağı'ndaki eşkiya ile Rumeli halkı iki kola ayrılarak Atina ve Livadiye taraflarına hareket edecek, Karakaçan donanması ile Mora ve Ağriboz'a gelip buradaki reaya ile birleşecek, sonra hepsi birden Selanik'e gidip buradan bir miktar kuvvet alıp Edirne'ye çıkarma yapacaklardı²¹⁶. Edirne'ye gelinceye dek ordularının mevcudu üç yüz bin civarına kadar ulaşacak ve burada Rus askerleri ile birleşip İstanbul'a yürüyeceklerdi²¹⁷. (1204-1790) Karadeniz'deki Rus donanması da boğazı geçerek bu harekâtı destekleyecek, böylelikle İstanbul fethedilecek ve Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacaktı²¹⁸. Ancak tam da bu zamanda Avusturya ve Prusya'nın Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerine başlaması Rusya'yı endişelendirmiş ve plandan vazgeçilmiştir²¹⁹. Rusya korsanlara söz vermiş olduğu yardımların çok azını vererek geri çekilmiştir.

Lambro ise korsanlık faaliyetlerine devam ederek, Manya'daki Portokale'yi kendisine üs olarak seçip burada bir kale inşasına başlamıştı²²⁰. Lambro'nun bertaraf edilmesi için yeni Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ve Mora Valisi Mustafa Paşa görevlendirilmiştir²²¹. Mustafa Paşa, Lambro'nun

²¹³ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 275.

²¹⁴ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2746.

²¹⁵ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2746; Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 276.

²¹⁶ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 276.

²¹⁷ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2746.

²¹⁸ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2746.

²¹⁹ Özdemir, 2016, s. 478; Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 276.

²²⁰ Özdemir, 2016, s. 479.

²²¹ BOA, C, ZB, 18, 896 (29/Şevval/1206-20/Haziran/1792); Göyünç, 1950, s. 37.

karadan destek almaması için görevlendirilmiş ve maiyetindeki askerlere ek olarak Livadiye, Ağriboz ve Siroz sancaklarından asker gönderilmesi hükümleri verilmişti²²². Karadan Mustafa Paşa, denizlerden Hüseyin Paşa Lambro'nun etrafını sararak korsanların faaliyetlerine tamamen son verecekleri bir plan kurmuşlardır.

Küçük Hüseyin Paşa, Gelibolu önlerinde demirlenen donanmanın barut ve peksimet ihtiyacını temin ettikten hemen sonra Manya Limanı'nda bulunduğu belirlenen Lambro üzerine 10 Haziran 1792 tarihinde sefere çıkmıştır²²³. Boğazdan çıktıktan sonra donanmanın hareketi hakkında korsanları yanıltmak amacıyla etrafa adamlarını gönderip Midilli, Sakız, Pare taraflarına gidileceği haberlerini yaymıştır²²⁴. Sığır Burnu açıklarına gelince korsanların başka bir yoldan kaçması ihtimaline karşı kapudane başbuğluğunda iki salyaneli kırlangıç ve dört gemiden oluşan bir filoyu Paros ve Nakşe adaları arasına göndermiştir²²⁵. Küçük Hüseyin Paşa ise donanmanın geri kalanı ile Çamlıca üzerinden Manya'ya doğru hareket etmiştir. Plana göre donanma gemilerinin hepsi burada buluşacak ve Lambro'ya öyle saldırılacaktı. Küçük Hüseyin Paşa'nın bu sefer sırasında ilk önemli başarısı, Lambro'nun maiyetinden olan Karakaçan isimli korsanın yakalanması olmuştur.

Küçük Hüseyin Paşa Manya yolunda iken Andre Adası civarında Karakaçan'ın iki gemi ile etrafa saldırdığı haberlerinin gelmesi üzerine Halil Bey²²⁶ komutasındaki kuvvetlerini bu korsanın üzerine sevk etmiştir. Halil Bey Çamlıca önlerinde Karakaçan'la savaşa başlamış, hemen ertesi günü de Küçük Hüseyin Paşa da buraya gelmiştir. Bu kuvvet karşısında iki gemi ile dayanamayacağını anlayan Karakaçan karaya çıkıp dağlık bölgeye kaçmaya çalıştıysa da adamlarıyla birlikte yakalanmış, gemileri ve mühimmatı ele geçirilmiştir²²⁷. Küçük Hüseyin Paşa, Karakaçan'ı kendi gemisinde asmak suretiyle idam ettirmiş ve yirmi beş kadar adamını da esir almıştır²²⁸.

²²² BOA, C, AS, 383, 15840 (29/Zilkade/1206-19/Temmuz/1792); BOA, C, DH, 128, 6357 (29/Zilkade/1206-19/Temmuz/1792).

²²³ BOA, AE, SSLM, III, 22, 1295 (13/Şevval/1206-4/Haziran/1792); Göyünç, 1952, s. 37.

²²⁴ Özdemir, 2016, s. 480.

²²⁵ Göyünç, 1952, s. 37.

²²⁶ 1791 yılında Akdeniz'in muhafazası için Salyaneli Çamlıca gemilerinin başbuğu olarak tayin edilmiştir. Bkz. BOA, C, BH, 274, 12643 (27/Safer/1207-14/Ekim/1792).

²²⁷ Özdemir, 2016, s. 480; Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 276.

²²⁸ Göyünç, 1999, s. 6; Özdemir, 2016, s. 480.

Küçük Hüseyin Paşa'nın bundan sonraki hedefi diğer korsanları ortadan kaldırmak olmuştur. Lambro ve maiyetini ortadan kaldırmak için Manya sahiline doğru ilerleyip, donanmayı eşkıyaların üs olarak kullandığı Portokale'nin yakınlarında bulunan Cinbova Limanı'na demirlemiştir²²⁹. Küçük Hüseyin Paşa, bir gün sonra bu limana gelmekte olan Venedik bandıralı korsan gemisine karşı harekete geçmiştir. Korsanların bir kısmı gemilerinden inerek karaya doğru kaçmaya çalışmışlardır. Osmanlı askerleri karaya da çıkarak korsanlar ile savaşa devam ederken Küçük Hüseyin Paşa, korsanların merkez üssü olan Portokale'ye çıkartma yapmıştır²³⁰. Akşam olunca korsanların kaçmasını engellemek amacıyla bir miktar kırlangıç ile Portokale Limanı'nın ağzına set kurulmuş ancak sabah olunca korsanların gece kaçmış oldukları fark edilmiştir²³¹. Bu durum üzerine Küçük Hüseyin Paşa, korsanların geride bıraktıkları on bir tane gemiyi ve altmış beş askeri esir almış, korsanların sahil kenarında inşa ettikleri bina ve istihkâmlarını yıktırılmıştır²³². Mora Valisi Mustafa Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa'nın 5 Temmuz 1792'de İstanbul'a gönderdikleri tahriratlarına göre; toplamda on sekiz gemi ile beraber 115 parça da top ele geçirilmiştir²³³.

Osmanlı belgelerinde Lambro ve adamlarıyla Portokale'de yapılan savaşta Osmanlı donanmasına bir Fransız gemisinin yardım ettiğine dair yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Olivier, seyahatnamesinde bir Fransız gemisinin de Küçük Hüseyin Paşa'ya yardım ettiğini ileri sürmüştür. Olivier'in seyahatnamesine göre; La Modeste isimli bir Fransız gemisinin kaptanı M. De Venel, Fransız ticaret gemilerine de saldıran Lambro'yu cezalandırmak üzere 17 Haziran 1792'de Portokale'ye gelmiş, Osmanlı donanmasıyla birlikte hareket ederek Lambro ve adamlarıyla savaşmıştır²³⁴. Haziranın 17'sinde başlayan çarpışma ayın 19'unda Lambro ve adamlarının gece karanlığında kaçtıkları anlaşılınca dek sürmüştür²³⁵. Olivier, kaptan paşanın Fransız kaptana teşekkür ettiğini ve

²²⁹ BOA, HAT, 259, 14965 (21/Zilkade/1206-11/Temmuz/1792).

²³⁰ BOA, HAT, 259, 14965 (21/Zilkade/1206-11/Temmuz/1792).

²³¹ Özdemir, 2016, s. 480; BOA, HAT, 259, 14965 (21/Zilkade/1206-11/Temmuz/1792).

²³² Arıkan, 1988, s. 111; BOA, HAT, 259, 14965 (21/Zilkade/1206-11/Temmuz/1792).

²³³ Arıkan, 1988, s. 111.

²³⁴ Özdemir, 2016, s. 480.

²³⁵ Özdemir, 2016, s. 480.

gemisinin mürettebatına da içecek ve para ikramlarında bulunduğunu da eklemiştir²³⁶.

Küçük Hüseyin Paşa'nın Akdeniz'deki başarı haberleri İstanbul'a ulaşınca III. Selim çok memnun olmuştur. Çünkü uzun zamandır Osmanlı donanması, Karadeniz'de meşgul olduğundan Akdeniz'de faaliyet gösterememekte ve bölgenin emniyeti sağlanamamakta idi. Ayrıca, Avrupa devletleri bu sebeple Osmanlı Devleti'ni ölü bir adam olarak görüyordu. Bu başarılarla hem Akdeniz'in yeniden emniyeti sağlanmış hem de Avrupa devletleri nezdinde Osmanlı Devleti'nin iade-i itibarı sağlanmış bulunmaktaydı.

Küçük Hüseyin Paşa, donanma ile birlikte 25 Eylül 1792 tarihinde İstanbul'a dönmüştür. Beraberinde esir aldığı on sekiz parça gemide asılı halde bulunan korsan kaptanları ve özellikle kendi gemisinde asılmış olan Karakaçan'ı getirmiştir²³⁷. Dönüşünün ertesi günü gecesinde bu başarılar top şenlikleri yapılarak kutlanmıştır. 29 Eylül'de Küçük Hüseyin Paşa huzur-ı hümayuna davet edilerek "*güz sof kaplû bir sevb-i a'lâ samûr erkân kürk*" giydirilmiş ve kendisine kıymetli taşlarla işlenmiş bir hançer hediye edilmiştir²³⁸. Daha sonra Darüssaade ağası odasında kahve eşliğinde III. Selim ile Akdeniz seferi üzerine sohbet etmiştir²³⁹. Kısa bir süre sonra daha önce ertelenmiş olan Esmâ Sultan ile düğünlerinin hazırlığına başlanmıştır.

2.4. Küçük Hüseyin Paşa'nın İkbâl Yolunun Açılması

Küçük Hüseyin Paşa, başta III. Selim olmak üzere saray camiası tarafından da sevilen ve güvenilen birisiydi. Kısa zamanda kıvrak zekâsı ve sultana olan yakınlığından istifade ederek, tecrübe ve ilgisi bulunmamasına rağmen Kaptan-ı Deryalık'a kadar yükselmişti. Denizcilik alanında Batılıların çığır açtığı bir dönemde, Osmanlı denizciliğinin başına, yani kaptan paşalık gibi mühim bir konuma denizlerden tamamen kopuk birinin getirilmesi aslında riskli bir durumdur. Ancak Küçük Hüseyin Paşa, bu alandaki boşluğu tecrübeli denizciler ve III. Selim'e olan yakınlığıyla doldurarak, mahir denizcilerin bile başaramadığı reformları gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Hatta Cezayirli Gazi Hasan Paşa gibi

²³⁶ Özdemir, 2016, s. 480.

²³⁷ Arıkan, 1988, s. 135.

²³⁸ Göyünç, 1952, s. 38; Arıkan, 1988, s. 135.

²³⁹ Arıkan, 1988, s. 135.

donanımlı denizcilerin yapamadığı ya da yaptıramadığı birçok ıslahatı kısa sürede hayata geçirmeye muvaffak olmuştur.

Sultan düğünleri, genellikle gelenek olduğu üzere Çarşamba günleri çeyiz alayının yola çıkması ile başlar ve o günün akşamında yapılan kına gecesi ile devam ederdi²⁴⁰. Esmâ Sultan ve Küçük Hüseyin Paşa'nın düğünü bu gelenek üzerine 19 Aralık 1792 Çarşamba günü çeyiz alayının Alay Köşkü'nden Divanyolu'ndaki sarayına gönderilmesi ile başlamıştır²⁴¹. Çeyiz alayını götürmekle görevli yaklaşık doksan memura padişah tarafından tek tek hediyeler ihsan edilmiştir²⁴². Çeyiz alayından bir gün sonra 20 Aralık Perşembe günü Esmâ Sultan'ın gelin alayı düzenlenmiştir. Padişah ise gelenek olduğu üzere, Çeyiz Alayı'nda olduğu gibi Gelin Alayı'nın geçeceği yol üzerinde bir yerde durup alayı seyretmiştir²⁴³.

Gelin Alayı, Divayolu'ndaki Esmâ Sultan'ın sarayına götürüldükten sonra III. Selim bu alayı getirenlere de çeşitli hediyeler ihsan etmiştir. Gelin alayından sonra davetlilere ziyafet verilmesi konusunda çok titiz davranan III. Selim kız kardeşleri Beyhan Sultan, Şah Sultan ve Hatice Sultan'larının düğünlerinde verilen ziyafetin örnek alınmasını istemiştir²⁴⁴. Padişahlar düğünden sonra gelen ilk Cuma günü düğün evine giderek damada "damatlık kürkü" giydirirlerdi²⁴⁵. III. Selim de 21 Aralık Cuma günü, düğün tebriklerini kabul etmek ve Küçük Hüseyin Paşa'ya kürkünü giydirmek için annesi Mihrişah Valide Sultan ile Esmâ Sultan'ın sarayına gitmiştir²⁴⁶. Gelenek olduğu üzere Esmâ Sultan tarafından III. Selim'e süslü takımlarla donanmış bir at hediye edilmiştir. At takımı, kırmızı kadife üzerine gümüş işlemeli, lale desenli, altın zincir ve püsküllerle süslenmiştir²⁴⁷. Küçük Hüseyin Paşa o gün çok mutlu olsa dahi çocukluğundan itibaren sürekli yakalandığı zatürre hastalığından dolayı çok halsizdi. Ancak yine de III. Selim

²⁴⁰ Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK Yay., Ankara 1992, s. 97; Duran, 2007, s. 15.

²⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "III. Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi, TSMA 4819", *Belleten*, C. 37, S. 148, Ankara 1973, s. 660; Göyünç, 1952, s. 38.

²⁴² BOA, TS, MA, D, 9830, 2 (5/Recep/1207-16/Şubat/1793).

²⁴³ Uluçay, 1992, s. 105; III. Selim Esmâ Sultan'ın gelin alayını seyrederken Çuhadar Ağa'sı kendisine "inşallah efendimizin nice sûrlarını temâşâ ederiz" söylediği ve III. Selim'inde "ah olsa da ben görmezsem dahi görmiyeyim" diyerek cevap verdiği ve çocuk özleminden dolayı hüzünlendiği kaydedilmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, 1973, s. 660.

²⁴⁴ BOA, C, SM, 98, 4918 (23/Rabiulahir/1207-8/Aralık/1792).

²⁴⁵ Uluçay, 1992, s. 98.

²⁴⁶ Uzunçarşılı, 1973, s. 661.

²⁴⁷ BOA, C, SM, 151, 7566 (7/Cemazeyilevvel/1207-21/Aralık/1792).

saraya teşrif ettiğinde onu kapıda karşılamış ve ona eşlik etmiştir²⁴⁸. III. Selim ise gelenek olduğu üzere Küçük Hüseyin Paşa'ya havlu kaplı, samur erkân kürkü hediye ederek kendisi giydirmiştir²⁴⁹. Küçük Hüseyin Paşa ise Enderun ağalarına rütbelerine göre birer saat hediye etmiştir²⁵⁰.

Küçük Hüseyin Paşa ve Esmâ Sultan'ın düğünleri bu şekilde toplam üç gün sürmüştür. Genellikle padişahların ilk kızlarının düğünleri uzun ve şaşalı olup, babası tahtta olmayan padişah kızlarının düğünleri ise sönük geçerdi²⁵¹. Ancak III. Selim Esmâ Sultan'ın düğünün padişah kızlarının seviyesinde olması konusunda özel çaba sarf etmiş, hem çeyizi için hem de düğüne gelen davetliler için bol bol ihsanlarda bulunmuştur²⁵².

16 Temmuz 1778 tarihinde doğan Esmâ Sultan, aynı dönemde yaşayan III. Ahmed'in kızı Esmâ Sultan'dan ayırt edilebilmesi için "*Küçük Esmâ Sultan*" olarak anılırdı²⁵³. Muhtemelen Hüseyin Paşa'ya da "küçük" lakabının verilmesi eşi Esmâ Sultan'dan kaynaklanmaktadır. Küçük Hüseyin Paşa ve Esmâ Sultan yaklaşık on bir yıl süren evlilikleri boyunca eğlenceye ve zevke düşkün bir hayat yaşamışlardır. Saraylarında Avrupalı hocaların bulunduğu bir sazende ve hanende takımı dahi bulunmakta idi²⁵⁴. Özellikle Esmâ Sultan giyime çok önem verirdi. Şık giyinir, kılığı kıyafeti ile İstanbul kadınlarına örnek teşkil ederdi²⁵⁵. Evlendikten sonra mukataa gelirlerine zam yapılmasına rağmen, Esmâ Sultan'a gelirleri yeterli gelmemekte ve sürekli borçlanmakta idi²⁵⁶. Sadece sarrafına olan borcu 1798 yılında 168.000 kuruşa ulaşmıştı. Annesi Sîneperver Kadınefendi, Esmâ Sultan'ın gelirlerinin masraflarına yetişmemesini dünyanın düzeninin bozulmasına ve kızının küçüklüğüne bağlamakta, parasını korumayı bilmediğinden yakınmakta idi²⁵⁷. Ancak yine de Esmâ Sultan'ın gelirini arttırmak amacıyla bir mukataa daha alınması için Sîneperver Kadın Efendi, damadı Hüseyin Paşa'dan yardım istemiş, Hüseyin Paşa ise muaccesini²⁵⁸ karşılayacak

²⁴⁸ Uzunçarşılı, 1973, s. 661.

²⁴⁹ Uzunçarşılı, 1973, s. 661.

²⁵⁰ Uzunçarşılı, 1973, s. 661.

²⁵¹ Uluçay, 1992, s. 96.

²⁵² Duran, 2007, s. 17.

²⁵³ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 166.

²⁵⁴ Duran, 2007, s. 12.

²⁵⁵ Uluçay, 2011, s. 168.

²⁵⁶ Duran, 2007, s. 32.

²⁵⁷ Duran, 2007, s. 37.

²⁵⁸ Beylik ve evkaf kiralardan peşin alınan kısım. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 763.

paranın temin edilmesi halinde bir mukataa bulabileceğini söylemiştir²⁵⁹. Ayrıca o dönemde Sultan'lara eşlerinin bu tür konularda yardım etmesi ayıp karşılanmaktaydı. Zira 1794 yılında Esmâ Sultan, Eyüp sahil sarayının tamir edilmesini istediğinde annesi Sîneperver Kadınefendi, o sırada İstanbul'da bulunmayan Küçük Hüseyin Paşa'nın dönmeden yalının tamiratına başlanmasını istemiş ve “paşaya yapıdırıyor deyû” dedikoduların çıkmasını engellemek istemişti²⁶⁰.

Küçük Hüseyin Paşa'nın ise ilginç hobi ve zevkleri de giderleri arttırmakta ve kendisini sürekli borç altına sokmaktaydı. Satranç takımı, rehâvî²⁶¹ söyler kanarya, dudu kuşu ve papağan Hüseyin Paşa'nın ilginç hobileri arasında bulunmaktadır. Kaynaklarda çok cömert olduğu vurgulanan Hüseyin Paşa, gittiği veya içinde bulunduğu mekânlarda kadın, ihtiyar, çocuk, fakir vesaire kişilere yaptığı ihsanlar da masraf defterlerinde çok sıkça gözlemlenmektedir²⁶². Aslında Küçük Hüseyin Paşa'nın bu tutumu, bir tür iktidar sergileme biçimi olup zenginlik ve cömertliğini göstermek amaçlıdır. Vasıf Efendi, Küçük Hüseyin Paşa'nın verir ve men eder ne cimrilikten ne de cömertlikten anlamına gelen “*Yu'tî ve yemna'û lâ buhlen ve lâ keremen*”²⁶³ anlayışı ile hareket ettiğini aktarmaktadır²⁶⁴. Sonuç olarak, Küçük Hüseyin Paşa, hem bir hanedan damadıdır ve bu anlamda topluma sarayın ihtişamını yansıtmaktadır hem de cemiyet nezdinde kendini bu şekilde meşru kılmaya olası bir durumdur²⁶⁵. Bunun dışında özel yaşam alanında da Küçük Hüseyin Paşa, gösterişçi davranışlar sergilemiştir. Örnek olarak; 14.500 kuruşluk 9 adet İngiliz kari mineli altın kutu, 6.215 kuruşluk İngiliz kari altın bıçak, 2.000 ve 1.500 kuruşluk İngiliz kari mineli altın saat, 3.000 kuruşluk altın divan, 3.000 kuruşluk mineli altın basma saat, İspanya elçisinden 2.804 kuruşla alınan sim takımı, 3.250 kuruşluk elmas, 1.000 kuruşluk iki elmas küpe, 450 kuruşla sedef kari çekmece ve dolap vesaire alınması gösterilebilir²⁶⁶.

²⁵⁹ Duran, 2007, s. 37-38.

²⁶⁰ Duran, 2007, s. 51.

²⁶¹ Türk müziğinde bir makam olup en eski terkiplerdendir. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 1033.

²⁶² Ertan Ünlü, “Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın Gelirleri ve Giderleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, Mart 2021, s. 252.

²⁶³ “Verir ve men eder ne cimrilikten ne de cömertlikten” anlamına gelmektedir. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, 2017, s. 824.

²⁶⁴ Ahmed Vâsıf Efendi, 2017, s. 824.

²⁶⁵ Ünlü, 2021, s. 252.

²⁶⁶ Ünlü, 2021, s. 253.

Esma Sultan, Küçük Hüseyin Paşa ile evlendiği sırada on dört yaşında idi. Paşa ile aralarında yaklaşık yirmi yaş fark vardı. Hüseyin Paşa genç denilecek yaşta (46 yaşında) iken vefat ettiğinde, Esma Sultan 25 yaşında idi ve bir daha evlenmedi. Hayatının sonuna kadar dul bir kadın olarak yaşamını sürdürdü. Eşine sadık, sevgi bağı güçlü, özlem dolu ve bir takım müsrif tutumlarından dolayı biraz buruk bir evlilik hayatı geçirmiştir. Esma Sultan'ın on bir yıl süren evlilik hayatında eşine yazdığı mektuplardan yalnız bir tanesi günümüze kadar ulaşmıştır;

“Paşam

Vallâ siz izzetlü Sultan hazretleri sizlere bir nüdemâya selâsili ve duâlı idüp hâtır-ı şerifinizi sorarız benim canım paşa hazretleri eğer ahvâlimizden suâl idersen bir yana sizin efkârınız bir yanadan paşamız bu nice zamandır böyle ma'zûl olup asla gamdan halâs olunmamışdur hüdâya ma'lûmdur ki dâimâ hayr-ı duânıza meşgulüz hâtırımızda muayyeniz olup her işinizi âsân götürsün.

İzzetim ruhum hazretli yanın azze huzur-ı şerifli yine de derûn-ı dilden nice dürlü hasret-i firkatle selâsili ve duâlıdan sonra nedir hâl-i şerifini nice suâl idelüm eyulu hoşlu musun dâimâ izzetde ve saâdetde olup hazret-i hakkın hıfz-ı imânında odur sen benim sevdiğim Paşacığım ânı ihsanından hasret-i firkatinle nadiren öldüren muhibb-i müştâkinden suâl ider senin hasret-i iştâkınla ne günümüz gündü ve ne gicemiz gicedur gice düşümüzde ve gündüz hayâlin gözümüzde uçar hemân gice ve gündüz hazret-i hakdan ricâmız budur ki an-karîb'iz-zaman hayırlarıyla mülâkât olup cemâl-i şerifininle müşerref olmak müyessir ve mukaddir eyleye Âmîn ya muîn benim canımdan âzîzîm Paşacığım hayli zamandır ki mektubunuz gelmedi ne aceb bizi gözden gönülden fesl-i müşer eylediniz meşhûr meseldur gözden irâğ olan gönülden dahî irâğ olur imiş hemân sağ olunuz benim sevdiğim bizi evvelki sultan kıyâs etmeğiz şimdi büyüdük her ahvâlden haberdâr olduk bir gün yokdu ki hakka niyâz ittim ki Yârâb paşamı bana dünya gözüyle göster deyû Allâh niyâzım kabul idüp gösterson benim canım kaç def'â ağamızı yollayub size göründürmek murâd idinmiş idik sonra Hasan Ağa yolladı belli ki harb virmişdür didiklerinde havf idüp huzurunuzda gönderilmek müyessir olmamışdur hemân senden ricâmız budur ki bizi hatırınızdan dûr itmeyub her-gâh mektubunuzla bizi ihyâ idesiz sıhhat-i selâmetiniz haberin işiddik de gûyâ ki sizi görmüşdü nâdirinle Paşacığım kündüm yazış olalım

Arz-ı iştîyâkım kattı çoğdu benim canım Paşacığım

Sultan Hazretleri''²⁶⁷.

Oldukça nadir olan bu mektuptan da anlaşılacağı gibi Esmâ Sultan, Küçük Hüseyin Paşa'ya gönülden bağlı ve yokluğunda özlem doludur. Başlarda bu evliliğe siyasi bir nitelik verilmiş olsa dahi sonrasında aralarında sevgi bağı oluşmuştur. Kaynaklarda Esmâ Sultan ve Küçük Hüseyin Paşa'nın çocuk sahibi olduklarına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Esmâ Sultan eşine yazdığı mektubunda “*biz, bizi*” diyerek çoğul ifade kullanması, annesi Sineperver Kadınefendi'nin kızının kethüdasına yazdığı mektubunda “*.. çocuklara dahi evvelki gibi bakmıyor imiş ..*”²⁶⁸ diyerek Esmâ Sultan'ı şikâyet etmesi gibi bilgiler, çocukları olduğu ihtimalini doğrulamaktadır. Ayrıca Çağatay Uluçay'ın eserinde Safiye ve Hayriye isminde iki kızları olduğu ileri sürülmekte ise de kesinliği kanıtlanamamıştır²⁶⁹.

2.5. Vidin Seraskerliği (1798)

Vidin şehri, 1396 yılında meydana gelen Niğbolu Savaşı sırasında Haçlı ordusuna yardım ettiği anlaşılan Vidin yöneticilerinin elinden alınarak Osmanlı hakimiyetine alınmıştır. Rumeli eyaletine bağlı bir sancak haline getirilen Vidin, Tuna Nehri boyunca gelecek olan saldırıları önlemek için bir üs ve devletin kuzey sınırını koruyan bir kale olarak işlev görmüştür²⁷⁰. Ayrıca şehir Osmanlıların sefer güzergâhı üzerinde olması nedeni ile zahire ve silahların ambarlarda saklandığı önemli bir bölge niteliğindedir. Derebeyleri tarafından yönetilen Vidin şehri, sürekli savaş ve kuşatmalara uğradığı için şehir halkının büyük bir kısmı askerlerden oluşmaktaydı. 1795-1807 yılları arasında şehir Pazvandoğlu Osman²⁷¹ tarafından yönetilmiştir.

Küçük Hüseyin Paşa'nın Vidin'e serasker olarak tayin edilmesinin en önemli nedeni, şüphesiz Pazvandoğlu Osman gibi meşhur bir ayan, eşkıya ve mütegalibenin faaliyetlerine karşı bir tedbir almak hatta Pazvandoğlu'nu tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle Hüseyin Paşa daha kariyerinin başında böylesine çetin bir rakiple uğraşmak zorunda kalmıştır.

²⁶⁷ BOA, TS, MA, E, 749, 29 (21/Rabiülevvel/1222-29/Mayıs/1807).

²⁶⁸ Duran, 2007, s. 42.

²⁶⁹ Uluçay, 2011, s. 168.

²⁷⁰ Machiel Kiel, “Vidin”, *DİA*, C. 43, TDV Yay., İstanbul 2013, s. 104.

²⁷¹ Arşiv belgelerinde genellikle “Paspanoğlu” olarak geçmekte olan bu unvan gece bekçisi anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 1000.

Pazvandoğlu Osman, aslen Tatar olup ailesi Bosna k3kenlidir²⁷². I. Bayezid d3neminde ailesi Bulgaristan'ın fethine katılmış ve bu b3lgeye yerleştirilmiştir. Babası Pazvandoğlu 3mer Ağa, 1739 Avusturya savaşında g3n3ll3 olarak savaşmış ve hizmetlerinden dolayı kendisine Bulgaristan'da Vidin yakınlarında bulunan Bursa ve Kırsa isimli iki k3y timar olarak verilmiştir. Zamanla topraklarını b3y3terek b3lgenin zengin ayanları arasına giren 3mer Ağa, nizamsız davranışları y3z3nden Vidin valileri ve 3zellikle Melek Ahmed Paşa ile ihtilafa d3řm3ř, 1788 de sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından yakalanarak idam edilmiřtir²⁷³. Bu olaydan kaçmayı başaran Pazvandoğlu Osman, Arnavutluk'a sığınmıştır. Burada bir takım eşkıyalık faaliyetlerine başlamış ancak fazla tutunamayarak 1789 yılındaki Osmanlı-Avusturya savaşına g3n3ll3 olarak katılmıştır. Savaşın bittiği tarih 1792 yılında devletin içinde bulunduğu siyasi ve askeri zayıflığından yararlanarak "Kırcalı" olarak anılan unsurlardan g3l3 bir kuvvet oluşturarak Vidin paşası ile çatışmaya giriřmiřtir²⁷⁴. Sırbistan'daki yeniçerileri ve 1792 yılında savaşan ordudan dağılan serseri takımını toplayarak babasından kalma m3lk3 neredeyse tamamen ele geçirmiştir. Kısa zamanda Vidin-Sofya arasındaki b3lgeyi idaresi altına almış ve n3fuzunu Batı Eflak ve Doğu Sırbistan'a kadar yaymıřtır²⁷⁵. Kuvvetini genişleterek birçok eşkıyayı b3nyesinde barındıran Pazvandoğlu Osman, ezilen ve baskıya uğrayan halkın koruyucusu rol3n3 oynayarak kendini bir 3si gibi değil, ıslahat adıyla padişahı k3t3 uygulamalara sevk eden devlet adamlarının zalim idaresine karşı çıkan, onun sadık bir bendesi olarak tanıtılmaya bařlamıřtır²⁷⁶. B3y3k hayaller peşinde koşmaya, Eflak ve Boğdan'ı idaresi altına alıp Osmanlı Avrupası'nın h3kimi olmaya heveslenmiştir. İş birliği yaptığı Kırım hanz3delerinden Mehmed Giray'ı padişah yaparak ona sadrazam olmak, hatta bizzat Osmanlı tahtına oturmak gibi hayallere kapıldığı, bu amacını engelleyecek g3 olarak Avusturya ve Rusya'yı g3rd3đ3 de kaynaklarda belirtilmektedir²⁷⁷.

1792 savaşında Belgrad'dan kaçan birçok asi muhafız askerler de Pazvandoğlu Osman'a sığınmıştır. Bu asilerin amacı Pazvandoğlu'ndan yardım

²⁷² Kemal Beydilli, "Pazvandoğlu Osman", *DİA*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 208.

²⁷³ Beydilli, 2007, s. 209.

²⁷⁴ Hava Selçuk, *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin (XIX. Y3zyıl)*, izgi Kitabevi, Konya 2013, s. 33.

²⁷⁵ Beydilli, 2007, s. 209.

²⁷⁶ Beydilli, 2007, s. 209.

²⁷⁷ Olivier, 1977, s. 101; Beydilli, 2007, s. 209.

olarak Eflak'a saldırmaktır. Pazvandoğlu ise bir yandan asilere yardım ederken bir yandan da Vidin ve Niğbolu kazaları arasında gelip giden halka karışmakta, çeşitli müdahalelerde bulunmakta idi. Bu durumlar Eflak Voyvodası tarafından İstanbul'a bildirilince²⁷⁸, merkezden Pazvandoğlu'na birçok kez emir gönderilmiş ancak kendisi hiçbirini dikkate almamıştır²⁷⁹. Bunun üzerine Eflak ve Belgrad'daki asiler için Osmanlı Devleti tarafından hazırlanan kuvvet önce Vidin'e, Pazvandoğlu Osman üzerine gönderilmiştir. Bununla birlikte 1795 yıllarının başlarında Vidin Muhafızı Pekmezci Mehmed Paşa'nın serhad askerleri arasında bir değeri kalmadığından yerine, Keşan'da bulunan Gürcü Osman Paşa atanmış ve Niğbolu'ya gelip Pazvandoğlu üzerine yürümesi için ferman çıkartılmıştır²⁸⁰. Ancak, Rumeli Valisi Hacı Mustafa Paşa ile yeni Vidin muhafızı Gürcü Osman Paşa'nın Pazvandoğlu Osman üzerine düzenlenen hücumlarında başarı sağlanamamış ve kuşatma 24 Eylül 1795 tarihinde kış mevsiminin de yaklaşması nedeni ile kaldırılmıştır²⁸¹.

Eski Vidin Muhafızı Pekmezci Mehmed Paşa ile Vidin kadısının ilamları ve Vidin halkının istekleri doğrultusunda Pazvandoğlu'nun affi konusu gündeme gelmiştir. Vidin halkının, Pekmezci Mehmed Paşa ve Vidin kadısının yazıları ile Pazvandoğlu Osman'ın arzuhali 25 Ocak 1796'da Sadrazam İzzet Mehmed Paşa tarafından III. Selim'e sunulmuştur²⁸². Bu durum üzerine Pazvandoğlu, Belgrad asilerine yardım etmemek ve Eflak'a karışmamak gibi şartlarla af edilmiştir.

3 Ağustos 1797'de, İvranya²⁸³ Voyvodası Ali Ağa, Bab-ı âli'ye yolladığı yazısında; Pazvandoğlu Osman'ın tekrar ayaklandığını ve Vidin'de asayiş bozduğunu ifade etmiştir²⁸⁴. Pazvandoğlu'nun ilk isyanında yeterli ceza verilmemesi onu daha fazla şımartmış ve cesaretlendirmiştir. Adamlarından

²⁷⁸ Halil Nuri Bey, *Nürî Tarihi*, Haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK Yay., Ankara 2015, s. 383; BOA, HAT, 229, 12765 (29/Zilhicce/1213-3/Haziran/1799).

²⁷⁹ BOA, HAT, 36, 1830 (5/Rabiulahir/1214-6/Eylül/1799).

²⁸⁰ Halil Nuri, 2015, s. 245; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyamları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1983, s. 34-35.

²⁸¹ Ali Yavuz, *Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman'ın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2010, s. 25.

²⁸² Halil Nuri, 2015, s. 384-385; Yavuz, 2010, s. 25.

²⁸³ Osmanlı belgelerinde "İvaranya" olarak geçmektedir. Kuzey Bulgaristan'da bir idari birimin merkezi olup günümüzdeki ismi Vratsa'dır. Bkz. Machiel Kiel, "İvraca", *DİA*, C. 1, TDV Yay., İstanbul 2016, s. 679.

²⁸⁴ BOA, TS, MA, E, 475, 20 (9/Safer/1212-3/Ağustos/1797); Özkaya, 1983, s. 45; Yavuz, 2010, s. 32.

Macar Ali'yi Niğbolu kazasına göndererek bu bölgedeki birçok yerli halkın öldürülmesine, dükkân, cami ve binaların yakılmasına sebep olmuştur. Bu durumlar üzerine Rumeli Valisi, Eflak Voyvodası ve Rusçuk halkı Pazvandoğlu'nun Selvi, Şumnu, Rusçuk ve civar kasabaların hepsini ele geçirme niyetinde olduğunu İstanbul'a bildirmişlerdir²⁸⁵.

Pazvandoğlu Vidin'de kendini yeniçeri olarak tanıttığından gün geçtikçe gücü artmıştır. Belgrad ve Rumeli'nin çeşitli kazalarından kaçan dağlı eşkıyaların sığınak noktası Vidin olmuştur. Ayrıca Vidin halkı da sık sık Pazvandoğlu'nu merkeze şikâyet etmiştir. Çünkü Pazvandoğlu kendisini desteklemeyen Vidin Sancağındaki köyleri ve tarım alanlarına zarar vererek bölge halkının zahire sıkıntısı çekmesine sebep olmuştur. Tüm bu durumlar üzerine 27 Kasım 1797 tarihinde Meşveret Meclisi toplanmış ve Pazvandoğlu'nun faaliyetleri incelenmiştir²⁸⁶. Toplanan Meşveret Meclisi'nde Pazvandoğlu Osman'ın imhası konusunda fikir birliğine varılmıştır. O sırada Karadeniz ve Akdeniz'deki başarılarından dolayı büyük nüfuz sahibi olan Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın bu göreve getirilmesinde karar kılınmıştır²⁸⁷. Küçük Hüseyin Paşa'nın rakipleri III. Selim'i bu konuda ikna ederek bir taşla iki kuş birden vurmak istemişlerdir. Çünkü Küçük Hüseyin Paşa, bu görevinde başarılı olursa Pazvandoğlu meselesi ortadan kalkacak, başarılı olamazsa paşanın itibarı sarsılacaktır²⁸⁸. Ayrıca Küçük Hüseyin Paşa bu görev ile bir süreliğine de olsa payitahttan ayrılacak ve meydan rakiplerine kalacaktır. Ancak daha önce bu göreve getirilmesi düşünülen Rumeli Valisi Mustafa Paşa ve Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'nın yerine neden kaptan paşanın tercih edildiği de Sadrazam tarafından III. Selim'e şöyle arz edilmiştir;

“... bu maddeye be-her-hâl başka bir kuvvetlü ve nüfuzlu ve şânlu vezirin dahi me'mûriyyeti lâzım gelür aher vezir olsa zıddiyyet ve nefsâniyyet tekevüniyye maslahat-ı fesâd olur bu ser-askerlik hasr-ı istikrâi ile Kapudân Paşa'ya münhasırdır. Kapudân Paşa ser-asker oldukda zıddiyyet ve nefsâniyyet mülâhazaları bi'l-külliyeye ber taraf olur Kapudân Paşa ile bi'l-müzâkere Rumeli valisi sûfiyye ve havâlisini muhâfaza sedd-i maâbire dikkat iderek bir koldan vesâir

²⁸⁵ Yavuz, 2010, s. 34.

²⁸⁶ Halil Nuri, 2015, s. 696.

²⁸⁷ Halil Nuri, 2015, s. 698-699.

²⁸⁸ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2776.

iktizâ idenler bir koldan ve Kapudân Paşa dahi bir koldan yürüyüb bu kadar mesâfeyi bu üç kol ancak ihâta idebilir ihâtasız iş bitmez ve Rumili valisi vesâirleri Kapudân Paşa'yı çekememek şöyle dursun zanlarımıza göre ser-askerliğini istimâ itdikleri gibi cümlesine hayât-taze hâsıl olur ve mezbûr Paspan oğlu şerâre-i şekavet ve fesâdını her tarafa sirâyet itdirmesi yalnız cem eylediği asâkirin irsâliyle olmayub havadarlarından ve bazı Rumili kaçgunlarından üzerlerine tâ'yin eylediği şekavet-kârların tedbirleriyle olduğu ve bunlar kangı mahali zabt iderler o mahalin ahâlisi dahi zarûri tabî ve ol şekavet-kârlara asker oldukları cihetler ile olmağla Kapudân Paşa ser-asker oldukda bu makûleler ile muhârebe iktizâ itmeyub müşârün-ileyh ol makuleye haber-i irsâl ve şimdiye dek itdikleri şekavetler ma'füvdür fî mâ ba'd Paspan Oğlu tarafdarlığını biragub tarafıma gelsin dir bu suretle ol makulenin ekseri korkmayub Kapudân Paşa bizi kurtarır deyu gelurler bu vechile Paspan Oğlunun hâricde olan kuvvetlerinin ekseri zâ'il olub iş suhûlet kesb ider aheri ser-asker olsa böyle olmayub bu gürûhların her biriyle başka başka muhârebe iktizâ ider ve hem evvelki meclisde müzâkere olunduğu üzere Kapudân Paşa ser-askerliğinde Tuna'ya gidecek ince donanma dahi başka dürlü kullanılabilir..."²⁸⁹.

Ancak Küçük Hüseyin Paşa, kendisine tevdi edilen bu görevi hemen kabul etmemiş ve III. Selim'in huzuruna çıkarak bazı endişelerinden bahsettiği Olivier'in seyahatnamesinde şöyle aktarılmıştır:

“Hünkârım, canım size fedâdır. Şimdiye kadar deniz kuvvetlerinizi yönetmiş olduğum gibi beni kara kuvvetlerinize de komuta edecek kabiliyette görüyorsanız emrediniz bu emre itaat etmeye hazırım. Âsinin üzerine yürüyeceğim, ya onun başını size getireceğim, ya benimkini kaybedeceğim. Lâkin Pazvant tarafı çok kalabalık ve güçlü, dostları ve adamları bütün etrafa yayılmışlar eğer bana büyük yetkiler ve otorite vermezseniz bunlar benim harekâtımı engelleyeceklerdir. Eğer emrime büyük kuvvetler ve orduyu beslemeğe ve düşmanın emrindeki komutanları ayartmağa yetecek parayı vermezseniz o zaman bütün teşebbüslerimiz âkim kalır. Zira Pazvant, sizin ordularınıza karşı kazandığı başarıları emrindeki komutanların cesaret ve meharetime borçludur.”²⁹⁰.

Ayrıca III. Selim'in bir hatt-ı hümayunundan anlaşılacağı üzere Küçük Hüseyin Paşa görevi kabul etmek için dört şart öne sürmüştür:

1- İlbahardan önce hareket edilmeyecek,

²⁸⁹ BOA, HAT, 186, 8779 (12/Cemazeyilahir/1212-2/Aralık/1797); Göyünç, 1952, s. 39-40.

²⁹⁰ Olivier, 1977, s. 104.

- 2- Kendisine seraskerlik unvanı ve kürkü verilmeyecek, sadece Kaptan Paşa memur oldu denilecek,
- 3- Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa (Alo Paşa) Eflak'a gönderilecek,
- 4- Görevi sona ermeden donanmanın başına geri çağırılmayacak²⁹¹.

Bunun üzerine III. Selim, Küçük Hüseyin Paşa'ya; Akdeniz'de Fransızlar tarafından devletimizin aleyhinde bir harekete girilirse ve donanmanın başına geçmesi gerekirse ne olacağını sormuş, Hüseyin Paşa ise Reis Efendi ile bu konuyu görüşüp kendisini bilgilendireceğini arz etmiştir²⁹². Aynı hatt-ı hümâyunda III. Selim sadrazamına, bu yazısından Küçük Hüseyin Paşa'nın haberi olmamasını ve Reis Efendi ile önceden gizlice görüşüp, Fransızlar konusunda Hüseyin Paşa'yı ikna etmesini tembihlemiştir. Bu durumdan görülen o ki Küçük Hüseyin Paşa, devlet kararlarını kabul etmeyecek derecede sarayda nüfuz sahibidir

İkinci maddenin bazı hususları dışında diğer şartlar kabul edilmiş ve İlbahar'a kadar Pazvandoğlu Osman'ın, Vidin'e yakın olan bölgelere saldırmaması için bir miktar asker gönderilmiştir²⁹³. Çünkü o dönemde uzun müddet devleti uğraştıran dağlı eşkıyasının büyük çoğunluğu Pazvandoğlu'nun himayesinde idi. Bu bakımdan Küçük Hüseyin Paşa sefer hazırlıkları yaparken, dağlı eşkıyaların üzerine birçok vezir ve asker gönderilmiştir. Bu görevlilerden bazıları şunlardır; Köstendil ve Tırhala sancakları Mutasarrıfı Kürd Seyyid Osman Paşa, Rumeli Valisi Mustafa Paşa, Karşlı Ali Ağa, Çirmen Mutasarrıfı Silahdar Hüseyin Paşa, Silistre Valisi Gürcü Osman Paşa, Tirsinikli oğlu İsmail, Adana Mutasarrıfı Yusuf Paşa, Anadolu Valisi Alo Paşa, Yılık oğlu, Lofça Ayanı Hacı İsmail ve Palaslı Mehmed Paşa²⁹⁴. Hareket edilmeden önce Pazvandoğlu Rusçuk'u sıkıştırdığından güçlü bir kuvvete sahip olan Anadolu Valisi Alo Paşa Eflak'a gönderilmiş ve kendisinden çok şey beklenilmiştir. Bütün görevliler

²⁹¹ Göyünç, 1952, s. 40.

²⁹² BOA, HAT, 181, 8263 (29/Zilhicce/1210-5/Temmuz/1796); Ancak bu hatt-ı hümâyunun içeriğinde geçen "Kaptan Paşa'nın kim olduğu konusunda bazı çelişkiler bulunmaktadır. E. Ziya Karal, III. Selim'in bu hatt-ı hümâyunu Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Özî seraskerliği için yazdığını öne sürmektedir. Bkz. Karal, 1999, s. 30; Nejad Göyünç ise Küçük Hüseyin Paşa'nın Vidin seraskerliği için yazıldığını belirtmektedir. Bkz. Göyünç, 1952, s. 40. Belge 1796 tarihli olduğu göre Küçük Hüseyin Paşa'nın Vidin seraskerliği için yazılmış olmalıdır. Zira Gazi Hasan Paşa 1790 yılında vefat etmiştir.

²⁹³ Yavuz, 2010, s. 36.

²⁹⁴ Özkaya, 1983, s. 48.

Pazvandoğlu Osman ve dağlı eşkıyası üzerine dört bir taraftan ilerlerken Küçük Hüseyin Paşa sefer hazırlıklarını tamamlamakta idi. Donanma için bazı yeni gemiler inşa edilmiş 26 Ocak 1798’de denize indirilmiş, yeni bir kalyon yapımına girişilmiştir²⁹⁵. Ocak ayı içerisinde Gelibolu’ya geçen Küçük Hüseyin Paşa, burada Alo Paşa ile görüşmüş, gerekli talimatları verdikten sonra İstanbul’a geri dönmüştür.

Pazvandoğlu Osman, yeniçerilik iddiasında bulunduğu için ilk olarak Yeniçeri Ocağı’na başvurulup, Padişah’a isyan etmiş birinin yeniçerilikle alakası olamayacağına dair karar alınmış ve daha sonra Şeyhülislam Esseyid Mehmed Arif Dürrî-zâde tarafından fetva verilmiştir²⁹⁶. Hakkında idam fetvası çıktığını öğrenen Pazvandoğlu Osman, şiddetini daha da arttırarak Rumeli’deki Sava Nehri’nden Karadeniz’e kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Sofya ve Niş taraflarını ele geçirmek için uğraşmış ve Tuna sahilinden, Rusçuk’a ve Balkan boyundan Şumnu’ya kadar olan yerleri zapt ederek, bu bölgelerde müstakil bir idare kurmuştur. Oldukça büyük bir askeri kuvvete sahip olan Pazvandoğlu, Rusya ve Avusturya’nın müdahale etmesinden çekinmemiş olsaydı bütün Eflâk’ı zapt etmek niyetinde idi²⁹⁷.

Bu durum üzerine Osmanlı ordusu 1798 yılında Batı Bulgaristan’da Pazvandoğlu’nun koruduğu dağlı eşkıyalarına karşı harekete geçmiştir. Sofya ve Niğbolu yakınlarında yapılan savaşlarda Pazvandoğlu’nun destekçileri mağlup edilmiş, Gürcü Osman Paşa Rusçuk ve Tırnova’yı, Kürt Osman Paşa ise Sofya’yı ele geçirmiştir²⁹⁸. Vidin’e çekilen Pazvandoğlu, burada sıkıştırılmaya başlanmıştır. Pazvandoğlu Osman üst üste gelen başarısızlıklar üzerine Küçük Hüseyin Paşa’nın da serasker olarak tayin edilip Vidin’e gönderileceği haberini alınca korkmuş ve Vidin Muhafızı Abdi Paşa’ya affedilmesi için ariza yazdırarak Abdi Paşa’nın kethüdası Bozoklu Mehmed Efendi ile İstanbul’a göndermiştir²⁹⁹. Ancak Mehmed Efendi İstanbul’a varır varmaz tevkif edilerek idam edilmiştir. Çünkü Pazvandoğlu meselesi tamamen hal olunmak ve böylelikle, büyük

²⁹⁵ Özkaya, 1983, s. 49.

²⁹⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, Matbaâ-i Osmaniyye, İkinci Tabı, Derssaâdet 1309/1893, s. 252; Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2776.

²⁹⁷ Yavuz, 2010, s. 38-39.

²⁹⁸ Shaw, 2008, s. 320.

²⁹⁹ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2776; Özkaya, 1983, s. 50.

çoğunlukla Pazvandoğlu'ndan destek alan dağlı eşkıyasının kökü kazınmak istenmiştir.

Küçük Hüseyin Paşa, sefer hazırlıklarının bitmesi ve ilkbaharın gelmesi ile 10 Nisan 1798'de Anadolu ve Rumeli'den topladığı yaklaşık elli bin asker ile Vidin üzerine yürüyüşe geçmiştir³⁰⁰. 22 Nisan 1798'de Vidin'e varan Küçük Hüseyin Paşa'nın bu seferine III. Selim çok önem vermiş kendisine emr-i şerif göndermiştir;

“Sen ki Kapudân-ı Deryâ ve ser-asker zafer reh-ber Hüseyin Paşasın sana her vechile hüsn-ü nazâr-ı şâhânem ber-kemâl olmağla göreyim seni me'mûr olduğun iş bu maslahât-ı ehem-i seri'an itmâmına bezl-i maddûr eylesin Cenâb-ı Hakk muvaffak eyleye âmin”³⁰¹.

Pazvandoğlu Osman'ın tenkiline dair Küçük Hüseyin Paşa'ya gönderilen hükümde; Pazvandoğlu'nun mutlaka yok edilmesi gerektiği, Serasker Küçük Hüseyin Paşa'nın Tuna Nehri üzerinden ince donanma ile Vidin'e gideceği ve Vidin halkının Pazvandoğlu'nun yakalanmasına yardım etmeleri durumunda affedilecekleri aksi takdirde cezalandırılacakları bildirilmişti³⁰². 22 Nisan 1798'de Vidin yakınlarında bulunan Çoban mevkiine varan Küçük Hüseyin Paşa ilk olarak Rumeli Valisi Mustafa Paşa, Bosna Valisi Silahtar Paşa, Tırhala Mutasarrıfı Kürd Osman Paşa, Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, Palaslı Mehmet Paşa ve Karslı Ali Paşa ile bir toplantı düzenlemiştir³⁰³. Toplantıda; Vidin Kalesi'nin kuşatılması ve ilk olarak Pazvandoğlu Osman'ın adamı Emincek'in bulunduğu Novasil Köyü'ne hareket edilmesine karar verilmiştir. Pazvandoğlu'nun en yakın adamlarından olan Emincek daha önce birçok köyde halka zulümlerde bulunduğundan köylünün nefretini üzerine çekmiş ve Vidin'e sığınmak üzere yola çıkmıştı. Tam bu sırada Osmanlı ordusunun harekât yapmak üzere olduğunu öğrenmiş ve Vidin'e yarım saat mesafede bulunan Novasil Köyü'nde saklanmak zorunda kalmıştı. Serasker Küçük Hüseyin Paşa, 27 Mayıs 1798'de Novasil Köyü'ne taarruzda bulunmuştur. Emincek'e Vidin'den bir miktar asker yardıma gelmiş ve muharebe akşama kadar devam etmiştir. Birçok eşkıya

³⁰⁰ Göyünç, 1952, s. 41; Yavuz, 2010, s. 44.

³⁰¹ BOA, HAT, 221, 12262 (19/Şevval/1212-6/Nisan/1798).

³⁰² Yavuz, 2010, s. 44; BOA, C, AS, 372, 15382 (29/Şevval/1212-16/Nisan/1798).

³⁰³ Özkaya, 1983, s. 53; Yavuz, 2010, s. 46; BOA, HAT, 55, 2550 (16/Muharrem/1213-30/Haziran/1798).

telef edilmiş ve Emincek, kolundan ve göğsünden yaralanmıştır³⁰⁴. Akşamdan sonra Vidin'e kaçan Emincek yarasının ağır olması ve fazla kan kaybetmesi nedeni ile burada ölmüş ve bunun üzerine Novasil Kuşatması da sona ermiştir³⁰⁵. Ardından Vidin Kalesi karadan ve denizden ince donanma ile kuşatılmıştır. Ancak Vidin Kalesi'nin çok korunaklı olmasından dolayı kuşatmanın hemen sonuç vermeyeceği anlaşılmıştı. Bu durumda Serasker Küçük Hüseyin Paşa, kalede zamanla erzak sıkıntısının baş göstereceğini ve eşkıyanın direncinin bu şekilde kırılacağını düşünmekte idi³⁰⁶.

Yaklaşık sekiz ay süren kuşatmanın ilk başlarında topçular sık sık kaleyi topa tutuyor ve bu durum şehirde birçok binanın yılmasına ve büyük yangınlara sebep olmakta idi³⁰⁷. Kısa bir zaman sonra ordunun kuşatma için yeterli hazırlıkları yapmadığı ortaya çıkmıştır. Vidin'e gönderilen atlı askerlerin sayısı azdı ve kuşatma için lazım olan cephanenin mevcudu eksikti. Serasker Küçük Hüseyin Paşa hemen durumun farkına vararak İstanbul'a bildirmiş ve Selanik, Deliorman ve Zihne taraflarından maiyetine asker gönderilmesini istemiştir³⁰⁸. Ancak bu istekleri yerine getirilmemiş ve kuşatmanın uzaması ile vüzerâ arasında geçimsizlikler baş göstermiştir. Seyyid Ali Paşa (Alo Paşa), Silistre Valisi Kürt Osman Paşa'nın şehadetine ve Serasker Küçük Hüseyin Paşa'nın yaralanmasına sebep olan bir baskın karşısında seyirci kalmış hiçbir şey yapmamıştı. Ayrıca bir süre sonra da askerlerini toplayarak kış mevsiminin yaklaştığını bahane edip kışlamak üzere, Küçük Hüseyin Paşa'nın emirlerine de karşı gelerek Sofya'ya gitmiş ve burada Pazvandoğlu ile bazı temaslarda bulunmuştu³⁰⁹. Bu durum üzerine Küçük Hüseyin Paşa, daha önce de çeşitli zulümler yaptığı bilinen Alo Paşa'yı Rahova'da³¹⁰ bulunan çadırına davet etmiş ve burada katlettirerek başını 25 Kasım 1798'de İstanbul'a göndermiştir³¹¹.

³⁰⁴ Yavuz, 2010, s. 46.

³⁰⁵ Yavuz, 2010, s. 46; BOA, HAT, 51, 2378 (25/Zilhicce/1212-10/Haziran/1798); Göyünç, 1952, s. 41.

³⁰⁶ Yavuz, 2010, s. 46; BOA, C, DH, 24, 1155 (10/Rabiulahir/1210-24/Ekim/1795).

³⁰⁷ Göyünç, 1952, s. 42.

³⁰⁸ BOA, HAT, 158, 6605 (27/Muharrem/1213-11/Temmuz/1798); Göyünç, 1952, s. 42.

³⁰⁹ Göyünç, 1952, s. 42; Özkaya, 1983, s. 56.

³¹⁰ Bulgaristan'ın kuzeybatısında, Tuna Nehri'nin sağ kıyısında bulunur. Niğbolu sancağının büyük bir kaza merkezinde bulunan önemli bir nehir iskelesidir. Bkz. Machiel Kiel, "Rahova", *DİA*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 424.

³¹¹ Özkaya, 1983, s. 57; Göyünç, 1952, s. 42; BOA, HAT, 54, 2521 (14/Rabiulevvel/1212-6/Eylül/1797).

Bir yandan kuşatma devam etmekte ve Pazvandoğlu Osman Tuna Nehri'nin sol tarafından az da olsa erzak ve diğer malzemeleri tedarik edebilmekteydi. Kùçük Hüseyin Paşa'nın daha önce erzak sıkıntısı çekileceği ve dirençlerinin kırılacağına dair düşüncesi gerçekleşmemekte idi. Ancak Pazvandoğlu'na taraftar olanlar gün geçtikçe dağılmaktaydı. Çünkü Pazvandoğlu Osman'ın parası bitmiş ve askerlerine maaşlarını ödeyemez hale gelmişti. Bu yüzden Vidin halkını kaleye hapsetmiş ve ellerindeki para ve malları zorla almış ve askerlerine bir iki aylık maaşlarını ödeyebilmiş gerisini sonra vereceğini belirtmişti³¹². Kùçük Hüseyin Paşa'nın bu duruma karşı görüşü; “*dağlı eşkıyası imânından geçub, aylığından geçmez*” takımındandır ve Pazvandoğlu Osman'ın bu durumda işi hayli zordur şeklindeydi³¹³. Ancak Kùçük Hüseyin Paşa'nın da Vidin kuşatmasında durumu çok iyi değildi. 8 Ekim 1798 tarihinde gönderdiği yazısından anlaşıldığına göre; askerlerin masraflarına yetişilemediği, atların bir kısmının ölmüş olması, Vidin'den onar-yirmişer-ellişer kişilik grupların kendilerine katılmaları sonucunda yeni gereksinimlere ihtiyaç duyulması gibi sıkıntılar açıklanmakta idi³¹⁴. Kuşatmanın uzaması ile gelir-gider dengesi bir türlü sağlanamadığı için gerekli ihtiyaçlar mutad olduğu üzere ancak Rumeli ayanlarından sağlanmaktaydı. Kùçük Hüseyin Paşa'nın farklı zamanlarda İstanbul'a gönderdiği tahriratlardan anlaşıldığı kadarıyla kuşatmanın uzamasının ve bir türlü sonuç alınamamasının birçok nedeni vardı. Bu sebepler bu dönemde birçok paşanın sığındığı hatta başarısızlığını kamufle etmek için ileri sürdüğü bir takım haklı yada haksız bahanelerden ibaretti. Öncelikle Vidin üzerine gönderilen ordu yetersizdi, cephanede eksikler çok fazlaydı, paşa ve ayanlar kuşatmanın uzaması ile disiplinsiz hareket etmeye başlamışlardı. Bölge halkı bir şekilde isyana yardım etmekteydi, Vidin Kalesi savunmaya elverişli ve dışarıdan yardım alabiliyordu ve coğrafi şartların uygunsuzluğu gibi sebeplerden dolayı kuşatma uzamakta ve bir türlü sonuç alınamamakta idi³¹⁵.

Pazvandoğlu Osman, Kùçük Hüseyin Paşa'ya bir elçi göndererek durumu kendi lehine çevirmeye çalışmış ve affını istemiştir. Kùçük Hüseyin Paşa, Pazvandoğlu'nun ancak tek başına gelirse kendisi ile görüşebileceğini iletmiş

³¹² Özkaya, 1983, s. 54.

³¹³ Özkaya, 1983, s. 54.

³¹⁴ BOA, TS, MA, E, 668, 41 (27/Rabiulahir/1213-8/Ekim/1798); Özkaya, 1983, s. 54.

³¹⁵ Yavuz, 2010, s. 47.

ancak Pazvandoğlu canını tehlikeye atmak istemeyerek teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine kuşatma daha şiddetli bir şekilde devam etmiş ancak bir türlü sonuca ulaşamamıştı. Küçük Hüseyin Paşa'nın 25 Ekim 1798 tarihli mektubundan anlaşıldığı üzere, Vidin'de durum hayli vahimdi. Bu mektubunda kışın yaklaşması ile metrislerde barınılmayacağını, ordunun geri çekilmesi gerektiğini, Vidin'den üç bine yakın eşkıyanın çıkarak birkaç metrisi zapt ettiklerini açıklamakta idi³¹⁶. Ayrıca Küçük Hüseyin Paşa'nın komutanlığından rahatsız olanlar da vardı. Öncelikle Tepedelenli Ali Paşa, Pazvandoğlu Osman'dan sonra sıranın kendisine geleceğini düşünerek başarılı olmasını istememekte idi³¹⁷.

Küçük Hüseyin Paşa, Vidin kuşatmasının bu kadar uzayacağını tahmin edememişti. Özellikle bu sefere çıkmak için baharı beklemiş ve kış ayları gelmeden sorunu çözmeyi planlamıştı. Çünkü kış aylarında kuşatmayı devam ettirmek ve askeri belli bir nizam altında tutmak oldukça zordu ve Küçük Hüseyin Paşa, isminin başarısızlıkla anılmasını istememekte idi. Ancak Pazvandoğlu Osman tahmin edildiğinden daha fazla süre boyunca direnmiş ve Vidin Kalesi'nde direnmeyi başarmıştı. Pazvandoğlu Osman'ın kuşatmanın son zamanlarına doğru sürekli olarak af talebinde bulunması³¹⁸, Küçük Hüseyin Paşa için de bir çıkış noktası olmuştu. Ayrıca tam da bu zamanda Fransa'nın Mısır istilasına yönelik hareketleri, Pazvandoğlu meselesinin biran önce çözümlenmesi gerektiğinin başka bir işareti idi. Bu bakımdan Serasker Küçük Hüseyin Paşa, Pazvandoğlu'nun af ve şefaati isteklerini sadarete arz etmiştir. III. Selim ise bu meselenin bir an önce çözümlenmesini ve Hüseyin Paşa'nın donanmanın başına geçmesini istemiştir³¹⁹. Daha önce Vidin'e, Pazvandoğlu Osman'ı isyan hareketlerinden vazgeçirmesi amacıyla gönderilen Sadık Efendi'nin İstanbul'a gönderdiği mektubunda; Pazvandoğlu'nun asıl niyetinin vezirlik olduğunu, üç aya kadar dağlı eşkıyasını yok edeceğini, kendisinin ehliyetli bir idareci olduğunu, askerlerinin ise çok iyi durumda olduğunu ve Pazvandoğlu'nun Bektaşiliğe sıkı sıkıya bağlılığından bahsetmektedir³²⁰. Vidin ordusunda nüzul emini olan Osman Ağa ise; Pazvandoğlu'nun hilekâr ve gaddar olduğunu, şimdilik onun kapıcıbaşılık rütbesi ile Vidin Kaymakamı olmasını ve eğer devlete sadakati görülürse miri-mirânlık ve

³¹⁶ BOA, HAT, 52, 2424 (15/Cemazeyilevvel/1213-25/Ekim/1798); Özkaya, 1983, s. 56.

³¹⁷ Özkaya, 1983, s. 56.

³¹⁸ BOA, HAT, 54, 2507 (3/Ramazan/1213-8/Şubat/1799).

³¹⁹ BOA, HAT, 275, 16147 (27/Recep/1213-4/Ocak/1799).

³²⁰ Özkaya, 1983, s. 58; BOA, HAT, 275, 16147, B (29/Zilhicce/1213-3/Haziran/1799).

vezirlik rütbelerinin verilmesi fikrini sadarete bildirmiştir³²¹. Özellikle Küçük Hüseyin Paşa'nın 4 Ocak 1799 tarihli yazısında; Pazvandoğlu'nun kendisine birçok kez af talebinde bulunduğunu ve Vidin halkının da bu doğrultudaki isteklerinden bahsetmesi üzerine, Pazvandoğlu Osman'ın affi konusu vüzer ve devlet erkânı arasında görüşülmüş ve uygun bulunmuştur. Pazvandoğlu Osman kendisine vezirlik rütbesi verildiği takdirde “*bu olunca yerime adam koyup dağlı eşkıyanın kökünü keserim ve devletin istediği tarafa harbe giderim*”³²² vaatlerinde bulunmuştur. Pazvandoğlu Osman, etrafındaki kazalara sataşmaması, devletin emirlerine eksiksiz uyması, emrindeki eşkıyaları dağıtması şartları ile aff edilmiş ve kapıcıbaşılık rütbesi ile Vidin muhafızlığı görevi verilmiştir³²³. 3 Haziran 1799'da Pazvandoğlu Osman'a çok istediği vezirlik rütbesi de verilmiştir³²⁴. Sadrazam tarafından oluşturulan vezirlik beratı da Padişah'ın müsaadesi ile münasip bir kimse tarafından Pazvandoğlu Osman'a 29 Haziran 1799'da gönderilmiştir³²⁵. Böylelikle hakkında idam fetvası çıkartılmış bir eşkıyayı affettirmesine zorunlu olarak mütevasıt olan Küçük Hüseyin Paşa, Mısır meselesinin hal olunması için kaptan paşa olarak donanma ve tersanenin başına dönmüştür. Devletin baş edemediği ayan ve mütegalibeye bu suretle paye vermesi daha sonraki ayanlar için de kötü bir örnek teşkil etmiştir. Bu durumda devletin merkezi otoritesi ayanların lehine kayba uğramıştır.

2.6. Napolyon'un Mısır Seferi'ne Karşı Kaptan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa (1801)

XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı hâkimiyetine alınan Mısır'da askeri ve idari sistem olarak önemli değişiklikler yapılmamış, mevcut düzen korunmaya çalışılmıştır. Merkezden gönderilen valiler, Kölemenler ve ocak ağalarının nüfuz mücadelesine sahne olan Mısır'da zamanla Osmanlı Devleti'nin nüfuzu azalmaya başlamıştır³²⁶. XVIII. yüzyıl sonlarında merkezin zaman zaman bazı askeri müdahalelerine rağmen, Kölemenlerin keyfi idaresinin önü alınamamıştır. 1786-87 yıllarında Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın giriştiği harekât sonucunda, yerli halk

³²¹ Özkaya, 1983, s. 58; BOA, HAT, 275, 16147, A (29/Zilhicce/1213-3/Haziran/1799).

³²² BOA, HAT, 275, 16147 (17/Şevval/1213-24/Mart/1799).

³²³ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 44; Özkaya, 1983, s. 59.

³²⁴ BOA, HAT, 267, 15547 (29/Zilhicce/1213-3/Haziran/1799).

³²⁵ Yavuz, 2010, s. 53; BOA, HAT, 267, 15516 (25/Muharrem/1214-29/Haziran/1799).

³²⁶ Yüksel Çelik, “III. Selim Devrinde Mısır'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)”, *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, s. 351.

adeta Mısır'ın hâkimi kesilen Kölemenlerin zulmünden kurtarılmıştır³²⁷. Ancak Gazi Hasan Paşa Mısır'dan ayrıldıktan bir süre sonra nizam tekrar bozulmaya başlamıştır. Özellikle 1791 yılında Mısır Valisi İsmail Beyin ölümü üzerine Kölemenler nüfuzlarını genişletmiş ve Mısır'ı ikili idare sistemi ile yönetmeye başlamışlardır³²⁸. Osmanlı Devleti tarafından gönderilen valiler bile ancak onların müsaadesi ile görevlerini yerine getirebilmişlerdir. Böylelikle XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Mısır, hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı ancak fiilen Kölemen beylerinin idaresinde kalmıştır. Yüzyılın bitimine doğru ise Osmanlı Devleti, geleneksel müttefiki olarak gördüğü Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal teşebbüsü ile karşı karşıya kalmıştır.

XVIII. yüzyıl sonlarına kadar temeli I. Süleyman döneminde atılmış bir dostluğa dayanan Osmanlı-Fransız ilişkileri, 1789 Fransız İhtilâli'nin ardından sarsıntıya uğramıştır. İhtilâlin prensiplerine karşı olan Avrupa devletleri ve Fransa arasında 1792 tarihinden itibaren uzun süre devam edecek olan savaşlar dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti ise başlarda dengeli siyaset takip etmiş daha sonra Prusya Devleti'nin Fransız İhtilâli'ni tanınması üzerine Osmanlılar da tanımıştır. Ancak Fransızlar bu durumla yetinmeyerek, Osmanlı'yı Avusturya aleyhinde kışkırtarak, üzerindeki kuvvetlerin bir kısmından kurtulmak istemiş fakat III. Selim savaşa taraftar olmadığından böyle bir ittifak yapılmamıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı-Fransız ilişkileri sarsılmış ve Fransızlar Osmanlı aleyhinde bir siyaset takip etmeye başlamıştır. Aslında Fransızları bu siyaseti takip etmeye yönlendiren en önemli etmen, genç ve hırslı bir Fransız komutanı olan Napolyon Bonapart'tır.

1793 yılında İngilizlerin işgal ettiği Tulon'u kurtarmak için tayin edilen Napolyon, ilk defa tarih sahnesine bu dönemde çıkmış ve bu görevinde başarılı olarak general rütbesini almıştır³²⁹. Ardından İtalya'da Avusturyalıları mağlup edip, 1797 yılında Compo-Formio Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Venedik'e ait Yediada ve Arnavutluk kıyısındaki bazı limanları egemenliği altına alan Fransa, Osmanlı toprakları ile komşu ülkeler durumuna gelmiştir.

³²⁷ İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 218.

³²⁸ Soysal, 1999, s. 218.

³²⁹ Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Millî Mecmua Basımevi, İstanbul 1938, s. 35.

Antlaşmanın hemen ardından Napolyon Venedik'e ait; Korfu, Zanta ve Kefalonya adalarını zapt edip, Fransa hükümetine bir mektup yollamıştır;

“Korfu, Zanta ve Kefalonya adaları bizim için bütün İtalyadan daha ehemmiyetlidirler. Bu adalarda İtalyadan birini seçmek lâzım gelse; ticaretimiz için zenginlik ve refah kaynağı olan adaları muhafaza ederek bütün İtalyayı İmparatora bırakmak lâzımdır. Türklerin İmparatorluğu her gün daha ziyade yıkılmaktadır. İyoniyen adalarını elde bulundurmakla bu adaları himayeye imkân bulacağımız gibi yıkılacak imparatorluktan da hissemizi almak mümkün olacaktır. İngiltereyi tam manasiyle ezmek için Mısırâ hâkim olmamız lâzım geldiğini yakında idrak edeceğiz. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması Şarkla olan ticaretimizi muhafaza için bizi erkenden lâzım gelen tedbirleri düşünmek mecburiyetinde bırakmaktadır³³⁰.”

Napolyon'un yukarıda bahsedilen Mısır projesinde en önemli destekçisi, dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'dır. İkisi Fransa Direktuar hükümetini ikna etmiş ve Tulon'da Mısır Seferi için hazırlıklara başlamışlardı³³¹. Ancak bu hazırlıklar, İngiltere'nin olası bir müdahalesini ve Osmanlı Devleti'nin savunma hazırlığı yapmasını engellemek amacıyla gizli tutulmuş ve İngilizler üzerine yapılacak bir saldırının hazırlığı mahiyetinde gösterilmeye çalışılmıştır.

12 Haziran 1798 yılında 280 parçalık donanma ve 38.000 kişilik ordu ile Toulon'dan yola çıkan Napolyon önce Malta'yı zapt ederek Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Fransız donanmasında yarım dünya olarak bahsedilen, 3 anbarlı ve 180 toplu Orien adında devasa bir kalyon bulunmaktaydı³³². Bu durum İngilizlerin gözünden kaçmamış, 14 büyük gemi ile Fransız donanmasını takibe koyulmuşlardı.

Haziran ayının sonlarında İskenderiye'ye ulaşan Fransız donanması, 22 Temmuz'da Ehramlar Savaşı ile Kahire'yi ele geçirmiştir³³³. Osmanlı Devleti, işgal haberlerini ancak 17 Temmuz'da almıştır ve askeri hazırlık yapmak için zaman kazanmak amacıyla Fransa'ya hemen savaş ilan etmemiştir. Napolyon ise işgali meşrulaştırmak amacıyla hem Osmanlı Devleti'ne hem de Mısır halkına; bu seferin Osmanlı otoritesini tanımayan Kölemenlerin Fransız tüccarlarına

³³⁰ Karal, 1938, s. 37.

³³¹ Şenay Özdemir Gümüş, “Napolyon'un Mısır İşgali Sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 9, 2013, s. 253.

³³² Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2787.

³³³ Özdemir Gümüş, 2013, s. 255.

saldırıldığını ve bu beylerin ortadan kalkması ile her iki tarafın da rahatlayacağını belirten bir konuşma yapmıştır³³⁴.

Osmanlı Devleti ise bir fetva çıkartarak Mısır'da işgale karşı direniş sağlanmasına çalışmıştır. Ayrıca Fransızların başka bir bölgeye de saldırabilecekleri ihtimaline karşı Akdeniz kıyılarındaki idareci ve muhafızlara dikkatli olup gerekli önlemleri almaları konusunda emirler gönderilmiştir³³⁵. Daha sonra Osmanlı sahillerine yanaşan Fransız bandıralı gemiler zabtedilmiş, boğazlar sıkı denetim altına alınmıştır³³⁶.

Osmanlı Devleti bu önlemleri alırken Amiral Nelson kumandasındaki İngiliz donanması ise Akdeniz sularında Fransız donanmasını aramakta idi. Fransız donanmasının Abukir'de olduğunu öğrenen Amiral Nelson, 1 Ağustos 1798'de saldırıya geçerek, yaklaşık üç saat boyunca süren savaşta Fransız gemilerini kısmen yakmış kısmen de zapt etmiştir³³⁷. Çağın en büyük kalyonlarından Orien de bu savaşta karaya oturtularak yakılmıştır. Bu mağlubiyetten yalnız iki kalyon, iki firkateyn, iki korvet ve iki bomba gemisi kurtulabilmiştir. Osmanlı Devleti bu mağlubiyet haberini, Abukir'de son anda yakılmaktan kurtularak Rodos'a kaçan bir askerinin ifadesini içeren, Rodos Mütesellimi'nin tahrirâtı ile 20 Ağustos'ta öğrenmiştir³³⁸. Bu haber üzerine çok memnun olan III. Selim, 2 Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan etmiştir.

Savaş ilanından hemen sonra Osmanlı Devleti, 23 Aralık 1798'de Rusya, 5 Ocak 1799'da İngiltere ile ittifak anlaşmaları yapmıştır. Ayrıca toprakları Fransa tarafından işgal edilen Sicilyateyn Devleti ile de 21 Ocak 1799'da bir anlaşma imzalanmıştır³³⁹. Hemen ardından bir meşveret meclisi oluşturan Osmanlı Devleti, Mısır seraskerliğine Şam Valisi İbrahim Paşa'yı, sahil seraskerliğine Cezzar

³³⁴ Kamuran Şimşek, *Tarih-i Cevdet'e Göre Napolyon ve Mısır Meselesi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2012, s. 25.

³³⁵ BOA, C, HR, 187, 9319 (24/Safer/1213-7/Ağustos/1798).

³³⁶ Yaşar Demir, "XIX. Asır Türk-Fransız İlişkilerinde Dönüm Noktası: Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Sonrası Oluşan Diplomatik Durum", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C. 3, S. 5, Yaz 2013, s. 140.

³³⁷ Soysal, 1999, s. 232; BOA, HAT, 242, 13577 (29/Rabiulahir/1213-10/Ekim/1798).

³³⁸ Soysal, 1999, s. 242-243; BOA, TS, MA, E, 428, 21 (29/Safer/1213-12/Ağustos/1798).

³³⁹ BOA, C, HR, 34, 1661 (13/Safer/1216-25/Haziran/1801); BOA, A, DVNSNMH, D, 9, 408 (24/Şaban/1213-31/Ocak/1799).

Ahmed Paşa'yı³⁴⁰ atamış ve Kölemenlerle işbirliği etmesi görevini Azımzâde Abdullah Paşa'ya vermiştir³⁴¹.

Abukir'de yaşanan mağlubiyetten sonra Napolyon, Mısır'a kesin olarak yerleşme planları yapmış ve bu bakımdan Suriye'ye hâkim olmanın gerekliliğini kavramıştır. Çünkü Suriye'ye hâkim olunca; sömürgelerini genişletecek, Doğu Akdeniz'deki limanlara sahip olacak, Hindistan yolunu daha kolay kontrol altına alabilecek ve Osmanlıların kuzeyden göndereceği kuvvetleri uzakta karşılayarak Babîli'yi bir barışa zorlayabilecekti³⁴². 12.000 kişilik ordusu ile harekete geçen Napolyon, önce 20 Şubat 1799'da El-Ariş'i 24 Şubat'ta Gazze'yi ve ardından Yafa'yı ele geçirmiştir³⁴³. 24 Mart 1799'da Suriye'nin son savunma noktası Akka kalesinin önlerine gelen Napolyon, Cezzar Ahmed Paşa'nın kendi ordusu ve Nizam-ı Cedid askeri tarafından savunulan bu kaleyi hemen kuşatma altına almıştır. Kale, denizden İngiliz ve Osmanlı donanması ile destekleniyor ve ağır toplarını getirememiş olan Napolyon, bu büyük kaleye sahra topları ile hücumda bulunabiliyordu³⁴⁴. 18 Mayıs'ta son bir taarruza geçen Napolyon, başarıya ulaşamamıştır. Ardından Rodos'ta toplanan Türk ordusunun yakında Mısır'a geleceğini öğrenince, 20 Mayıs'ta kuşatmayı kaldırarak kalan 8.000 kişilik ordusu ile Kahire'ye dönmüştür³⁴⁵. Yaklaşık on dört ay Mısır'da kalan Napolyon, artık Mısır'da kalmanın herhangi bir çıkar sağlamadığını fark etmiştir. Ayrıca uzun zamandır Fransa'dan yardım gelmemiş ve Osmanlı Devleti de tüm sefer hazırlıklarını bitirmiştir. Mısır'da kalmanın tehlikeli olduğunu anlayan Napolyon, Fransa'nın da karışıklık içinde olduğunu öğrenince geri dönmeye karar vermiştir. Bu amaçla Fransa'ya üç parça küçük gemi göndermek üzere İngiliz Amiral Smith'den izin istemiş ve Amiral'in izin vermesi üzerine hemen maiyetindeki adamlarıyla beraber 23 Ağustos'ta İskenderiye'den çıkmıştır³⁴⁶. Amiral Smith, Napolyon'un da gemilerle beraber gittiği haberini alınca hemen peşlerine düşmüş

³⁴⁰ Aslen Bosnalı olan Cezzar Ahmed Paşa, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Suriye'nin idaresinde önemli rol oynamış ve özellikle Akka Kalesi'nin savunulması ile meşhur olmuştur. Bkz. Feridun Emecen, "Cezzâr Ahmed Paşa", *DİA*, C. 7, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 516.

³⁴¹ İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s. 76.

³⁴² Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)" *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, S. 2, 2008, s. 156.

³⁴³ Çolak, 2008, s. 156.

³⁴⁴ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2794.

³⁴⁵ Soysal, 1999, s. 275.

³⁴⁶ Şimşek, 2012, s. 59; Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 56.

ise de yetişememiştir³⁴⁷. Böylece Napolyon, İngilizlerin elinden kurtularak “salimen” Fransa’ya varmıştır³⁴⁸. Gitmeden önce Mısır’da kalan ordunun komutasını bir emirname ve talimatname ile General Kléber’e bırakmıştır. Bu talimatında; Mısır’a yakında Fransa’nın bir yardım ordusunu göndereceğini ancak bazı kötü şartlar bir araya gelirse, Mısır’ın tahliyesini şart koşan bir anlaşmanın Babîali’ye sunabileceğini de kaydetmiştir³⁴⁹.

Napolyon’un Akka kuşatması sırasında Mısır’a doğru yola çıkarak Şam’a gelmiş olan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu, güneye doğru hareket ederek önce Gazze’ye, ardından 1799 yılının sonlarına doğru Mısır’ın Doğu Kapısı olan El-Ariş’e gelmiştir³⁵⁰. Bu durum karşısında General Kléber, kendileri için Mısır işinin bir çıkmaza girdiğini anlamış ve burada kalmanın artık gereksiz olduğunu düşünerek Mısır’ı tahliye etmeyi teklif etmiştir³⁵¹. Bunun üzerine Osmanlı, İngiliz ve Fransız temsilcileri arasında başlayan tahliye görüşmeleri 24 Ocak 1800’de El-Ariş Sözleşmesi’yle sonuçlanmıştır³⁵². Bu anlaşmaya göre; Fransızlar üç ay içinde Mısır’ı boşaltacaklar, silah ve eşyalarını yanlarına alarak Fransa’ya döneceklerdi³⁵³. Ancak İngilizler, Fransa’nın Mısır’da çok zor durumda oldukları için böyle bir teklifte bulunduğunu düşünerek sözleşmeyi onaylamamış ve hatta Mısır’daki İngiliz temsilcisi Sidney Smith’e emir göndererek Fransızların esir edilip İngiltere’ye getirilmesini istemiştir³⁵⁴. El-Ariş Sözleşmesine göre Mısır’ı tahliyeye hazırlanan Fransız orduları komutanı General Kléber, İngiltere’nin aldığı bu kararı öğrenince çok sinirlenmiş ve topladığı Harp Konseyinde “*Askerler, biz böyle bir küstahlığa ancak zaferle cevap vermesini biliriz. Çarpışmaya hazır olun!*” diyerek askerlerine ihtarda bulunmuş ve yeniden savaş pozisyonu almıştır³⁵⁵.

El-Ariş Sözleşmesi’ne göre Fransız ordusunun tahliyesinde Osmanlı Devleti’nin temin edeceği gemiler de kullanılacaktı³⁵⁶. Bu amaçla Osmanlı Devleti tarafından birçok gemi kiralanarak İskenderiye’ye gönderilmiş ancak

³⁴⁷ Şimşek, 2012, s. 59.

³⁴⁸ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 56.

³⁴⁹ Soysal, 1999, s. 282.

³⁵⁰ Çolak, 2008, s. 160; Soysal, 1999, s. 290.

³⁵¹ Çolak, 2008, s. 160.

³⁵² Özdemir Gümüş, 2013, s. 271.

³⁵³ Çolak, 2008, s. 161.

³⁵⁴ Çolak, 2008, s. 161; Karal, 1938, s. 127-128; Soysal, 1999, s. 294-295.

³⁵⁵ Soysal, 1999, s. 295; Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 73.

³⁵⁶ Özdemir Gümüş, 2013, s. 272.

Mısır'da savaş durumunun yeniden ortaya çıkması ile bu gemilere Fransızlar tarafından el koyulmuştur³⁵⁷. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, sözleşmede herhangi bir aksilik olacağını düşünmediği için Mısır'a gelirken büyük toplar ve gerekli cephaneyi getirmemişti. Bu bakımdan Kahire'de kuvvetlerini hazırlayan General Kléber'e karşı bir harekette bulunmayarak El-Ariş Sözleşmesine uyulması yönünde ısrar etmiştir. General Kléber ise İngilizlerin, sözleşmeye tam olarak uyması halinde Mısır'ı tahliye edeceğini bildirmiş ancak bir süre sonra Napolyon'un Fransa'da iktidara geçtiği haberini alınca cesaret bulmuş ve 20 Mart 1800 tarihinde Osmanlı ordusu üzerine hareket etmiştir. Heliopolis'teki çarpışmada Osmanlı ordusu, Fransızlar karşısında ağır yenilgi almıştır. Böylelikle Mısır, ikinci defa Fransızlar tarafından işgal olunmuştur. Ancak tam bu sırada General Kléber, Halepli Süleyman³⁵⁸ isminde bir Türk genci tarafından 14 Haziran 1800 tarihinde, evinin bahçesinde hançerlenerek öldürülmüştür³⁵⁹. Kléber'in öldürülmesi üzerine, Fransız ordusunun yeni komutanı General Menou³⁶⁰ olmuştur³⁶¹. General Menou, Kléber'in öldürülmesinden El-Ariş Sözleşmesinin maddelerine uymayı reddederek 1800 yılı boyunca Mısır'da ihtiyatlı durumunu devam ettirmiştir.

III. Selim, Mısır'ı geri alabilmek amacıyla önce Fransa ile barış durumunda olan Prusya Devleti'nin arabuluculuğuna başvurmuş ancak bir netice alınmadığı için bu sefer savaş yoluna gitmiştir. Bunun üzerine Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Heliopolis'teki yenilen ordusundan kalanlar ile birlikte Gazze'ye oradan da Yafa'ya çekilerek tekrar savaş hazırlıklara başlamıştır. III. Selim bir yandan Sadrazam'ın emrine takviye kuvvetler gönderilmesini emrederken bir yandan da İngilizlerin yardımını elzem görmüş ve Yusuf Ziya Paşa'ya şu hatt-ı hümayunu göndermiştir:

“Benim Vezirim,

³⁵⁷ BOA, HAT, 1416, 57909 (29/Zilhicce/1215-13/Mayıs/1801).

³⁵⁸ 24 yaşında bir fedai olan Süleyman Bey aslen Kilis'in Kubad Bey hanedanındandır. Halep'in Müstedam Bey mahallesinde yaşayan Osman Ağa'nın oğludur. Bu olaydan ötürü işkence yapılmış, bir eli yakılmış ve kazığa vurularak şehit edilmiştir. Bkz. Danişmend, C. 4, 1972, s. 79.

³⁵⁹ Danişmend, C. 4, 1972, s. 79.

³⁶⁰ General Menou, Mısır halkına hoş görünmek istediği için Müslüman bir kız ile evlenmiş ve İslamiyet'i kabul ederek “General Abdullah Menou” ismini almıştır. Bkz. Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 112.

³⁶¹ Çolak, 2008, s. 162.

*Tahririn malûm oldu. Gerçi asker tertibine ihtimam olunuyor, amma bizim askerlerimizin halleri malûmdur. İşte şimdi tecrübesi geçti. Bizim askerlerimiz ile iş görmek müşkildir. Binaenaleyh İngiltere'nin Mısır için göndereceği kara askeri için sana gizlice yazılmasını Kaymakam Paşaya tenbih eyledim. İzmirden dâlkılıç olmaz. İşte Arnavutluk'dan ve Rumeli'den sonradan asker tertip olundu. Bunlara ve zahireye ziyade tekid eyledim. Bundan sonra dahi aralık aralık tenbihten hâli olman*³⁶².

Bunun üzerine İngilizler, Osmanlı kuvvetlerinin yalnız başına Fransızlar karşısında başarılı olamayacağını düşünmüşler ve General Abercromby³⁶³ kumandasındaki İngiliz kara askerini Sadrazam'a destek vermek üzere Abukir'e göndermişlerdir. Tam bu sırada, Vidin'den İstanbul'a döndüğü andan itibaren meseleyi yakından takip eden Küçük Hüseyin Paşa, Yusuf Ziya Paşa'nın ordugâhına giderek birlikte hareket etmek üzere bir görüşme yapmıştır. Ancak Küçük Hüseyin Paşa, Mısır'ı savaştan alınabileceğini, böylelikle yağmacılığa meydan verilmeyeceğini ve General Hutchinson'un yaptığı görüşmelere göre Fransızlar zaten savaş açılır açılmaz Mısır'ı teslim edecekleri yönündeki görüşlerini bildirmiştir³⁶⁴. Yusuf Ziya Paşa, Küçük Hüseyin Paşa'nın saldırmama konusundaki görüşlerine çok hiddetlenmiş ve Hüseyin Paşa'yı önceden beri Fransa'ya yakınlık duyduğunu ileri sürerek suçlamıştır³⁶⁵. Küçük Hüseyin Paşa bir süre daha Mısır'da kalarak teftişlerde bulunmuş ve havaların kötüye gitmesi sebebiyle İstanbul'a geri dönmüştür. Yusuf Ziya Paşa ile Küçük Hüseyin Paşa'nın aralarındaki gerginliğin sebebini Ahmed Cevdet Paşa birbirlerinden haz etmediklerine bağlamıştır:

*"...Binâen aleyh Kapudân Paşa Serdâr-ı Ekremi sevmeyub Serdâr-ı Ekremi dahi âna emniyyeti yoğdu. Fakat Kapudân Paşa nezd-i şahânedede mukabbil ve makbul olub hakkında Serdâr-ı Ekremi nüfûzu müessel ve müsmir olamazdı. İşte bu dahi müttehid-âne hareketine mâni idi..."*³⁶⁶.

Sadrazam ve kaptan paşa arasında böylesine önemli bir meselede ayrılık çıkması şüphesiz cephedeki durumu da olumsuz yönde etkilemiştir. Küçük

³⁶² Karal, 1999, s. 77.

³⁶³ İlk taarruzda ölünce yerine General Hutchinson (Osmanlı belgelerinde General Haçinson) geçmiştir. Bkz. Soysal, 1999, s. 300.

³⁶⁴ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 112-113; BOA, TS, MA, E, 536, 35 (19/Safer/1216-1/Temmuz/1801).

³⁶⁵ Şimşek, 2012, s. 112.

³⁶⁶ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 113.

Hüseyin Paşa, damatlık sıfatına ve padişaha yakınlığına güvenerek kendisinden üstün bir makamda olan sadrazamla dahi fikir ayrılıklarına düşmüş emirlerini yerine getirmemiştir. Bu ise hiyerarşik duruma aykırılık teşkil etmekteydi. Küçük Hüseyin Paşa, III. Selim tarafından sevilen birisi olduğundan, Yusuf Ziya Paşa'nın kendisi hakkında söylediği sözlerin çok fazla karşılığı olamazdı ve bu durum onların birlikte hareket etmelerine büyük bir engel oluşturmaktaydı³⁶⁷.

Küçük Hüseyin Paşa İstanbul'a döndükten bir süre sonra 8 Mart 1801'de İngiltere'den gönderilen beş bin kişilik kolordu ve derme çatma halde bulunan Osmanlı ordusu ile birleşerek Abukir Limanı'na çıkmıştır. Burada General Menou mağlup olmuş ve İskenderiye kalesine çekilmiştir³⁶⁸. İskenderiye'de kalmaya karar veren General Menou, Reşid bölgesinin güvenliğini sağlamak için Rahmaniye'de siperler inşa ettirmiş ve bir miktar da asker bırakmıştır. İngilizler İskenderiye'yi kuşatma altına aldığı sırada Küçük Hüseyin Paşa, yetmiş parça gemiden müteşekkil donanma ile yetişerek Abukir'e çıkarma yapmıştır. Küçük Hüseyin Paşa'nın emrindeki bu donanmada bir üç anbarlı, dört firkateyn, yedi korvet, iki bomba gemisi, otuz dört şalopeden oluşmaktaydı³⁶⁹. Küçük Hüseyin Paşa'nın tahriratından anlaşıldığı kadarıyla harp gemisi olarak emrinde on yedi gemi bulunmaktaydı. Kethüdası Hüsrev Ağa'nın emrine altı bin asker vererek Reşid üzerine göndermiştir. Reşid dört gün boyunca karadan ve denizden abluka altına alınıp, Fransız askerleri teslim olmaya mecbur bırakılmıştır. Sonucunda Reşid kalesi ele geçirilmiş ve Fransız askerleri de İngiliz donanmasına nakledilmiştir³⁷⁰. Bu haberler III. Selim'e bildirilince ve padişah müjdeli haberi hızlıca sadrazamına şu satırlarla iletmiştir:

“Benim Serdarı ekremi geyretşiarım,

İngilizler Ebuhoru alup İskenderiye önünde Menu generali dahi bozup üç binden müteceviz Fransız mecruh ve maktul olduğu halde Menu İskenderiye kalesine kapanup İngilizler İskenderiye muhasarasına mubaşeret ettikleri esnada Kaptan Paşa dahi varup kara askeri çıkarup İngilizlerle beraber İskenderiye

³⁶⁷ Şimşek, 2012, s. 112.

³⁶⁸ Soysal, 1999, s. 300.

³⁶⁹ Kahraman Şakul, “Osmanlılar Fransız İhtilâli'ne Karşı; Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması”, *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 266; Küçük Hüseyin Paşa'nın tahriri; BOA, HAT, 113, 4514 (8/Muharrem/1221-28/Mart/1806).

³⁷⁰ BOA, TS, MA, E, 536, 24 (29/Zilkade/1215-13/Nisan/1801).

*muhasarasına muavenet ettikten başka Reşide karip bir mahalle dahi asker çıkarmışlar Hakteâlâ muvaffak eyliye*³⁷¹.

Reşid Kalesi ele geçirildikten sonra Fransız ordusunun büyük çoğunluğunun bulunduğu Rahmaniye'ye çıkarma yapmak kolaylaşmıştı. Küçük Hüseyin Paşa İngiliz Kuvvetleri ile birlikte 9 Mayıs 1801'de Rahmaniye yakınlarına geldikleri sırada Fransızlar hemen şiddetli bir şekilde saldırıya geçmişlerdir³⁷². Yaklaşık birkaç saat süren çatışmalar boyunca hem İngiliz-Osmanlı kuvvetlerinden hem de Fransızlardan çok kayıp verilmiştir. Fransız ordusundan kalanlar “*istiman etmekle*” aman istediklerinden Reşid'den sonra 10 Mayıs 1801'de Rahmaniye de geri alınmıştır. Küçük Hüseyin Paşa ve İngiliz kuvvetleri şehirde bulunan birçok top ve mühimmatı ele geçirerek Mısır'a doğru harekete geçmişlerdir³⁷³. Bu başarı haberleri III. Selim'e ulaştığında çok memnun olmuş ve hemen Küçük Hüseyin Paşa'ya 13 Mayıs 1801'de büyük bir hattümâyün göndermiştir. Bu hatt-ı hümayunda Paşa'yı tebrik ve taltif etmiş, başarılarından dolayı İngiliz kuvvetlerinin ileri gelen kumandanlarını da tebrik ettiğini ve onlara nişanlar gönderdiğini bildirmiştir³⁷⁴:

“Sen ki Kapudân-ı Deryâ çırağ-ı hassım vezirim Gazi Hüseyin Paşasın

Cenab-ı Allâh'ın lütfu inayetiyle ma'iyetinde olan berrî ve bahrî gazilerimin hamiyeti ve şecaâti ve devlet-i müttefikim olan haşmetlü İngiltere Kralı cenaplarının i'âneten gönderdiği donanma ve kara askerinin bi'l-ittifak gayreti ile melik-i mevrûsum olan iklim-i Mısır'dan Fransaluyu zar zor âmâna getirüb ihrâc ve müceddeden istihkâm virdiği ve bu kadar kal'a ve palankaları birer birer feth ve teshîr ve zabt eyleyince olunan cenk ve harbi ve asâkiri muret-i me'âsirim merdâne hareketleri ve emr-ü rızama itaâtleri ve cenk yoldaşları olan İngiltereli dostlarımız ile hüsn-ü ülfetleri velhâsıl her bir tahrirâtında bunların meth ü senâlarını yazub rikâbıma bildirdikçe gözlerimden yaş akıdarak cümlesine duâlar eylemişimdir. Sen ve ma'iyetinde olan zâbitana ve ocaklarım neferâtı küçük ve büyük cümleliz bana ve devletime güzel hizmet eyleyub hak-ı nân ü nemeki tamam yerine getürdünüz. Merdlik ve yiğitlik olursa bu kadar olur cümleliz behûrdâr olub kılıclarınız keskin ve dünya ve ahiretde yüzleriniz güneş gibi ağ olsun. Husûsa bu defa dahi İskenderiyeden kemâli taannüt ile mağrurâne harbe kıyâm eyliyen

³⁷¹ Karal, 1999, s. 77.

³⁷² Şimşek, 2012, s. 114.

³⁷³ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 119.

³⁷⁴ Karal, 1999, s. 78.

Françeluyu İngiltere asâkiriyle bi'l-ittifak tazyik ve şiddet üzere bahren ve berren muharebeye şüruû birle lillâhülhamd her cümlede Nusret ve galibiyet bizim taraflarımızdan olarak İskenderiye dahi tathîr ve inayet-i hakla teshîr olunmuş olmağla bu hususlarda zuhura gelen s'ây ve hizmetiniz ve ma'iyetinde olan sergerde ve sınıf askeriyemin şeca'ât ve gayretleri ve gerek İngiltere Devleti Anşef Cenarali Haçinson ve Keys Amiral ve sair ceneral ve Oficyal ve Kapudân bi'l-cümle asâkirleri müttefikâne şecaât ve hidmetleri cihan cihan makbûl ü hümâyunum olub yiğitliklerini ve gayretlerini tahsin eylemişimdir. Cümlesine hezâr âferin ve sepâş olsun bu hidmetlerinizi tahsinen sana hâl-i fahire i şahânemden bir sevb bol yeni samûr kürk ve bir aded mücevher çelenk ve bir kıt'a murassa seyf ve ilâyevm'ül-kıyâm sana nişan olub ba'isi iftihârın olsun için muvaffak olduğun nusrata imâ ider sancak-ı mirâhuru sâni Esad Beğ ile irsal ve ma'iyetinde olanlara ve gerek İngiltere me'murlarına bir mucibi defter hil'ât ve nişanlar dahi tesyir olunmağla imdi kürkü döşü şecaâtinde iksa ve çelengi re'si iftiharına vaz ve kılıcı meyân hamiyetine bend ve sancağı süvâr olduğun sefineye tâlik ve küşad eyleyub defter mucibince sairlerini dahi tevziî idesin senin her halde gayret ve merdâne hidmetin ve yanında olub gazâlarda bezl-i vücud eyliyen gaziler ve dilaverlerimin hidmetleri her vechile malûm u hümâyunum olub hakkınızda duâyı hayr ve teveccühü mülûkânem ber-kemâl ve şimdiye dek İskenderiye'den ihraç olunan Fransaluları def ile külliyyen ol havâliyi tathîr etmiş olduğun memul ü hümâyunum olmağla görevim seni tekmil-i hidmetine sarfi maktûr eyliyesin Hak Teâlâ her halde tevfiik ve selâmetler ihsân eyliye âmin³⁷⁵."

Sadrizam Yusuf Ziya Paşa gelen bu haberler üzerine ordusu ile Kahire'ye doğru yola çıktığı sırada Küçük Hüseyin Paşa ve İngilizler de Rahmaniye'den Kahire'ye doğru yola çıkmışlardı. Fransızlar Rahmaniye'yi kaybettikten sonra General Baird kumandasındaki ordu Kahire'yi korumak amacıyla şehirde kalmış, General Menou kumandasındaki ordu da İskenderiye'de kalmıştı. Böylelikle Fransız orduları ikiye bölünmüş, aralarındaki irtibat kesilmişti. Fransız ordularının tek umudu, Napolyon'un göndereceği yardım kuvvetinin yetişebileceği umudu idi. Yardım kuvveti daha İskenderiye civarına gelemeden İngilizler tarafından yakalanmış ve kumandanları tutuklanmıştı. Küçük Hüseyin Paşa 28 Mayıs gecesi aldığı bir istihbarata göre savaş hazırlıklarını biran önce tamamlayıp, Fransızları çember altına almayı düşündü. Bu istihbarata göre; Fransızlar, yardım kuvvetinin

³⁷⁵ Karal, 1999, s. 78-79; BOA, TS, MA, E, 683, 16 (29/Zilhicce/1215-13/Mayıs/1801); Ayrıca Bkz. **EK-2**.

geleceğini umarak teslim olmayıp, ani bir hücumla Osmanlı ve İngiliz ordularını dağıtmayı düşünüyorlardı. Nehir'den Küçük Hüseyin Paşa ve donanması, karadan İngilizler ile Hüsrev Ağa ve kumandası altında bulunan birlik, Mısır'ın Batı yönünden de Sadrazam ve ordusu Fransızları kuşatma altına almıştır. Umutsuz durumda kalan Fransızlar 27 Haziran 1801'de Kahire'de, 30 Ağustos'ta İskenderiye'de teslim olmuşlardır³⁷⁶. Tahlis-i can için silahlarını bırakıp dört bin kişiden oluşan asker ve bol miktarda mühimmat ile tamamen ele geçirilmişlerdir³⁷⁷.

Osmanlı, İngiliz ve Fransız yetkililer arasında Cize'de yapılan müzakerelerde, Osmanlı Devleti adına Küçük Hüseyin Paşa tarafından iyi Fransızca bilen İshak Bey görevlendirilmiş, rütbeli birinin tahliye görüşmelerine katılması uygun görülmediğinden sadrazam tarafından, ikinci kişi olarak da kapıcılar kethüdası Osman Bey görevlendirilmiştir³⁷⁸. Toplam yirmi bir madde olarak düzenlenen sözleşmenin on iki³⁷⁹ ve on üçüncü³⁸⁰ maddeleri, Fransızlar tarafından teklif edilmiş ancak Osmanlılar tarafından kabul görmemiştir. Bu sırada İngiliz temsilcisi araya girerek bu iki maddenin ihracı konusu, daha sonra görüşülmek üzere ertelenmesi hususunda iki tarafı da ikna etmiştir. 27 Haziran 1801 tarihinde temsilciler tarafından imzalan sözleşme 28 Haziran'da İngiliz amirali, Yusuf Ziya Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa tarafından da imzalanmıştır. Ertelenen on iki ve on üçüncü maddeler, Küçük Hüseyin Paşa tarafından daha sonra gündeme getirilmiş, bunların sözleşmeden çıkarılması mümkün olmamakla beraber sözleşmeye bu maddeler ve diğer bazı maddelerle ilgili olarak, daha anlaşılır olması açısından açıklamalar ilave edilmiştir³⁸¹. Fransızlar hemen hemen El-Ariş Sözleşmesindeki şartlara uygun olarak, silah ve ağırlıkları ile birlikte en az elli gün içinde Fransa'ya dönecekleri, ilk üç maddeye göre de bu zaman içinde Mısır'da işgal edilen yerleri Osmanlı ve İngiliz kuvvetlerine teslim edecekleri

³⁷⁶ Soysal, 1999, s. 301.

³⁷⁷ Şimşek, 2012, s. 116; Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 124.

³⁷⁸ Çolak, 2008, s. 164.

³⁷⁹ 12. Madde: Hangi milletten olursa olsun Mısır'da yaşayan bir kimse Fransızlar ile gitmek isterse kendisine dokunulmayacak, Mısır'da kalan aile ve akrabaları da rencide edilmeyecektir. Bkz. Çolak, 2008, s. 166.

³⁸⁰ 13. Madde: Fransızlar Mısır'da iken onlarla iyi ilişkiler kuran Mısır ahalisinden herhangi bir kimse kanun ve kurallara uyduğu sürece bu tavrından dolayı rencide edilmeyecek, canına ve malına dokunulmayacaktır. Bkz. Çolak, 2008, s. 166.

³⁸¹ Çolak, 2008, s. 165; BOA, HAT, 153, 6450 (20/Safer/1216-2/Temmuz/1801).

konusunda anlaşılmıştır³⁸². Küçük Hüseyin Paşa tarafından, on iki ve on üçüncü maddelere ilave edilen açıklamalar ise şu şekildedir; Fransızlar Mısır'ı tahliye ederken Osmanlı halkından herhangi bir kimseyi zorla beraberlerinde götürmeyecekler, kendi rızasıyla gitmek isteyen olursa, bu kimseler de kendi kıyafetlerini çıkaracak ve Avrupa tarzında kıyafetler giyeceklerdir³⁸³. Bu gelişmelerin ardından hazırlıklarını tamamlayan Fransızlar, 10.524 asker ve 685 sivil olmak üzere toplam 11.209 kişiden oluşan birlikleriyle beraber 15 Eylül 1801 tarihinde Mısır'dan ihraç edilmiş, General Menou da 18 Ekim'de şehirden ayrılmıştır³⁸⁴. Küçük Hüseyin Paşa, Fransızların tahliye edildiği haberleri ile birlikte, 11 Temmuz 1801'de ordusuyla birlikte Kahire'ye girdiğini, Gavri³⁸⁵ Sarayı'nda, Yavuz Sultan Selim divanhanesinde Mısır uleması ve eşrafını toplayarak III. Selim adına hutbe okuttuğunu ve hem bu saraya hem de kale burçlarına Osmanlı sancaklarının çekildiği haberlerini İstanbul'a bildirmiştir³⁸⁶. Ayrıca Mısır Kalesi'nin anahtarlarını mühürdarı Hayreddin Ağa ile İstanbul'a göndermiştir³⁸⁷.

Rusya ve İngiltere'nin ittifakı ile Mısır'dan Fransızlar bu şekilde çıkarılmıştır. Ardından iktidar boşluğu hissedilen eyalette Osmanlı Devleti egemenliğini tekrar tesis etmek istediğinden, Küçük Hüseyin Paşa kethüdası Hüsrev Ağa'yı Mısır valiliğine tayin ettirmiştir³⁸⁸. Ancak Hüsrev Paşa, Mısır'da eski tahakkümlerini sürdürmek isteyen Kölemenlere karşı mücadelesinde güçsüz kalmış, Mayıs 1802 yılında çıkan isyan sonucunda da kuvvetleri ağır bozguna uğratılmış ve kaldığı konak ateşe verilmiştir³⁸⁹. Canını zor kurtaran Hüsrev Paşa'nın Dimyat Kalesi'ne çekilerek karşı bir saldırı için hazırlık yapmaya çalışırken yerine Tahir Paşa Mısır valiliğine atanmış ve Hüsrev Paşa'nın bir yıl üç ay süren Mısır valiliği son bulmuştur³⁹⁰.

³⁸² Soysal, 1999, s. 301; Sözleşmenin tamamı için Bkz. BOA, A, DVNSMHH, 211 (29/Zilhicce/1215-13/Mayıs/1801), s. 177-179.

³⁸³ Çolak, 2008, s. 169; BOA, A, DVNSMHH, 211 (29/Zilhicce/1215-13/Mayıs/1801), s. 181.

³⁸⁴ Çolak, 2008, s. 181.

³⁸⁵ 1501-1516 yıllarında Mısır'da hüküm sürmüş Memluk sultanıdır. Bkz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Kansu Gavri", *DİA*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 314.

³⁸⁶ Göyünç, 1952, s. 43; BOA, HAT, 88, 3624 (29/Zilhicce/1216-2/Mayıs/1802).

³⁸⁷ Göyünç, 1952, s. 43.

³⁸⁸ Shaw, 2008, s. 365.

³⁸⁹ İnalçık, 1999, s. 41.

³⁹⁰ İnalçık, 1999, s. 42.

Mısır'da önceki dönemlerden tamamen farklı olarak yeni bir düzen geliştirmek isteyen Osmanlı Devleti'nin önündeki en büyük engel; Mısır'ın eski hâkimleri Kölemenler ve şehirdeki İngiliz varlığı olduğu anlaşılmıştır. Fransızlar şehirden ihraç edildikten sonra, Osmanlı kuvvetlerinin Mısır'da bulunması ve döneceklerine dair herhangi bir işaretin görünmemesi, Kölemenleri endişelendirmiş ve bu sebeple İngilizlerden iltica talebinde bulunmuşlardır³⁹¹. İngiltere ise, herhangi bir iktidar boşluğu ve mücadeleler devam ettiği takdirde, bu durumu kendi çıkarlarına kullanabileceklerini düşünerek bölgede Osmanlı egemenliğinin devam etmesini ve diğer taraflarla anlaşma yapılmasını istemekte idiler³⁹². Ancak gayri resmi olarak da Osmanlıların, Mısır'ı başarılı bir şekilde yönetemeyeceğini ve Mısır'ı yeni bir Fransız saldırısına karşı koruyamayacağını düşünerek, bölgenin Kölemen liderlerine devredilmesinin daha uygun olduğuna inanmakta idiler³⁹³. Bu sebeple III. Selim'i, Mısır'ı müdafaa sırasında Fransızlara karşı çarpışmış olduklarından Kölemenlerin affedilmesini ve genel af çıkarılması konusunda ikna etmişlerdir. İngilizler bu genel af kararnameini kullanarak Kölemen beyleriyle gizli bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmanın içeriğinde; beyler III. Selim'e düzenli olarak vergi ödedikleri sürece eski güçlerini yeniden kazanacaklarına dair İngiltere'nin verdiği söze karşılık, Kölemen beyleri İskenderiye, Reşit ve Dimyat liman kentlerinde İngiliz varlığını kabul etmeleri konusunda karşılıklı çıkar sağlanmakta idi³⁹⁴.

İngiltere'nin bu şekilde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması ve Kıbrıslı Thomas denilen İngiliz tercümanının İngilizlerin İskenderiye'den çıkmak niyetinde olmadıklarına dair bir takım gizli bilgiler aktarması, Küçük Hüseyin Paşa'yı endişeye sevk etmiştir³⁹⁵. İngiliz donanmasının meclislerinde bulunan Thomas işittiklerini Küçük Hüseyin Paşa'ya şu şekilde aktarmıştır:

“... Bu akşam Keyt amiral ve donanmanın riyalesi olan Rişar amiral Minorka dan beş gemi ile gelen amiral ve serkâtibi ve Keyt'in donanmadan olan biraz maiyyetleri velhasıl işbu güzide kimseler taam üzerinde bir birleriyle sohbetleri esnasında ben dahi meclislerinde idim. Sekir hallerinde böyle söyleştiklerini işittim: İklimi Mısırı Françelû yedinden aldığımızdan sonra böyle

³⁹¹ Çelik, , s. 353.

³⁹² Shaw, 2008, s. 367.

³⁹³ Shaw, 2008, s. 367-368.

³⁹⁴ Shaw, 2008, s. 368.

³⁹⁵ Çelik, 2010, s. 353.

cesim iklimi Devleti aliyye muhafaza edemez. Bir aralıkta yine düşman gelip istilâ eder. Bizim askerimiz Mısır içinde kalmalıdır. Mısırın sair memleketlerinde Osmanlı askeri dahi olsun amma İskenderiyede Osmanlı askeri olmaz; yalnız bizim yedimizde kalacaktır ve memuriyetimiz dahi böyledir ...”³⁹⁶.

Küçük Hüseyin Paşa, Kıbrıslı Thomas’ın bu sözlerine de yer verdiği raporunda; Malta adasını işgal ettikten sonra Ruslara devredeceklerini taahhüt eden, ancak sözlerinde durmayan İngilizlerin aynı oldubittiği Mısır’da da icra edeceklerinin çok yüksek bir ihtimal olduğunu Babıâli’ye bildirmiştir³⁹⁷. Bunun üzerine Babıâli, Mısır’da acilen yeni bir düzen tesis etmek üzere Sadaret Kethüdası Osman Efendi’yi Mısır’a göndermiştir. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa ile yapılan üçlü müzakerelerden çıkan en önemli karar; Kölemen beylerinin bir an evvel bir tertip sonucunda yok edilmesi idi³⁹⁸. Küçük Hüseyin Paşa, alınan bu kararı şu şekilde teyit etmiştir;

“... Mısır’ın zaptı yalnız Fransızlar’dan tahliye ile değil beylerin külliye def’iyle olur, beylerden biri kalsa nizâm şöyle dursun evvelkinden yüz kat ziyâde fesâda bâis olacaklardır ...”³⁹⁹.

Bu müzakerede alınan kararlara göre, etraflıca düşünülmüş bir plan yapılmıştır. Planın aşamaları şu şekildedir: İlk olarak Küçük Hüseyin Paşa, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa’ya veda etmek için, bilinçli olarak akşam saatlerinde Kahire’ye gidecektir. Bulak civarında olan Yusuf Ziya Paşa, Küçük Hüseyin Paşa’yı karşılamak üzere Sadaret Kethüdası Osman Efendi ve Kölemen beylerini gönderecektir. Kölemen beyleri limana vardıklarında Küçük Hüseyin Paşa onları gemisine davet edecek, ikramlarda bulunacak ve ardından hepsini tutuklayacaktır. Ayrıca eş zamanlı olarak İskenderiye’de bulunan beş Kölemen beyi de tutuklanacaktır. Ancak bu plan beyler tarafından anlaşılır ise; Kahire’deki Kölemen beyleri Yusuf Ziya Paşa tarafından, İskenderiye ve Bulak’takiler de Küçük Hüseyin Paşa tarafından başka bir bahane öne sürülerek tutuklanacaktır⁴⁰⁰. Böylelikle uzun süredir Babıâli’yi meşgul eden Kölemenler sorunu ortadan kalkmış olacaktır. Ancak planın Küçük Hüseyin Paşa tarafından icra edilecek

³⁹⁶ Karal, 1999, s. 143.

³⁹⁷ Çelik, 2010, s. 353-354; BOA, TS, MA, E, 411, 19 (22/Zilhicce/1215-6/Mayıs/1801).

³⁹⁸ Çelik, 2010, s. 354.

³⁹⁹ Çelik, 2010, s. 354; BOA, HAT, 84, 3457 (9/Cemazeyilevvel/1216-17/Eylül/1801).

⁴⁰⁰ BOA, HAT, 155, 6501 (8/Cemazeyilevvel/1216-16/Eylül/1801); BOA, HAT, 84, 3457 (9/Cemazeyilevvel/1216-17/Eylül/1801).

bölümünde bir aksaklık olmuş⁴⁰¹ ve Küçük Hüseyin Paşa planın bir kısmını değiştirmiştir. Mısır valiliğine atanan Hüsrev Paşa için düzenlenen merasime katılmak ve bazı aşiretlerin tedibine yardımcı olmak bahanesi ile Kölemen beylerinin bir kısmını İskenderiye'ye davet etme kararı almıştır. Yusuf Ziya Paşa tarafından icra edilecek bölümde hiçbir sıkıntı olmamış ve Kahire'de Kölemen beylerini tutuklamayı başarmıştır. Küçük Hüseyin Paşa, önce 22 Ekim 1801'de İskenderiye'yi gezmek bahanesi ile Kölemen beyleri ile Marietiz (Maryut) gölünde demirli bir gemiye binerek hareket etmiştir. Ancak geminin İskenderiye açıklarında değil de limanda demirli olan Osmanlı donanmasına yönelmesi üzerine oyuna geldiklerini anlayan beylerden Circevi Osman Bey silahına davranmış ve mürettebattan birini öldürmüş birinin de elini yaralamıştır⁴⁰². Çıkan büyük çatışmada, beylerden bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da donanmada hapsedilmiştir⁴⁰³.

Yapılan plan tam olarak icra edilememiş olsa da beylerin çoğu tutuklanmış, kaçmayı başaran az miktardaki beyler de İngilizlerden himaye talep etmiştir. General Hutchinson ve İngiltere İstanbul Elçisi Lord Elgin, bu olaylara çok hiddetlenmiştir. Küçük Hüseyin Paşa, bu olayların amacının devlete asilik eden beylerin tedibinden başka bir şey olmadığını izah etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. General Hutchinson, Küçük Hüseyin Paşa'ya tutuklanan beylerin üç saat içinde iade edilmemesi durumunda, Osmanlı donanmasına topa tutacağını ifade etmiştir⁴⁰⁴. İngilizlerin savaş tehdidinde buldukları haberi III. Selim'e arz edilince, padişah çok endişelenerek şu hatt-ı hümayunu yazmıştır:

*“Kağdıları gördüm ne fenâ muamele eylemiş. Reis Efendi şimdi elçiye ne diyecek. Beğler maddesinde da'vasına nazaran şimdi Haçinsondan resmen şikâyeti iktizâ etmez mi. Bu babda Reis Efendinin mütalaası nedir. Hele ben telâş ittim. Hak Teâlâ encâmını hayr eylesun*⁴⁰⁵.

⁴⁰¹ Ümeradan Ebû Diyâb Selim Bey'in, durumu erkenden fark ederek Cize'deki İngiliz karargâhına iltica etmesi, planda değişikliğe gidilmesine yol açtı. Bkz. Çelik, 2010, s. 355.

⁴⁰² Çelik, 2010, s. 355; Mehmet İlkin Erkutun, *Darendeli İzzet Hasan Ziyânâme (Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ve Fransızların İşgali Üzerine Yapılan Osmanlı Devleti'nin Mısır Seferi 1798-1802)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 312.

⁴⁰³ Çelik, 2010, s. 354-356.

⁴⁰⁴ Çelik, 2010, s. 355.

⁴⁰⁵ Çelik, 2010, s. 355; Reisülkütâb, Mısır'da meydana gelen olayları İngiltere elçisine söyleyeceğine dair telhisi ve III. Selim'in hatt-ı hümayunu; BOA, HAT, 88, 3602 (29/Zilhicce/1216-2/Mayıs/1802).

İngilizlerin tehditleri devam ederken, General Hutchinson'un Malta adasına tayin edilmesi bir süre Osmanlı Devleti'ni rahatlatmıştır. Ancak General Hutchinson'un özel temsilcisi General Stuard⁴⁰⁶ Mısır'a gelerek Yusuf Ziya Paşa ile görüşmüş ve bu meselenin İngiltere için "bir namus meselesi olduğunu" ifade etmiştir⁴⁰⁷. Osmanlı Devleti, müzakereler ile bu sorunu çözmeye çalıştıysa da başarılı olamamış ve sonucunda iki devlet arasında savaş çımasını önlemek amacı ile Kahire ve donanmadaki tutuklu beyleri Cize'de bulunan İngiliz karargâhına göndermiştir⁴⁰⁸. Kölemen beylerinin tamamen ortadan kaldırılması, Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından 1811 tarihinde verdiği bir ziyafetin ardından gerçekleşmiştir. Genelde Kavalalı'ya mal edilen ve dehası ile siyasi ihtirasının önemli göstergelerinden biri olarak takdim edilen bu planın esasları, başarıya ulaşamamış olsa da Küçük Hüseyin Paşa tarafından belirlenmiştir⁴⁰⁹.

Kölemen beylerinin tedibi sırasında, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa arasında nedeninin tam olarak belirlenemediği bir gerginlik yaşanmıştır. Ahmed Cevdet Paşa bu durumu, Yusuf Ziya Paşa'nın, Küçük Hüseyin Paşa ve III. Selim'in aralarındaki yakınlığı kıskanmasına bağlamaktadır⁴¹⁰. E. Ziya Karal ise, Kölemen beylerinin tedibi sırasında, Küçük Hüseyin Paşa'nın III. Selim ile sürekli olarak mektuplaşmasının Yusuf Ziya Paşa'yı gücendirdiği ve sadrazam olarak haklarına müdahale edildiğini düşünmesine bağlamaktadır⁴¹¹. III. Selim, iki en iyi komutanının böyle bir gerginlik veya çekememezlik içinde olduğunu öğrenince, durumu yatıştırmak için Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya şu hatt-ı hümayunu yazmıştır:

"Benim vezirim Gazi Yusuf Paşa

Malûmum olmuşdur şimdiye dek Kapudân Paşa senin hilâfına bir şey yazmadı. Kapudân Paşanın mizâcı ve senin hüsn ü sülûkun malûmumdur doğrusu bu ana kadar hüsn ü imtizâc olduğu pesend olunur hâlatdan olmağla nezd i hümayyunumda bâ'isi mahzuziyyet olmuşdur. Lâzım olan maslahat benim matlubum olan hususlara sa'y ü gayret itmektir. Kapudân Paşa senin hakkında bir şey yazsa dahi ben isagâ itmek seninle her halde ittifâk iderek şu beğler maddesine ve sâir

⁴⁰⁶ Osmanlı Belgelerinde "General Sedvard" olarak geçmektedir. Bkz. BOA, HAT, 87, 3586 (7/Safer/1216-19/Haziran/1801).

⁴⁰⁷ Çelik, 2010, s. 356; BOA, HAT, 87, 3586 (7/Safer/1216-19/Haziran/1801).

⁴⁰⁸ BOA, HAT, 87, 3586 (12/Recep/1216-18/Kasım/1801); Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 134.

⁴⁰⁹ Çelik, 2010, s. 356.

⁴¹⁰ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 113.

⁴¹¹ Karal, 1999, s. 147.

*nizâma dikkat eylesini ben Kapudân Paşaya yazdım. Göreyim seni anın tavrına bakmayub bundan sonra dahi hüsn ü ittifâk ile matlubum olan nizâma gayret idesin. Cenâb ı Hak her halde teshil eyleye. Âmin*⁴¹².

Küçük Hüseyin Paşa ve Yusuf Ziya Paşa'nın aralarındaki sorunlar bu şekilde çözülmüş gibi görünse de, hiçbir zaman tamamen çözülememiş, aralarındaki gerginlik ve çekememezlik durumu sürekli devam etmiştir. III. Selim, Kölemen beylerinin de tesliminden sonra, Küçük Hüseyin Paşa'ya bir hatt-ı hümayun yazarak; sadrazamın emrine birkaç gemi bırakarak İstanbul'a dönmesini istemiştir⁴¹³. 1801 yılının Aralık ayında İskenderiye'den hareket eden Küçük Hüseyin Paşa, Ocak 1802'de İstanbul'a dönmüştür⁴¹⁴. III. Selim, Küçük Hüseyin Paşa'ya İskenderiye başarısının hatırasına kürk giydirecek, sorguç, kılıç ve bindiği kalyonda açmak üzere üstünde çelenk, zülfikâr ve kale resmi işlenmiş bir sancak vermiştir⁴¹⁵. Yaklaşık bir yıl sonra vefat eden Küçük Hüseyin Paşa, son zamanlarını Adalar Denizi ve Mora sahillerinde geçirmiş, donanma ve tersanenin nizamı için çalışmıştır⁴¹⁶.

⁴¹² BOA, TS, MA, E, 429, 39 (29/Şevval/1216-4/Mart/1802); Karal, 1999, s. 147.

⁴¹³ BOA, TS, MA, E, 429, 46 (29/Şevval/1216-4/Mart/1802).

⁴¹⁴ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 135.

⁴¹⁵ Bostan, 2017a, s. 73.

⁴¹⁶ Göyünç, 1952, s. 44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA’NIN DONANMA VE TERSANE’NİN NİZÂMINA DAİR ÇALIŞMALARI

3.1. Küçük Hüseyin Paşa’nın Donanmanın İslahına dair Faaliyetleri

10 Mart 1792 tarihinde Kaptan-ı Deryalık makamına getirilen Küçük Hüseyin Paşa, sarayda yetişmiş olduğundan denizciliğe dair yeterli düzeyde bilgi ve donanma sahip değildi. Bu bakımdan selefi Cezayirli Gazi Hasan Paşa’yı örnek alarak, kendisine sunulan imkânlar ve geniş yetkiler vasıtasıyla donanma ve tersanenin ıslahına dair birçok düzenlemeler yapmıştır. Bahriyenin nizamına dair ilk faaliyeti; bozulan tersane nizamını bir nizamname ile düzen altına almak olmuştur. Zira o zamana kadar kaptanlar başına buyruk bir şekilde hareket ediyor, süvariliği rüşvet yoluyla elde ettikleri gibi gemilerin cephane ve bazı araç gereçlerini satarak haksız kazanç sağlıyorlardı⁴¹⁷. İlk olarak gemilerin büyüklük ve küçüklüklerine göre ayrılması kararlaştırılmıştır. Cinslerine göre üçe ayrılan gemiler, büyüklük sırasına göre kalyon, firkateyn ve şehtiye olarak gruplandırılmıştır⁴¹⁸. Tüm kaptanların işlerindeki ehliyetleri ve liyakatleri tahkik edilerek, her kaptan bilgi ve tecrübesine uygun düşecek şekilde kalyon, firkateyn ve şehtiye türü gemilere tayin edilmiştir⁴¹⁹. Açıkta kalan kaptanlar ise “mülâzım kaptan” olarak diğer kaptanlara yardımcı olarak atanmışlardır.

Küçük Hüseyin Paşa’nın ilk dönem faaliyetleri arasında 1793’te Karadeniz’deki Müslüman tüccarların mevcut koşulların iyileştirilmesi hususunda yaptığı düzenlemeler de sayılabilir. XVIII. yüzyıl sonlarında Karadeniz’in kuzey kesimlerini ele geçiren Rusya, bölgede Müslüman tüccar ve diğer tüccarlarla ticaret yapma düşüncesi ile hareket etmeye başlamıştır. 1787-1792 Osmanlı-Rus harbi sonrasında daha önce sayıları çok az olan Müslüman tüccarlar, Rusya ile ticaret yapmaya talip olmuşlardır. Bunun üzerine 1793 yılında Küçük Hüseyin Paşa, erbab-ı vukuf ile görüşerek Müslüman tüccarların Karadeniz’e çıkış

⁴¹⁷ Gencer, 2001, s. 34.

⁴¹⁸ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 286.

⁴¹⁹ Kemal Beydilli – İlhan Şahin, *Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedîde Dâir Eseri*, TTK Yay., Ankara 2001, s. 55.

şartlarını düzenlenmiştir⁴²⁰. Buna göre; Müslüman bir tüccarın gemisindeki mürettebat da Müslüman olacak, eğer gayrimüslüm olan varsa gemi reisi onların döneceğine dair kefil olacak, yalnız bir defa verilen “izn-i sefine fermanları” geri alınmayarak geçerlilik süresi devam edecektir⁴²¹. Böylelikle denizcilikte yeni belge ve izin kâğıtları düzenlenmeye başlamıştır.

Bahriyede devlet malının ziyan edilmesinin önüne geçebilmek için ümerasının maaşları da yükseltilerek; Kapudâne-i Hümayûn’un 3333 kuruş olan eski maaşı 6000 kuruşa, Patrona-i Hümayûn’un 2375 kuruş olan eski maaşı 6000 kuruşa, Liman Reisi’nin 2000 kuruş olan eski maaşı 6000 kuruşa ve Riyâle-i Hümayûn’un 1875 kuruş olan eski maaşı 5000 kuruşa çıkartılmıştır⁴²². Maaşların neredeyse iki katına yükselmesi ile bahriye alanında ıslahatların düzenli bir şekilde devamını sağlanarak, ıslahatları yürütecek olan kişilerin, maddi yönden tatmin edilip, itibarları sağlanmıştır. Ardından gemi kaptanları ve Tersâne-i Âmire’ye bağlı olan diğer gemilerin süvari kaptanlarının da maaşları arttırılmıştır. Emeklilik durumları da nizam altına alınarak, sancak kaptanları, Liman Reisi ve Süvari Kaptanlarından herhangi biri hastalanır veya yaşlılıktan dolayı emekli olması gerekirse, normal maaşlarının üçte biri bağlanarak emekli olabilmesi sağlanmıştır⁴²³. Emeklilik ve azil durumlarında oluşabilecek memuriyet boşlukları ve tayinler de bir nizama bağlanarak, donanmanın gedikli personeli içinde 11 Temmuz 1792 tarihinde detaylı bir nizamname hazırlanmıştır.

3.1.1. 11 Temmuz 1792 Tarihli Nizamnâme

Osmanlı denizciliğinin komuta kademesinde bulunanların durumları belli bir nizam altına alındıktan sonra, yelkenci, topçu ve gemi reisleri gibi donanmanın gedikli personeli için de 11 Temmuz 1792 tarihinde bir nizamname çıkartılarak, gediklilerin görevlendirilmelerinde sıkı kontrol, liyakat ve teşvike dayalı bir sistem oluşturulmuştur⁴²⁴. Osmanlı donanması ve denizciliği sahasında önemli bir yere sahip olan bu nizamname kendinden öncekileri geliştirdiği gibi bundan

⁴²⁰ İlhan Ekinci, “Osmanlı Denizciliğinde Sened-i Bahri Uygulaması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28, Güz 2013, s. 83.

⁴²¹ Ekinci, 2013, s. 83.

⁴²² Gencer, 2001, s. 35; Halil Nuri, 2015, s. 358-359; Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 286.

⁴²³ Ahmed Cevdet, C. 5, 1893, s. 287.

⁴²⁴ Tuncay Zorlu, “III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi”, *Nizâm-ı Kâdim’den Nizâm-ı Cedid’e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 219.

sonraki nizamname ve ıslah çalışmaları için örnek teşkil etmiştir. 13 maddeden ibaret olan bu nizamnamenin maddeleri şu başlıklardan oluşmaktadır:

- 1) Donanma memurlarından Kapudâne, Patrona, Riyâle ve Liman Reis'inden biri vefat eder veya azledilirse yerlerine tayin olacak kişiler Kaptan Paşa tarafından seilecektir⁴²⁵.
- 2) Donanma gemilerinden kalyon, firkatayn ve şehtiye kaptanlarından biri ölür veya azledilirse yerlerine Süvari Kaptanlarından biri, Sancak Kaptanı ve Liman Reisi tarafından seçilecek ve Kaptan Paşa tarafından da onaylandıktan sonra tayin edilecektir⁴²⁶.
- 3) Süvari kaptanlarının tayini konusunda kesinlikle rica ve hatıra bakılmayarak liyakat ve deniz fennine aşinalığı gz önüne alınacaktır⁴²⁷.
- 4) Kaptanlar, gemilerin kasap ve kahvehane hizmetlerini eskisi gibi müzayede ederek satmayacak, yelkenci ve topcubaşı gibi geminin gedikli personeline istihkakı kadar ücretsiz verilecektir⁴²⁸. Aksini yapanlar da şiddetle cezalandırılacaktır.
- 5) Savaş ve barış zamanlarında hiçbir personel gemiden ayrılmayacaktır⁴²⁹.
- 6) Her geminin mühimmatı, Tersâne Emini ve Liman Reisi tarafından Süvari Kaptanlara teslim olunduktan sonra liman defterine kaydedilecek ve bir nüshası Kaptan Paşa'ya, bir nüshası da Baş Muhasebeciye verilecektir⁴³⁰.
- 7) Gemilerin temizliği Süvari Kaptanların görevi olup temizlik için iş bölümü yapılacaktır.
- 8) Süvari Kaptanlarından biri ölür veya azledilirse yerine Sancak Kaptanlarının uygun gördüğü ve Kaptan Paşa'nın onayladığı mülazım kaptanlarından biri tayin edilecektir⁴³¹.
- 9) Suç işleyen kaptanları, Sancak kaptanları ihbar etmez ise; onlar da suç işleyenler ile aynı cezaya arpıtılacaktır⁴³².

⁴²⁵ Halil Nuri, 2015, s. 359-360.

⁴²⁶ Halil Nuri, 2015, s. 360.

⁴²⁷ Halil Nuri, 2015, s. 361.

⁴²⁸ Halil Nuri, 2015, s. 359.

⁴²⁹ Halil Nuri, 2015, s. 359.

⁴³⁰ Gencer, 2001, s. 38.

⁴³¹ Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2764.

⁴³² Halil Nuri, 2015, s. 361; Gencer, 2001, s. 39.

10) Suç işleyen Sancak Kaptanlarının azli neticesinde yerine tayin olacak kişiyi Kaptan Paşa belirleyecek ve eğer suç işleyen kaptanın affedilme durumu varsa bunu bir tek Kaptan Paşa yapabilecekti⁴³³.

11) Boşta kalan mülâzım kaptanlığa Kapudâne-i Hümayûn Baş Reisi tayin olunur. Bu şekilde açıkta kalan kadrolara göre; Patrona Baş Reisi, Kapudâne Baş Reisliğine, Riyâle Baş Reisi, Patrona Baş Reisliğine tayin olunur. Bütün gemilerin Baş Reisleri arasından bütün kaptanların oyları ile bir Riyâle Baş Reisi tayin edilir. Yeri boş kalan reisliğe, İkinci Reis, onun yerine yelkencilerden uygun görülen biri, onun yerine de Üçüncü Reis, Topcubaşı ve gediklilerden uygun görülenin belli bir sınavdan geçirildikten sonra liyakat dercesine bakılarak tayin edilir⁴³⁴.

12) Ancak sınava girenlerin sonuçları aynı olursa o zaman içlerinden kaptanların veya tersaneye daha önce hizmet etmiş kişilerin oğulları tercih edilecektir⁴³⁵.

13) Süvari Kaptanlarından uygun görülen kişi Liman Reisi tayin edilecektir. Liman Reisi; Tersane'nin bütün masraflarını beyan etme, zahire, mühimmat ile lazım olan şeylerin teminini sağlama ve onları muhafaza etmekle sorumlu olacaktır⁴³⁶. Bütün bu işleri Tersane Emini ile birlikte yapacak ve bu konuda hazırlanacak raporu da birlikte yazacaklardır⁴³⁷.

Alınan kararlar daha çok gemi mürettebatının istihdamı yükseltirme kriterleri, gemideki iş ve yetki alanları üzerineydi. Bu nizamnameyi hazırlayan heyetin ya da kişilerin donanmada ve denizcilikte güçlü olan çağdaş devletlerin uygulamış oldukları prosedürlere ve denizcilere dair hazırlamış oldukları yönetim tüzüklerine neredeyse hiç değinilmemiştir. Daha da önemlisi donanma gemilerinin inşa edilmesinde takip edilecek yöntem ve metotlar, gemilerin çağın gerekliliğine göre ıslahı ve yenilenmesi gibi başlıklara ise hiç değinilmemiş olmasıdır. Nizamname yüzeysel kalmış sadece gemi kaptanlarının ve mürettebatının istihdamı ve yetki alanları ile sınırlandırılmıştır. Hâlbuki bu dönem Osmanlı donanmasının durumu göz önünde bulundurulduğunda daha köklü ve yapısal değişim ve dönüşümlerin olmasının kaçınılmaz olduğu aşikâr görülmektedir.

⁴³³ Gencer, 2001, s. 39.

⁴³⁴ Halil Nuri, 2015, s. 362; Gencer, 2001, s. 39.

⁴³⁵ Gencer, 2001, s. 40.

⁴³⁶ Gencer, 2001, s. 40.

⁴³⁷ Halil Nuri, 2015, s. 363; Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2764.

15 Aralık 1792'de tüm kalyon ve firkatayn gediklileri kayıt altına alınarak sayıları üç bin olduğu tespit edilmiştir⁴³⁸. Diğer alınan kararlara göre; gemilerin erzak ve mühimmatında eksilme ya da ziyan edilen olursa, gedikliler tahkik olunacak ve yapılan tahkik sonuçlanıncaya kadar yeni erzak ve mühimmat verilmeyecekti. Ayrıca saray mutfağı'nın ambarından donanma için verilen pirinç, mercimek gibi gıda maddelerinin doğru ve yerinde harcanması kaptanlar tarafından kontrol edilecekti⁴³⁹.

Donanma mürettebatı önceden altı aylık kumanya olarak; iki kilo pirinç, bir kilo mercimek ve üç kilo zeytinyağı alırlar ve gemilerin köşe-bucaklarında ateşler yakarak yemeklerini pişirirlerdi⁴⁴⁰. Öte yandan topların istenildiği anda ve acele olarak kullanılması gerektiği vakit, bu dağınık düzenden dolayı çeşitli zorluklar meydana geliyordu⁴⁴¹. Bu bakımdan gemilerde gelişigüzel ve dağınık biçimde kurulan mutfakların yerine ortak mutfak ve yemekhane açılarak, öğünlerin belli saatlerde verilmesi uygulamasına geçildi⁴⁴². Akşam yemeği olarak Cuma ve Pazartesi akşamları pilav ve diğer günlerde çorba pişirilmesi, kahvaltıda ise zeytin salatası verilmesi kararlaştırıldı⁴⁴³. Ayrıca kadırgaların sobalar bulunduğu iç bölümleri, yangın tehlikesini azaltmak için demir tabakalarla kaplandı⁴⁴⁴. Gemilerdeki tüm bu karışık durumların belli bir nizam altına alınması ile hem toplar ve diğer gemi silahlarının kullanılmasında meydana çıkan zorluklar giderilmiş, hem de askerlerin beslenmesi, istirahati iyileştirilmiştir. Bununla birlikte mevcut askerlerin neredeyse tamamı ihraç edilmiş ve yerlerine genç askerler alınmıştır. İlk olarak tersanede çalışan işçiler arasında, gemi inşası ve onarımlarında çalışan marangozların çok düşük bir ücrete tabi tutulmasından doğan sorunlar giderilmiştir. Bu marangozlar sadece tersanede çalışmak zorunda değillerdi. Fırsat buldukça başka işlerde de çalışıyorlardı. İcap etiğinde ancak çavuşlar vasıtasıyla bulunup, zorla çalıştırılmaları sağlanırdı⁴⁴⁵. Bu bakımdan

⁴³⁸ Zorlu, 2010, s. 219.

⁴³⁹ Gencer, 2001, s. 40.

⁴⁴⁰ Beydilli – Şahin, 2001, s. 56; Bu durum, gemilerin otuz-kırk yerinde ateş yakılmasına ve dolayısıyla büyük yangınların çıkmasına neden olmakla birlikte, askerlerin yatmaları için tahsis edilmiş olan palavra ve mazgalları, erzak sandıkları ve ocakların işgal etmesi neticesinde gemi personelinin yatacak yeri kalmıyordu. Bkz. Gencer, 2001, s. 43.

⁴⁴¹ Gencer, 2001, s. 43.

⁴⁴² Shaw, 2008, s. 209; Olivier, 1977, s. 30-31.

⁴⁴³ Beydilli – Şahin, 2001, s. 56.

⁴⁴⁴ Shaw, 2008, s. 209.

⁴⁴⁵ Beydilli – Şahin, 2001, s. 56.

önce, 500 marangoz, 150 burgucu ve 40 çırak yeterli düzeyde bir maaşla Tersane daimi kadrosuna dâhil edildi ve dışarıda başka işlerde çalışmaları yasaklandı⁴⁴⁶. Daha sonra Adalar Denizi'nin kıyı vilayetlerinde denizcilik için yeni bir askere alınma sistemi oluşturularak, bu yörelerde yaşayan ve denizcilikte tecrübesi bulunan herkes, ister balıkçı ister ticaret gemicisi ister donanma eri olsun hepsi kayıt altına alınmıştır⁴⁴⁷. Bunlardan üç bini maaşlı olarak donanma hizmetine alınmış ve aynı aileden birden fazla denizcinin alınması gönüllülük esasına dayandırılmıştır⁴⁴⁸.

Hâlbuki aynı dönemde çağdaşı batılı devletler denizci yetiştirilmesi amacıyla müesses kurumlar kurmaya başlamış, sadece pratik tecrübesi olan denizciler yerine hem teorik hem de pratik tecrübesi olan denizcileri ikame ettirmeye başlamışlardır. Braudel'e göre gemi inşasında yeterli donanımına sahip olan Türkler'in en büyük problemlerinden biri tecrübeli denizcilerin telafi edilemez şekilde tükenme noktasına gelmesidir⁴⁴⁹. Bu durum ilk olarak İnebahtı Savaşı'nda alınan ağır yenilgi ile ortaya çıkmıştır. Denizci kaynağı yoksunluğu, Osmanlı bahriyesini gemi teknolojisindeki gelişmelerden de yoksun bırakmıştır. Oldukça iyi donanımına sahip kalyon tarzı gemilerin inşası, kullanımı ve yaygınlaşmasında Osmanlı denizcilik ilminin, tersanelerinin ve denizcilerinin çağını yakalamakta yetersiz kalması bu savaşın kaybedilmesinin teknolojik bir gerekçesidir⁴⁵⁰.

Osmanlıda denizcilerin halen kıyı şeridi ahalisinden özellikle Rumlardan oluşması, sonraki dönemlerde milliyetçilik akımlarının ayyuka çıktığı dönemlerde donanmayı Rum denizciler kaynağından büyük oranda mahrum bırakmıştır. Osmanlı donanma mürettebatı için hayati öneme sahip denizcilik okulları tam anlamıyla donanma ihtiyacını sağlayan denizciler yetiştirmede yetersiz kalmış, bu boşluk her zaman geleneksel kaynaklardan temin edilmeye çalışılmıştır. Baron de Tott'un teşvik ve yardımlarıyla açılan denizcilik okulu bu noktadaki boşluğu önemli oranda doldurmuş olsa da gerçek manada denizci ihtiyacını karşılamaktan

⁴⁴⁶ Beydilli – Şahin, 2001, s. 57.

⁴⁴⁷ Shaw, 2008, s. 210.

⁴⁴⁸ Shaw, 2008, s. 210.

⁴⁴⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yay., C. 1, İstanbul 1989, s. 83.

⁴⁵⁰ Uygun, 2021, s. 39.

uzak kalmıştır. Bu durum Osmanlı donanmasını yönetim ve idari yönden çağdaşı donanmalardan yetersiz kalmasına neden olmuştur.

Gemi inşasının yanında gemi bakım ve onarımları da ciddi bir yetersizlik içinde yapılmaktaydı. Donanma gemilerinin periyodik bakımlarının yapılması geminin su üzerinde yüzmesi ve savaş anlarında hızlı bir şekilde donanmaya iştirak etmesi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Tersane bünyesinde istihdam edilen gereği kadar kalafatçı askeri bulunmadığından, gemiler bakımsız kalmakta ve çoğu su sızdırmakta idi. Küçük Hüseyin Paşa bu ihtiyacı karşılamak için, Kahire'den işinin ehli olan 200 Arap kalafatçı getirtmiş ve Tersane arkasındaki mahallede bunlar için büyük bir kışla bile inşa ettirerek tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına özen göstermiştir⁴⁵¹.

3.2. Tersane Mühendishanesi

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın teşebbüsleri ve Baron de Tott'un idaresi altında 1775 yılında Tersane-i Âmire'de kurulan Riyaziye Mektebi, daha sonraki yıllarda Mühendishâne veya Hendesehâne olarak isimlendirilmiştir⁴⁵². Geometri ağırlıklı bir eğitimin yapıldığı bu okulun hedefi, kuruluşundan yaklaşık yirmi sene sonra, "Donanma-yı Hümayûnda hendese ve coğrafya ilmini bilir adamlar yetiştirmek⁴⁵³" olarak ifade edilmiştir⁴⁵⁴. Okulun açılış tarihi olarak iki farklı tarih kullanılmaktadır. Genellikle 1775 yılı kabul görürken 1773 yılını esas alan yazarlar da bulunmaktadır. Baron de Tott'un hatıratında okulun açılış tarihi 1773 yılı olarak gösterilse de, hatıratın Kemal Beydilli tarafından detaylı incelenmesi sonucunda, bu tarihin isabetli olmadığı ortaya çıkmıştır⁴⁵⁵. Nitekim hatıratta okulun açılışı münasebetiyle düzenlenen sınav esnasında Baron de Tott'un yanında bulunanlar arasında dönemin Reisülküttabı olarak İsmail Bey adının zikredilmesi, okulun açılış tarihi ile ilgili karışıklığın giderilmesinde önemli bir detay olarak görülmüştür. Çünkü İsmail Bey, Ağustos 1774 yılından Temmuz 1776 yılına kadar reisülküttap olarak görev yapmıştır ve ileri sürüldüğü gibi 1773 yılında okulun açılış sırasında reisülküttap olarak bulunması çok mümkün

⁴⁵¹ Beydilli – Şahin, 2001, s. 57.

⁴⁵² Kaçar, 1994, s. 82.

⁴⁵³ Küçük Hüseyin Paşa Lâyihası; BOA, C, BH, 120, 5849 (27/Recep/1211-26/Ocak/1797).

⁴⁵⁴ Mustafa Kaçar, "Tersâne Hendesehânesi'nden Bahriye Mektebi'ne Mühendishâne-i Bahr-î Hümayûn", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 9, S. 1, Haziran 2008, s. 53.

⁴⁵⁵ Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yay., İstanbul 1995, s. 23.

gözükmemiştir. Ayrıca bu konuyla ilgili temel bir belge niteliğinde olarak kullanılan Küçük Hüseyin Paşa'nın 1797 tarihli layihasında okulun açılış tarihi olarak vermiş olduğu 1775 yılı, duruma daha bir kesinlik kazandırmıştır⁴⁵⁶.

1795 yılında, Osmanlı kara kuvvetlerine mühendis ve teknik adam yetiştirmek amacıyla, Hasköy'de Humbaracı ve Lağımcı ocakların bünyesinde ve bu ocaklara bağlı bir şekilde Mühendishâne-i Âmire isminde yeni bir okul kurulmuştur. Yeni kurulan Mühendishâne'de Humbaracı ve Lağımcı ocaklarına; top ve tüfek atmak, metris almak, lağım kazmak, hendese üzerinde humbara atmak, kale ve istihkâm inşa etmek ve yeni savaş bilimleri gibi temel bilgiler öğretilmekte idi⁴⁵⁷. Tersane Mühendishânesi'nde eğitim gören mühendislerden bazıları belirli sınavlardan geçirilerek, Mühendishâne-i Âmire'ye hoca olarak atanmıştır. Ayrıca Mühendishâne-i Âmire'nin vasıtaları daha iyi olduğundan, Tersane Mühendishânesi'nin öğrencileri her hafta pazartesi ve perşembe günleri Mühendishâne-i Âmire'ye gelerek buradaki hocalardan ders almaları, diğer günlerde Tersane kışlasında meşgul olmaları da kararlaştırıldı⁴⁵⁸. Olası bir karışıklık durumu için de Tersane Mühendishânesi öğrencileri başlarına kalyon şalı örterek, Mühendishâne-i Âmire'nin öğrencilerinden ayırt edilmesi sağlanmıştır. Böylelikle 1795 yılında Tersane Mühendishanesi ve Mühendishâne-i Âmire birleştirilmiş oldu. Ancak bu durum, Tersane Mühendishânesi'nde bazı sıkıntıların oluşmasına sebep olmuştur. 1797 yılına kadar kale inşası gibi bazı dersler, humbaracı ve lağımcıları ilgilendirdiği halde, Mühendishâne-i Âmire'de değil, Tersane Mühendishânesi'nde verilmekteydi⁴⁵⁹. Öncelikle bu durum Tersane Mühendishanesi'nde ciddi bir mekân sıkıntısı çekilmesine neden olmuştu. Bu sırada 1793 yılında Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleri neticesinde, Osmanlı hizmetinde bulunmak üzere İstanbul'a gelen gemi inşa mühendisi Jaucques Balthasad le Brun'un önerileri ile Tersane Mühendishanesi'nde gemi inşa

⁴⁵⁶ Beydilli, 1995, s. 23; Layihada okulun açılış tarihi ile ilgili kullanılan ifade şöyledir: “donanma-yı hümâyun kalyonlarında hendese ve coğrafya ilmini bilir âdemler bulunmak lazımeden olduğuna binâen bundan akdem 1190 senesinde Tersane-i Âmire'nin Darağacı semtinde bir çeşm derûnuna bir hendese odası inşa olunub”. Bkz. BOA, C, BH, 120, 5849 (27/Recep/1211-26/Ocak/1797); Ayrıca Bkz. **EK-3**.

⁴⁵⁷ Her ne kadar bu derslerin Tersâne ile bir ilgisi olamasa da, o zamanlarda Tersane Mühendishânesi dışında başka bir Hendesehâne bulunmadığından, Hasköy'deki Mühendishâne'nin öğrencileri, Tersane Mühendishâne'sinde öğrenim görmekte idi. Bkz. Gencer, 2001, s. 45.

⁴⁵⁸ Alâettin Avcı, *Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963, s. 6.

⁴⁵⁹ Beydilli, 1995, s. 35.

derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştı ancak mühendishanede yeterli saha bulunamıyordu. Tüm bu durumların üzerine Küçük Hüseyin Paşa Tersane Mühendishanesi ile ilgili sorunların çözümü amacıyla 26 Ocak 1797 tarihinde Bâb-ı Ali'ye bir layiha takdim etmiştir⁴⁶⁰. Küçük Hüseyin Paşa layihasının giriş kısmında, Osmanlı donanmasında coğrafya ve hendese bilimlerini bilenlerin bulunması gerektiğini ve bu ihtiyacın karşılanması için 1775 yılında Tersane'nin Darağacı Mahallesi'nde "*Hendese Odası*" isimli bir okulun açılmış olduğunu anlatarak tarihi bir arka plan oluşturmuştur⁴⁶¹. Ardından Mühendis Brun'un faaliyetlerini anlatmış ve en son olarak da Tersane Mühendishanesi'nin yeni nizamnamesini vermiştir⁴⁶². Küçük Hüseyin Paşa, Tersane Mühendishânesi'ni gemi inşa, haritacılık ve coğrafya bilimlerinin öğretildiği bir Bahriye Mühendishanesi haline getirmek istemiştir⁴⁶³. Bu amaçla ilk olarak kale inşası ve kale hendese gibi derslerin bahriye alanı ile ilgisinin bulunmadığını açıklayarak bu eğitimin Hasköy'de açılan yeni Mühendishâne'de verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ardından Avrupa devletlerinde, gemilerin geometri kaidelerine uygun olarak yapıldığını ve bu gemilerin savaş veya barışta büyük kolaylıklar sağladığını ileri sürerek Osmanlı Devleti'nde gemi inşasının her şeyden önemli olduğunu aktarmıştır⁴⁶⁴. Bu bakımdan daha önce Fransa'dan getirtilen Mühendis Brun'un Avrupa usulünde gemi inşasında tecrübeli olduğundan Tersane Mühendishânesi'nde ders vermesinin uygun bulunduğunu belirtmiştir⁴⁶⁵. Ayrıca derslerde okutulacak gemi inşa ilmiyle ilgili kitapları tercüme etmek ve bahriye alanıyla ilgili bütün bilimlerin öğretilmesini sağlamak üzerine Mühendis Brun'un görüşlerine başvurmuş ve Brun'un bu konudaki görüşlerine layihada genişçe yer verilmiştir⁴⁶⁶. Tersane Mühendishanesi'nin yeni nizamnamesi olarak kabul edilecek olan Mühendis Brun'un görüşleri, layihada şu şekilde aktarılmıştır:

⁴⁶⁰ Küçük Hüseyin Paşa Layihasının ortalarına doğru 30 satırlık kısmı yıpranmış olduğundan okunamamaktır. Layihaya derkenar olarak Sadrazam Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa bir buyruldu yazmıştır; "*..Mübarek huzur-ı hümayuna arz olundukta –Pek güzeldir, takrir mucebince tanzim olunsun deyu hatt-ı hümayun-ı şevketmakrun şerefbahşây-ı sudur olmağla- müşârin-ileyh hazretleriyle bi'l-müzakere mucibince tanzim ve senedatı telhis eyleyesiz deyu..*" Bkz. Uzunçarşılı, 1988, s. 529; BOA, C, BH, 120, 5849 (27/Recep/1211-26/Ocak/1797).

⁴⁶¹ Beydilli, 1995, s. 24.

⁴⁶² Kaçar, 1994, s. 111-112.

⁴⁶³ Kaçar, 2008, s. 59.

⁴⁶⁴ Kaçar, 2008, s. 60;

⁴⁶⁵ Uzunçarşılı, 1988, s. 531.

⁴⁶⁶ Uzunçarşılı, 1988, s. 533-536.

- 1) Tersane Mühendishanesi'nin odalarından biri talim-hane olarak tesis edilecek ve kendisine teslim olunacaktır.
- 2) Öğrenciler Cuma ve Pazar günleri hariç her gün öğle vaktinden üç saat önce talimhaneye gelecek ve ikindi vaktinden bir saat öncesine kadar burada kalacaklardır. (Burada izin günleri olarak Müslümanların ve Hristiyanların kutsal günlerin baz alındığı görülmektedir.)
- 3) Dersler, matematik ve hendese, resim ve gemilerin tasviri son olarak da uygulamalı ders olarak üç kısımda işlenecektir. Cuma günleri öğrenciler Mühendis le Brun ile gemilerin inşa ve tamir yapıldıkları yerlere giderek uygulamalı ders işleyeceklerdir.
- 4) Eğitim-öğretim için gerekli olan araç-gereçler öğrencilere devlet tarafından verilecektir. Bu araç-gereçleri öğrenciler her akşam kendilerine ait bir dolaba koyacaklardır ve hiçbir suretle talim-haneden çıkarmayacaklardır.
- 5) Ders saatlerinde talim-haneye öğretmen, tercüman, öğrenci ve Tersane'de görevli askerler dışında kimse alınmayacaktır.
- 6) Mühendis le Brun öğrencilerin durumu hakkında Kaptan Paşa'ya ayda bir defa rapor verecektir.
- 7) Öğrencilerin durumu ve diğer bütün hususlar büyük bir yazı ile kâğıda yazılıp öğrencilerin görebileceği şekilde talim-hanenin duvarına asılacaktır.
- 8) Öğrencilerin eğitimi için lazım olan tüm ücretler ihtiyaca göre çoğaltılıp azaltılacaktır. Öğrencileri teşvik için Fransa'da olduğu gibi ek ücretler de duruma göre arttırılacaktır.
- 9) Yeni nizam eskisinden tamamen farklı ve zor olduğundan başarı gösteremeyen öğrenciler bir iki ay içinde okuldan ihraç edilecektir. Öğrencilerin başarı oranları Mühendis le Brun tarafından takip edilecektir.
- 10) Burada verilecek derslerin amacı; donanmaya kalyon mühendisleri ve mimarları yetiştirmek olup, tekrar dışarıdan mühendis getirtilmesine gerek kalmamasını sağlamaktır.
- 11) Buradaki öğrencilerin hem tersanede hem de taşrada inşa olunacak kalyonları hendese şartlarına göre çizip, tasarımları gerekmektedir.
- 12) Okuldan donanımlı bir mühendis olarak mezun olanlar ya Tersane-i Âmire'de görev alacak ya da bizzat padişah tarafından başka bir şekilde tayin edilecektir.

- 13) Buradaki öğrenciler, Mühendishane'nin diğer öğrencileri gibi daimi olarak bir maaş alamayacaklardır. Bu bakımdan talim-hanede kaç öğrenci var ise önce Kalyonlar Ruznamçesi'ne kayıt edilerek gemi hocalarının maaşlarına yüz akçe eklenecektir. Bu şekilde öğrencilerin maaşları Kaptan Paşa ve Mühendis le Brun tarafından aylıkları hesaplanacak ve devlet tarafından tasdik edilecektir.
- 14) Kalem kâğıt gibi araç-gereçler lazım oldukça Mühendis le Brun'un mühürü ile Tersane Emini tarafından istenecektir.
- 15) Bu şartlar sadrazam tarafından uygun görülürse Tersane Mühendishanesi'nin yeni nizamnamesi olarak padişahın iradesiyle hemen yürürlüğe girecektir.

Mühendis le Brun'un bu önerileri Tersane Mühendishânesi'nin yeni nizamnamesi olarak kabul edilmiş ve Küçük Hüseyin Paşa, Mühendishâne'nin ıslahı konusunda kendisine tam yetki vermiştir⁴⁶⁷. Yeni açılan gemi inşa sınıfına hoca olarak da Mühendis le Brun tayin edilmiştir. Gemi inşa sınıfının açılması ile Tersane Mühendishânesi'nde eğitim, iki ana şubede vermeye başlanmıştır. Bunlar gemi yapım mühendisliği ile harita ve coğrafya şubelerinden oluşmakta idi. Gemi yapımı mühendisliğinden mezun olan öğrenciler, ikinci kalfa, baş kalfa ve en sonunda da Tersane mimarlığında çalışabileceklerdi⁴⁶⁸. Harita ve Coğrafya şubelerinden mezun olan öğrenciler ise; seyr zabiti, levazım zabiti ve sonrasında baş hoca olabilirken bir sınav ile kaptan da olabileceklerdi⁴⁶⁹. Küçük Hüseyin Paşa, yeni açılan gemi inşa sınıfının, devlete fazlaca bir masraf çıkartmaması için, on kişiden fazla öğrencinin alınmaması, hatta bu öğrenciler mezun olup mimar olduklarında bile şimdilik yerlerine yenilerinin alınmamasını da layihasında arz etmiştir. Tersane Mühendishânesi'nin devlete fazla bir masraf açmadan ıslah edilmesini amaçlayan Küçük Hüseyin Paşa, burada okuyacak öğrencilerin nerelerden temin edileceğini belirtmiş ve özellikle Kaptan, Hoca ve Reislerin on iki yaşından büyük çocuklarının tercih edileceğini bildirmiştir⁴⁷⁰. III. Selim Küçük Hüseyin Paşa'nın, layihasında belirttiği tüm hususları kabul etmiş ve artık Tersane Mühendishânesi'ne bu layihada belirtilen sınırlar dâhilinde nizam verilmesi ve eğitim-öğretime yine bu sınırlar dâhilinde devam edilmesine karar vermiştir.

⁴⁶⁷ Kaçar, 2008, s. 62.

⁴⁶⁸ Avcı, 1963, s. 7.

⁴⁶⁹ Avcı, 1963, s. 7.

⁴⁷⁰ Gencer, 2001, s. 49.

Tersane Mühendishânesi'nin yeni nizamı bu şekilde oluşturulduktan sonra Küçük Hüseyin Paşa, kale hendesesi ve inşası gibi derslerin Tersane ile ilgisi bulunmadığından Hasköy'deki Mühendishâne'ye nakledilmesi hususunda Bâb-ı Âli'ye ayrıca bir takrir daha yazmıştır:

“... Tersâne-i Âmire Hendesehânesi'nde hem sefâin inşası ve hem harita ve coğrafya fenni ta'lim ve taallüm olunmak üzere bâ-irâde-i seniyye nizâma rabt olunup Hendesehâne-i merkume işbu iki fennin mu'allîm ve müte'allîmlerine ancak kifâyet eylediğine binâen evvelden kal'â hendesesi ve coğrafya ta'lim idenlerin İcare Sergisinden muayyen olan mâhiyeleri kat olunup mu'allîm ve müte'llîmlerine cevap verilmekle kal'â hendesi Tersâne-i Âmire'ye müteallik ider madde olmayub Hasköy Mühendishânesi'nin vüs'ati ve kal'â hendesesi fenniyle lağım hendesesinin münâsebeti olduğuna binâen lüzumu var ise bunlar Hasköy Hendesehânesi'ne nakl olunması hususunda... emr-ü fermân devletlü inâyetlü sultanım hazretlerinindir.”⁴⁷¹

Kaptan paşanın bu talebi padişah tarafından kabul görülmüş beriyye mühendishanesi, bahriye mühendishanesinden ayrılmıştır. Bu bağlamda Küçük Hüseyin Paşa'nın takririnde belirtildiği şekilde Tersane ile ilgisi bulunmayan dersler Hasköy'deki Mühendishâne'ye nakledilmiştir. Ancak Tersane Mühendishânesi'nde bu derslerin hocalığını yapan Ali Bahar Efendi'nin⁴⁷² de, Hasköy'deki Mühendishane'ye nakledilmesi ve derslere burada devam etmesi gerekiyordu. Hasköy'deki Mühendishâne'de bu derslerin hocalığını Abdurrahman Efendi yapmaktaydı ve bu bakımdan bir yerde iki hocanın aynı dersi vermesi gereksiz görülerek Ali Bahar Efendi'nin başka bir kurumda görevlendirilmesi daha uygun görülmüştür⁴⁷³.

3.3. İlk Kuru Havuzun İnşası (1797-1800)

Tersâne'nin önceden çeşm ya da göz denilen odalarında inşa olunan gemiler, suya indirilmesi veya tamiri gerektiği vakit kızaklara çekiliyordu. Bu durum hem çok büyük bir insan gücü gerektiriyordu hem de kalyonlar suya indirilirken, kış kısımları ağır geldiğinden büyük bir hızla suya oturuyor ve

⁴⁷¹ Küçük Hüseyin Paşa'nın takriri: BOA, HAT, 272, 15921 (21/Şaban/1211-19/Şubat/1797).

⁴⁷² Aslen Şirazlı olup İran âlimlendir. 1791'de müderrislik payesi almıştır. Hendesehane'ye dair bir risalesi bulunmaktadır. 1805 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 351-352.

⁴⁷³ Beydilli, 1995, s. 36; Ali Bahar Efendi'nin Tersane Mühendishanesi ile ilişkisinin kesilmesi hakkında: BOA, HAT, 272, 15921 (21/Şaban/1211-19/Şubat/1797).

çökmek suretiyle büyük zarara uğruyorlardı⁴⁷⁴. Bu duruma çare olarak 1793 yılında Osmanlı hizmetine alınan ve ardından Tersane Mühendihânesi'nde hocalık yapmaya başlayan Mühendis le Brun, inşa veya tamire başlanan gemilerin top lombarlarına gelinceye kadar işlemlerinin karada yapılması ve üst kısımlarının suya indirildikten sonra yapılması önerisini sunmuştur. İlk defa Mühendis le Brun'un uyguladığı bu sistemle, gemilerin suya indirilmesi sırasında meydana gelen sıkıntılar büyük ölçüde azalmıştır⁴⁷⁵.

Bu dönemde gemilerin daha dayanıklı ve uzun ömürlü olması için başka formül arayışları içerisine de girilmiştir. O sırada Osmanlı devlet adamlarının, Avrupa tersanelerinde gemilerin tamir veya inşası için kuru havuzlar⁴⁷⁶ yapılmaya başlanması dikkatlerini çekmiştir. 1792-1794 yılları arasında Sadrazam Melek Mehmed Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa ilk defa bu amaçla görüşmelere başlamıştır. Sonucunda Avrupa'da inşa edilen havuzlarda işlem gören gemilerin, yaklaşık 40-45 yıl dayandığı, Osmanlı gemilerinin ise 15 yıldan fazla dayanamadığı anlaşılmış ve Tersâne'de bir kuru havuz inşa edilmesine karar verilmiştir. Ancak dönemin Fransa elçisi, bu havuzun yapılabilmesi için yaklaşık 1.500 kese akçeye gerek olduğunu ve inşaatın iki-üç yılda tamamlanacağını bildirince, Osmanlı devlet adamları maliye yetersizliğinden alınan bu karardan vazgeçmişlerdir⁴⁷⁷. Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleri neticesinde bu konu tekrar gündeme getirilmiş ve III. Selim de kendisini desteklemiştir. Bu amaçla ilk olarak İsveç'ten havuz inşasında uzman mühendisler getirilmiştir⁴⁷⁸. Aynı anda Fransa'dan da uzmanlar getirilmiş ve havuz inşası konusunda görüşleri öğrenilmek istenmiştir. Fransız ve İsveçli uzmanların görüşleri farklı olup, İsveçli uzmanlar karada, Fransız uzmanlar denizde havuzun yapılmasını teklif

⁴⁷⁴ Bostan, 1992, s. 70-71.

⁴⁷⁵ İlk defa uygulanan bu sistemle, Mühendis Brun, tersanede inşa ettirdiği *Arslân-ı Bahrî* isimli 44,72 m uzunluğundaki kalyonu, 1 Mart 1795 tarihinde, III. Selim'in de seyrettiği esnada suya indirmiş ve bu usul yaklaşık kırk yıl uygulamada kalmıştır. Bkz. Bostan, 1992, s. 71; Zorlu, 2010, s. 229.

⁴⁷⁶ Kuru havuz, bir geminin tamamen kuru bir ortamda tamir edilmesine, yelken ve monte işlemlerinin yapılmasına olanak sağlayan bir yapıdır. Deniz kenarında, iki tarafı da kapalı bir şekilde inşa olunan kuru havuzların, yalnız denize bakan tarafında açılıp kapanabilir bir kapı bulunmaktadır. Kapının açılmasıyla, gemi su ile birlikte içeri alınır ve ardından kapanır. İçerideki su pompalarla boşaltılır ve tahta bloklar ile sabitlenen gemi, kuru bir ortamda tamir edilmeye başlar. Bkz. Zorlu, 2010, s. 228.

⁴⁷⁷ Bostan, 1992, s. 71.

⁴⁷⁸ 20 Ekim 1794 tarihinde İsveç Devleti'nin İstanbul'daki baş tercümanı tarafından beyan edilen bir belgede; havuz inşası için Rode isimli bir mühendisin İstanbul'a getirildiği anlatılmaktadır. Bkz. BOA, HAT, 1406, 56923 (25/Rabiulevvel/1209-20/Ekim/1794).

etmişlerdir⁴⁷⁹. Bu bakımdan uzmanlardan kendi görüşlerini ispatlayacak şekilde rapor hazırlamaları ve Osmanlı uzmanlarına sunmaları istenmiştir. Hazırlanan raporlar Osmanlı uzmanları tarafından değerlendirilerek, İsveçli uzmanların projeleri daha ekonomik ve pratik olduğuna karar verilmiştir⁴⁸⁰. Böylelikle ilk kuru havuzun inşa projesi, İsveçli mühendis Rhode ve ekibine verilmiş ancak ilk olarak altı aylık denemeye tabi tutulmuşlardır. Ayrıca havuz inşasının bütün kademelerine iştirak etmesi ve kontrolleri sağlaması için de bir bina emini tayin edilmiştir⁴⁸¹.

Osmanlı İsveç elçiliği tercümanı Muratça D’Ohsson’un yoğun çalışmaları neticesinde; mühendis Rhode ve beraberindeki on kişiden oluşan heyet 7 Haziran 1795 tarihinde İstanbul’a getirtilmiştir⁴⁸². Gemi inşa mühendisleri, donanma subayları ve iki tercümandan oluşan bu uzmanlar grubunun isimleri şöyledir; Fredrick Ludwig Af Klintberg (gemi inşa mühendisi), Kihlberg, Schantz (deniz subayı), Mihrhen (deniz subayı), Weidenhielm (deniz subayı), Hörling, Malmen (gemi topçusu), Carlstrand, Hallen (teknik ressam), Lijorgen, Löngren (doğramacı), Leon (demirci), Bragran (taşçı) ve Elmström (makaracı) ve Lakos⁴⁸³.

Küçük Hüseyin Paşa’nın 5 Ağustos 1796 tarihli tavrında belirttiğine göre, İsveçli uzmanlar ilk olarak tersanede kuyular kazarak, kuru havuz inşasına uygun bir yer bulmaya çalışmışlardır⁴⁸⁴. Hatta Mühendis Rhode, ilk çalışmalarında ihtiyacı duyduğu destgâh⁴⁸⁵ ve çarkı Tersâne’den aldığı kerestelerle kendisi imal etmiştir⁴⁸⁶. Ayrıca Küçük Hüseyin Paşa tedbirli davranmış, Mühendis Rhode’nin kuru havuzu tek başına yapamayacağını veya hastalanabileceğini göz önüne alarak, Fransa’da Tulon tersanesindeki kuru havuzun inşa mühendisi Grognard’ın getirtilmesine çalışmıştır. Mühendis Brun’un da çalışmalarını tasdiklediği Mühendis Grognard’ın İstanbul’a getirtilmesi için Galata’daki bir Fransız

⁴⁷⁹ İdris Bostan, “Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)”, *Tarih Dergisi*, S. 35, Temmuz 2011, s. 184.

⁴⁸⁰ BOA, C, BH, 269, 12415 (4/Şaban/1211-2/Şubat/1797).

⁴⁸¹ Efka Muhasebecisi Mehmed Salih Efendi, 23 Kasım 1795 tarihinde 750 kuruş maaşla bina emini tayin edilmiştir. Bkz. BOA, C, BH, 25, 1187 (11/Cemazeyilevvel/1210-23/Kasım/1795).

⁴⁸² Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)”, *İslam - Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyumu*, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 393.

⁴⁸³ Yalçinkaya, 2006, s. 393; Zorlu, 2010, s. 228; BOA, C, BH, 26, 1204 (29/Zilhicce/1209-17/Temmuz/1795).

⁴⁸⁴ BOA, HAT, 114, 4587 (29/Zilhicce/1210-5/Ağustos/1796).

⁴⁸⁵ Tezgâh ve dokuma aleti anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 203.

⁴⁸⁶ BOA, C, BH, 214, 9981 (28/Recep/1210-7/Şubat/1796).

tüccar vasıtasıyla Fransa'ya mektup göndermiştir⁴⁸⁷. Ancak onun yerine, daha önce İstanbul'a gelen Fransa baş mimarının oğlu ve havuz mühendisi Tussen Dumen'in, Mühendis Rhode ile çalışması daha uygun görülmüştür⁴⁸⁸. Daha sonra Tussen Dumen, kuru havuz inşasının tamamen İsveçlilere bırakılması ile İstanbul'dan uzaklaştırılarak Rodos'a gönderilmiştir⁴⁸⁹.

İsveçli mühendislerin havuz inşası için ilk deneme çalışmaları, yaklaşık altı ay (7 Temmuz 1796 – 3 Şubat 1797) kadar sürmüştür. Mühendis Rhode ve ekibi bu deneme sürecinde, kazı sırasında topraktan su çıkma ihtimaline karşı tulumba ve çarkları kendileri imal etmiştir. Deneme çalışmaları bitiminde Osmanlı uzmanları değerlendirmelerini yaparak, havuz inşaatını İsveçli mühendislere tevdi etmişlerdir. Osmanlı Tersânesi'nde ilk kuru havuzun inşası için Tersâne'deki Zahire Ambarları'nın bitişiğinde bulunan saha uygun görülmüş ve 4 Şubat 1797 tarihinde havuz inşasına başlanmıştır⁴⁹⁰.

Deneme süreci içerisinde İsveçli mühendisler, inşaatta lazım gelen tezgâh ve pompaları hazır hale getirmiş ve belirlenen bölgenin kazısını tamamlamışlardı. Önceden belirlenen inşaat bölgesi, Tersâne'deki taraklarla temizlenmiş, deniz suyunun kazılan bölgeye girmesini engellemek için deniz kıyısına ahşaptan kazıklar çakılmıştı. Ancak bir süre sonra deniz tarafından sular gelip birikmeye başlayınca Mühendis Rhode hemen kaynağını bulmaya çalışmıştır. Yaptığı araştırmalar sonucunda, havuz inşasının kara tarafındaki ambar eminlerine ait binaların altındaki toprağın çamurlu ve gevşek olduğu, suyun buradan geldiği ve çözüm olarak bu binaların yıkılması ve zeminin tamamen toprakla doldurulması gerektiği sonucuna varmıştır⁴⁹¹. Bunun üzerine ambar eminleri binalarından çıkartılarak başka bir yere nakledilerek, söz konusu olan binalar yıkılmıştır.

İnşaat başlamadan önce Küçük Hüseyin Paşa'nın III. Selim'e takdim ettiği tahririnde; kuru havuzun inşasında lazım gelen kereste, demir, kireç ve taş gibi temin edilmesi çok kolay olmayan malzemelerin bir an önce tedarik edilmesini

⁴⁸⁷ BOA, HAT, 200, 10258 (29/Zilhicce/1211-25/Haziran/1797).

⁴⁸⁸ Mühendis Tussen Dumen'e aylık olarak 500 kuruş bağlanmıştır. Bkz. BOA, C, HR, 89, 4411 (27/Safer/1211-1/Eylül/1796).

⁴⁸⁹ BOA, C, BH, 18, 886 (13/Ramazan/1211-12/Mart/1797).

⁴⁹⁰ Bostan, 1992, s. 75; BOA, C, BH, 20, 989 (20/Şaban/1211-18/Şubat/1797).

⁴⁹¹ Bostan, 1992, s. 78; 26 Kasım 1797 tarihli takrire göre bu binalar yıkılmış ve ambar eminlerine Venedik elçilerine özel mahallin tahsis olunması kararlaştırılmıştı. Bkz. BOA, C, BH, 18, 888 (12/Recep/1212-31/Aralık/1797).

tavsiye etmiştir⁴⁹². Havuz inşasında ihtiyaç duyulan bir başka önemli malzeme de daha çok İtalya'dan temin edilebilen, boçlana isimli toprak türüdür. Havuz inşası için yaklaşık 30.000 kantar boçlana toprağına ihtiyaç olduğundan Sicillateny Devleti ile bir anlaşma yapılmış ve bir kantarı 57.750 kuruştan alınması kararlaştırılmıştır⁴⁹³.

İnşaatın başlangıcında İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden 1000 kese akçe ödenek olarak çıkartılmıştı. Ancak bu ödenek yapılan masraflara yeterli gelmeyince bizzat III. Selim'in emri ile ek ödenek daha çıkartılmış ve Havuz inşası için toplam 1617 kese akçe harcanmıştır⁴⁹⁴.

Havuz inşası 11 Mayıs 1800 tarihinde tamamlanmıştır⁴⁹⁵. Havuzun boyu 75, eni ise 37,5 metre uzunluğundadır ve dönemin en büyük gemileri bile içine sığabilmektedir⁴⁹⁶. Osmanlı Devleti'nde ilk defa inşa edilen bu kuru havuz, birçok geminin inşası ve tamirinde kullanılmış, daha sonraki dönemlerde de örnek teşkil etmiştir. II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde iki tane daha kuru havuz yapılmıştır⁴⁹⁷.

3.4. Gemi İnşa Faaliyetleri

Donanmanın ihtiyaç duyduğu gemilerin inşasına dair ilk önemli faaliyet, o zamana kadar tersanede çalışanların birçoğunun çıkartılıp, İstanbul'un en iyi ustalarının tersaneye alınmaya başlamasıdır. Buradan Yeniçerlerde olduğu gibi mevcut tersane işçilerinin de liyakat ve ehliyetten uzaklaştıkları sonucu çıkarılabilir; Yüksek maaş ve geniş yetkiler verilen bu ustalara teşvik unsuru olarak da, tersanede iş olmadığı zamanlarda kendi özel işlerine devam edebilme ve aileleriyle vakit geçirebilme hakları tanınmıştır⁴⁹⁸. Ayrıca Tersâne'yi kuşatan eski duvarlarının çökmesinin ardından, Küçük Hüseyin Paşa'nın teşvikleriyle ile Aynalıkavak Kasrı'na⁴⁹⁹ ait arazilerin büyük bir kısmı Tersâne'ye eklenmiştir.

⁴⁹² BOA, HAT, 114, 4587 (29/Zilhicce/1210-5/Ağustos/1796).

⁴⁹³ Bostan, 1992, s. 78; BOA, C, BH, 49, 2320 (10/Zilhicce/1211-6/Haziran/1797).

⁴⁹⁴ BOA, KK, D, 2380, s. 23.

⁴⁹⁵ Câbî Ömer Efendi, C. 1, 2003, s. 48; Halil Nuri, 2015, s. 379; BOA, C, BH, (29/Zilhicce/1214-24/Mayıs/1800).

⁴⁹⁶ Panzac, 2020, s. 225.

⁴⁹⁷ Nurcan Bal, *XIX. Yüzyıl Buharlı Gemiler Dönemi Osmanlı Bahriyesi*, Kopernik Kitap, İstanbul 2018, s. 203-214.

⁴⁹⁸ Shaw, 2008, s. 211.

⁴⁹⁹ Aynalıkavak Kasrı, eskisinden daha küçük boyutlarda ve Rokoko tarzında yeniden inşa edilmiş ve adı Hasbahçe Köşkü olarak değiştirilmiştir. Bkz. Oya Şenyurt, "Arşiv Belgeleri Işığında III.

Daha sonra Aynalıkavak Kasrı'na ait binaların da tamamen yıkılarak, Tersâne bünyesine ait binaların inşa edilmesi kararlaştırılmıştır (1802). Böylelikle hem Tersâne Hasköy'e kadar genişletilmiş hem de Tersâne işçileri ile Kasımpaşa'daki denizciler arasında ilişkilerin kurulması sağlanmıştır⁵⁰⁰.

Bu dönemde gemi inşa faaliyetleri Avrupa tarzında yeniden düzenlenmiştir. Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleri neticesinde 1793 tarihinde İstanbul'a getirtilen Mühendis le Brun, Benoit ve Petit'in donanmanın modernleştirilmesi ve yeni tekniklerle gemi inşa edilmesi konusunda büyük hizmetleri olmuştur⁵⁰¹.

Gemi inşa mühendisi le Brun, Haziran 1793'te kaimesini Tersâne Emini'ne takdim ettikten sonra resmi olarak göreve başlamıştır. Diğer meslektaşlarından daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip olduğu için gerektiği vakit İstanbul dışında da istihdam edilmesi sağlanmıştır⁵⁰². Tersâne'de birçok farklı alanlarda çalışan Mühendis le Brun, bir taraftan gemi inşa ve havuz mühendisliği yaparken bir taraftan da Tersâne Mühendishânesi'nde gemi inşa dersleri vermiştir⁵⁰³. Osmanlı tersanelerinde çalışan gemi mimarlarına yeni ölçüm yöntemleri ve aletleri temin etmiştir. Gemilerin top lombarlarına gelinceye kadar işlemlerinin karada yapılması ve üst kısımlarının suya indirildikten sonra yapılması önerisini sunarak yeni gemi indirme metodu geliştirmiştir. Ayrıca yoğun çalışmaları sayesinde çalışır haldeki tersanelerin sayısı arttırılmış, aynı anda dokuz büyük geminin inşası mümkün hale gelmiştir. Küçük Hüseyin Paşa çalışmalarından çok memnun kaldığı Mühendis le Brun'un mühendis erkek kardeşi Polid le Brun'un da 1796 yılında istihdam edilmesini sağlamıştır⁵⁰⁴.

Mühendis le Brun İstanbul'da olduğu sürece, Tersâne'de inşa olunan gemiler genellikle onun verdiği ölçü ve planlara göre yapılmıştır. Bizzat kendisinin inşa ettiği veya inşasına yardım ettiği gemiler ise şunlardır; 1794-95'te

Selim'in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri", *Bilgi*, S. 78, 2016, s. 214.

⁵⁰⁰ Tuncay Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme, III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, Timaş Yay., İstanbul 2014, s. 102.

⁵⁰¹ Tulon'da yaptığı çalışmalarıyla tanınan Mühendis le Brun Mayıs 1793'te istihdam edilmiş ve maiyeti ile birlikte toplam 800 kuruş maaş bağlanmıştır. Ayrıca kıyafet parası olarak da 380 kuruş ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. BOA, AE, SSLM, III, 79, 4761 (29/Şevval/1207-9/Haziran/1793); BOA, C, BH, 256, 11864 (12/Safer/1211-17/Ağustos/1796).

⁵⁰² BOA, HAT, 204, 10588 (29/Zilhicce/1205-29/Ağustos/1791).

⁵⁰³ Zorlu, 2014, s. 154.

⁵⁰⁴ Bostan, 1992, s. 179.

inşa edilen 76 toplu, 44,72 m uzunluğundaki *Arslân-ı Bahri*⁵⁰⁵ isimli kalyon, 1795-96'da inşa edilen 26 toplu, 25,01 uzunluğunda ve 150 kapasiteli *Salâbet-nümâ* isimli korvet, 1796'da 122 toplu, 47 m uzunluğunda ve 1200 kapasiteli *Selimiye* isimli üç ambarlı kalyon, 1796-97'de 50 toplu, 40,17 m uzunluğunda ve 450 kapasiteli *Mesken-i Gazî* isimli firkateyn, 1797'de 82 toplu, 47 m uzunluğunda ve 900 kapasiteli *Bâdi-i Nusret* isimli kalyon, 1798'de 82 toplu, 47 m uzunluğunda ve 900 kapasiteli *Tâvus-ı Bahri*⁵⁰⁶ isimli kalyon ve 1799-1800'de 50 toplu, 40,17 m uzunluğunda ve 450 kapasiteli *Bedr-i Zafer* isimli firkateynde Mühendis le Brun'un imzası bulunmaktadır⁵⁰⁷. Bu gemiler Osmanlıların o zamana kadar sahip olduğu en büyük gemiler olma özelliğini taşımaktadır. İstanbul'daki Tersâne ve taşradaki tersanelerde inşa edilen gemilerin aynı standartlara sahip olması için Mühendis le Brun'un ölçüleri tespit edilerek tüm tersanelerde bu ölçülere uygun gemilerin inşa edilmesi kararlaştırılmıştır.

1798 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgal etme teşebbüsünden dolayı, Osmanlı hizmetinde çalışan tüm Fransız teknisyenleri hapsedilmiş veya ülkelerine geri gönderilmişti. Bu dönemde Mühendis le Brun'un da gönderilme ihtimali ortaya çıkmıştı. Ancak Küçük Hüseyin Paşa tersanenin ve donanmanın modernize edilmesinde canla başla çalışan bu Brun'un gönderilmesine razı olmamış bunun için bizzat Babıali ve sultan nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Sadrazamla görüşmesinde, Mühendis le Brun'un donanmanın modernleştirilmesinde çok önemli katkıları olduğunu ve görevinde kalmasını teklif etmişti. Küçük Hüseyin Paşa'nın teklifi kabul edilmiş ve III. Selim konuyla ilgili: “..müsâ'ade oluna müstahdem olunsun lâkin dikkat ve ihtimâm etsünler..” diyerek bir hatt-ı hümayûn bile yazmıştır. Sonuç olarak Mühendis le Brun'un kontrol altında da olsa kalmasına müsaade ve rıza gösterilmiştir⁵⁰⁸.

Gemi inşa faaliyetleri İstanbul'daki tersanede devam ederken, Küçük Hüseyin Paşa da devletin diğer yerlerinde, neredeyse harabeye dönmüş

⁵⁰⁵ 31 Mayıs 1796 tarihli bir belgeye göre *Arslân-ı Bahri*, Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın bindiği kalyondur. Bkz. BOA, C, BH, 250, 11562 (24/Zilkade/1210-31/Mayıs/1796); Ancak geminin yapım tarihi 1795'dir ve 1796 tarihinde de Kaptan-ı Derya, Küçük Hüseyin Paşa'dır. Dolayısıyla belgede söz edilen Kaptan-ı Derya, Küçük Hüseyin Paşa olmalıdır. Belgeye göre Kaptan Paşa gemisinin kamarasına özel filikalar döşenmiş ve 4 Temmuz 1796'da tüm masrafları ödenmiştir.

⁵⁰⁶ *Tâvus-ı Bahri*, 1801 tarihinde Küçük Hüseyin Paşa'nın Mısır'da İngilizlerden satın aldığı mühimmatların Tersâne'ye taşınmasında aktif rol oynamıştır. Bkz. BOA, C, BH, 178, 8388 (29/Cemazeyilahir/1216-6/Kasım/1801).

⁵⁰⁷ Zorlu, 2014, s. 154-155.

⁵⁰⁸ Bostan, 1992, s. 181; BOA, HAT, 271, 15824 (29/Zilhicce/1211-25/Haziran/1797).

tersanelerini canlandırmaya gayret ediyordu⁵⁰⁹. Bu tersanelere gemi inşası için lazım olan demir, kereste ve diğer malzemelerin temini için birtakım anlaşmalar yapmış ve bu malzemelerin yeterince temin edilebilmesi için Osmanlıların piyasa fiyatının altında satın alma uygulamasından vazgeçilmesini sağlamıştı⁵¹⁰. Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleri neticesinde Kal'a-i Sultaniye, Midilli, Sinop, Rodos, Ereğli, Limni, Bodrum, Gemlik, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistre, Sohum'daki tersaneler yeniden faaliyete geçirilmiştir⁵¹¹. Ayrıca daha fazla geminin inşa ve tamiri için, ikisi Hasköy'de ikisi de Ayvansaray'da olmak üzere yeni gemi inşa tezgâhları yapılmıştır⁵¹². Bu geniş çalışmalar sonucunda Osmanlı tersanelerinde 1789-1799 yılları arasında inşa edilen gemi türleri; personel sayısı, top sayısı, yapıldığı yıl ve yapıldığı tersane ile birlikte aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. 1789-1799 Yılları Arasında İnşa Edilen Kalyon, Firkateyn ve Korvetler

Kalyonlar				
Gemi Adı	Personel Sayısı	Top Sayısı	Yapıldığı Yıl	Yapıldığı Tersane
Selimiye ⁵¹³	1200	62	1796	İstanbul
Tavusubahrî	900	82	1798	İstanbul
Bediinusret	900	82	1797	İstanbul
Besaretnüma	850	76	1797	Bodrum
Heybetendaz	850	76	1796	Bodrum
Arslanibahrî	850	76	1794	İstanbul
Şehbazıbahrî	850	74	1793	Bodrum
Sayyadibahrî	850	74	1793	Çanakkale
Kaplanıbahrî	850	76	1799	Rodos
Ejderibahrî	850	74	1793	Gemlik
Seddülbahir	850	76	1799	İstanbul
Asarînusret	800	74	1793	İstanbul
Bahrizafer	750	72	1789	İstanbul
Pernevinusret	700	68	1793	Sinop
Feyzihüda	650	72	1789	Sinop

(Devam Ediyor)

⁵⁰⁹ Uzunçarşılı, 1988, s. 503-506.

⁵¹⁰ Shaw, 2008, s. 212.

⁵¹¹ Evren Sünerin, *III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi'ne Yansımaları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011, s. 57.

⁵¹² Zorlu, 2014, s. 104.

⁵¹³ *Selimiye* kalyonunun taşıdığı top sayısında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. 1801 tarihinde Mısır'da Fransızlara karşı verilen mücadelede kalyonda 110 top, 1807 tarihinde İngilizlerle olan mücadelede 62 top bulunduğu ileri sürülmektedir. Büyük ihtimalle top sayısındaki bu farklılık, gemiye yüklenen topların ihtiyaca göre azalması ve çoğalması ile ilgilidir. Bkz. Zorlu, 2014, s. 294-293.

Tablo 1. (Devam)

1789-1799 Yılları Arasında İnşa Edilen Kalyon, Firkateyn ve Korvetler

Hilâlizafer	650	66	1790	Bodrum
Fatihbahrî	550	60	1791	Sinop
Firkateynler				
Meskenigazi	450	50	1796	İstanbul
Şahiniderya	450	50	1797	Ereğli
Bedrizafer	450	50	1799	Ereğli
Hümayızafer	450	50	1793	İstanbul
Şehperizafer	450	50	1796	Rodos
Şevketnüma	450	50	1796	Limni
Şiarınusret	450	50	1793	Rodos
Nesimizafer	375	40	1793	Rodos
Gazailbahrî	375	42	1798	Kemer
Bülheves	275	40	1797	Kalas
Hediyetülmülk	200	46	1797	Sinop
Tizhareket	200	32	1797	Rodos
Korvetler				
Zaferküşa	200	26	1796	İstanbul
Cengâver	200	26	1797	İstanbul
Sucaibahrî	200	26	1797	İstanbul
Rehberinusret	200	26	1796	Rodos
Saika	175	26	1798	İstanbul
Ateşfeşan	175	26	1798	İstanbul
Selâbetnüma	160	26	1795	İstanbul
Meserretibahrî	150	22	1799	Rodos
Rüzgârıbahrî	120	24	1796	?
Kaynak: Tezel, 1973, s. 392-393.				

Tablo 1. de verilen gemiler dışında, bu dönemde küçük gemi türlerinden; şehtiye, şalope, gambot⁵¹⁴, ateş gemisi, bomba gemisi, kırlangıç, trabago⁵¹⁵ türlerinde birçok gemi inşa edilmiştir. Osmanlı'daki gemi inşa faaliyetleri, dönemin diğer deniz devletlerinin dikkatlerinden kaçmamış, çeşitli vasıtalarla Osmanlı donanmasının durumundan sürekli haber almışlardır. 1796 yılında İstanbul'daki Fransız Elçisi'nin Bonapart'a gönderdiği bir raporunda; Osmanlı donanmasının 27 adet üç ambarlı gemisinin ve 20 firkateyninin olduğunu ve bu filonun Avrupa'nın en güzel filosu olduğu şeklinde yorumunu belirtmekte idi⁵¹⁶.

⁵¹⁴ Bir çeşit bomba gemisi olup, düşman gemilerini kovalamak ve ticaret gemilerine koruma amaçlı eşlik etmek gibi görevleri bulunmaktadır. Bkz. Zorlu, 2014, s. 229.

⁵¹⁵ Adriyatik Denizi'nde kullanılan bir gemi türüdür. Bkz. Zorlu, 2014, s. 232-233.

⁵¹⁶ Zorlu, 2014, s. 210.

Dönemin Fransa Maslahatgüzarı Pierre Ruffin ise; 1806 yılında Osmanlı donanmasının her biri 100 ile 50 toplu 20 büyük savaş gemisi, 30 ile 48 toplu 20 firkateyn ve 24 ile 20 toplu 14 korvet ve İstanbul, Bodrum, Gemlik, Rodos ve Sinop tersanelerinde inşa halinde bulunan 5 büyük savaş gemisinin bulunduğunu bildirmekte idi⁵¹⁷.

1800 yılına gelindiğinde Osmanlı donanması, İngiltere, Fransa ve İspanya'nın ardından dördüncü sırayı almaktadır. Bu durum Karadeniz'de heybetli donanma bulunduran Rus donanmasına karşı üstünlük sağlandığını göstermektedir. Osmanlı donanmasının, dönemin diğer Akdeniz devletlerinin donanmaları ile karşılaştırma yapıldığında durum daha net ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. 1800 Yılında Savaş Filoları

Ülkeler	Kalyon	Firkateyn-Korvet	Toplam
İngiltere	127	201	328
İspanya	66	47	113
Fransa	44	66	110
Osmanlı	26	34	60
Portekiz	12	24	36
Rusya (Karadeniz)	13	11	24
Napoli	2	10	12
Avusturya	3	4	7

Kaynak: Panzac, 2020, s. 238.

Osmanlı Devleti yaklaşık on yıl içinde inşa ettiği gemilerle bu rakama ulaşmış, dönemin en üretken deniz gücü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı donanması gemi inşa faaliyetleri bakımından, yarısı Baltık'ta diğer yarısı da Karadeniz'de olmak üzere yalnız 44 gemi inşa eden Rusya'nın önüne geçmiş bulunmaktadır⁵¹⁸. Ayrıca önceki devirlerin en büyük deniz güçlerinden olan İspanya ve Portekiz ise bu dönemde Osmanlı Devleti'nin gerisinde kalmış gözükmektedir.

III. Selim döneminde gemi inşa faaliyetlerinin en çok hız kazandığı yıllar 1789-1800 arasındadır ve bu aralıkta toplam 61 yeni gemi donanmaya

⁵¹⁷ Shaw, 2008, s. 214.

⁵¹⁸ Panzac, 2020, s. 239.

kazandırılmıştır. Bu durum bir yılda toplam 5-6 geminin inşa edildiğini göstermektedir ki Panzac böyle bir inşa hızının o dönemde ancak Fransa ve İngiltere’de görülebileceğini aktarmaktadır⁵¹⁹.

Yaklaşık otuz yıl önce neredeyse yok olmuş bir donanmanın, en iyi şekliyle tekrar vücuda getirilmesine dair yoğun çaba sarf eden Küçük Hüseyin Paşa, modern Osmanlı denizciliğinin kurucusu olarak adlandırılmaktadır. Çekirdekten yetişme bir denizci olmasa da, hem İstanbul’daki hem de devletin diğer bölgelerindeki tersaneleri canlandırarak gemi inşa hızında ani bir yükselişin meydana gelmesini ve Osmanlı donanmasının, Avrupa donanmaları ile rekabet edebilecek konuma gelmesini sağlamıştır. Ancak Guillaume Antoine Olivier, 1792-1795 yıllarında İstanbul’a yaptığı seyahat sonucunda kaleme aldığı *Türkiye Seyahatnamesi*’nde Küçük Hüseyin Paşa’nın tersanelerdeki faaliyetleri hakkında eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Küçük Hüseyin Paşa’nın en küçük ayrıntılarla uzun uzadıya bizzat uğraştığını, tersanedeki işçilerin başından hiç ayrılmadığını ve onları devamlı teşvik ettiğini, sınırlı bilgiye sahip olduğu için sadece pek çok gemi yaptırmakla bahriyeyi ihya ettiğini zannettiğini ancak yeterli düzeyde denizci yetiştiremediğini aktarmaktadır⁵²⁰. Ayrıca III. Selim ile olan yakınlıklarından dolayı devlet hazinesinin önemli bir bölümünü donanmaya aktardığını ve bu bakımdan pek çok gemi inşa ettirmekte zorluk çekmediğini ileri sürmüştür. Ancak Küçük Hüseyin Paşa, 1797 tarihinde III. Selim’e takdim ettiği layihasında, tersane hakkındaki bilgilerini, donanmanın ıslahı konusundaki görüşlerini ve ileri görüşlü bir devlet adamına sahip derecede olduğunu ortaya koymuştur.

3.5. Küçük Hüseyin Paşa’nın Şahsiyeti ve Vefatı (1803)

Küçük Hüseyin Paşa, kaynaklarda belirtilene göre çok çabuk öfkelenen ve kendini beğenmiş bir mizaca sahipti. Bu durum birçok kez devlet adamları arasında hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiş ve kendisine çok düşman kazandırmıştır. Kaptan-ı Deryâliğe atandığı 1792 yılında, Akdeniz’e uzun bir sefere gönderilmesinin ardındaki güç Valide Sultan’ın kethüdası Yusuf Ağa idi. III. Selim ile yakınlıklarından hoşnut olmayan Yusuf Ağa, bahriye nizamını bilmediğini düşündüğü Küçük Hüseyin Paşa’yı İstanbul’dan uzaklaştırarak kendi

⁵¹⁹ Panzac, 2020, s. 239.

⁵²⁰ Olivier, 1977, s. 29.

nüfuzunu kurmaya çalışmıştı. Ama Küçük Hüseyin Paşa, kısa zaman içinde Adalar Denizi'nde kol gezen korsanları bertaraf edip, gücünü ve itibarını arttırarak geri döndü. İlk iş olarak yeniçerilerin tağşiş edilmiş akçelere ilişkin isyanını kullanarak, Yusuf Ağa'nın darphane müdürlüğü görevinden alınmasını sağladı⁵²¹. Yalnızca sert mizacından dolayı değil, III. Selim ile olan yakınlığı ve Fransız yanlısı bir politika izlemesi de devlet adamları ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Nitekim Fransızların Mısır'ı işgal teşebbüslerinde Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile aralarında siyasi görüşlerinin farklı olması sebebiyle gerginlik yaşanmış ve Küçük Hüseyin Paşa Mısır'ı terk ederek İstanbul'a geri dönmüştür. Savaş yanlısı olan Yusuf Ziya Paşa'ya karşı Küçük Hüseyin Paşa, Mısır'ın savaştan geri alınabileceği bir politika izlemek istemiştir. Küçük Hüseyin Paşa, damatlık sıfatına ve padişaha olan yakınlığına güvenerek kendisinden üstün bir makamda olan sadrazamla dahi fikir ayrılıklarına düşmüş emirlerini yerine getirmemiştir. Bu durum, iltimasın liyakat, ehliyet ve hiyerarşinin önüne geçtiğinin veciz ve ibretlik örneğinden biridir.

Kaptan paşa, mevkiinde kaldığı yaklaşık on iki yıl boyunca genellikle Fransız yanlısı bir politika takip etmiştir. Donanma ve Tersâne'nin yeni nizamına dair yabancı uzmanlardan faydalanılması konusunda ciddi teşebbüslerde bulunmuş ve genellikle Fransız uzmanların istihdam edilmesini sağlamıştır. Hatta Mısır'dan çıkartılan Fransızların, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin iyileştirilmesi hususunda önemli hizmetleri olmuştur. Öyle ki Küçük Hüseyin Paşa'nın vefat haberi Fransa'da derin bir üzüntü yaratmıştır. Napolyon Bonapart, Küçük Hüseyin Paşa'nın vefat haberini aldıktan kısa bir süre sonra Paris Elçisi Halet Efendi ile yaptığı mülakat sırasında: "...Devlet-i Âliyye'de bizim büyük ve sâdik dostumuz merhum Hüseyin Paşa idi. Anın hayatında düşmanlarımız bizim için fenâ söz söylemeğe cesaret itmezler idi. Söyleseler dahi dinletemezler idi. Şimdi o vefat itti. Bizim yalnız Sultan Selim hazretlerinden gayri dostumuz kalmadı..." diyerek sitemkâr bir tavır sergilemişti⁵²².

Küçük Hüseyin Paşa devlet işlerinde, ıslahat faaliyetlerinde, donanmanın modernizasyonunda döneme ve çağa damgasını vuracak başarılı ıslahatlarda

⁵²¹ Shaw, 2008, s. 509.

⁵²² Göyünç, 1952, s. 49; BOA, HAT, 139, 5766 (15/Zilkade/1218-26/Şubat/1804); Ayrıca Bkz. **EK-4**.

bulunmuş bir devlet adamı olarak tarih sayfaları arasında yer edinmiştir. Buna karşın aile hayatında ve aile içi iktisadi meselelerde aynı başarıyı gösterdiği söylenemez. Bunda en önemli etken şüphesiz tutumlu olmayan ve israfa varan oranda aşırıya kaçan eşi Esmâ Sultan olduğuna dair kaynakların çoğu mutabıktır. Kaptan Paşa, hayli yüksek maaş ve tahsisatlar almasına rağmen şahsi harcamalarını ve valide sultanın ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük bir borç yükünün altına girmiştir. Bu konu hakkında çok sayıda resmi kaynak ve arşiv belgesi bulunmaktadır⁵²³. Tüm bu sebeplerden dolayı Küçük Hüseyin Paşa, kaynaklarda genellikle çok müsrif gösterilir. Bu borçlar o kadar fazladır ki vefatından sonra terekesinin borçlarını karşılamadığından bahsedilir. Ahmed Cevdet Paşa; Küçük Hüseyin Paşa'nın uzun süre görevde kaldığından çok miktarda para kazandığını ve servet biriktirdiğini ancak tutumsuz davranışları ve çok bağış yapmasından dolayı oldukça fazla borcunun bulunduğunu ve terekesinin borçlarına yetmediğini aktarmaktadır⁵²⁴. Ahmed Vasıf Efendi ise Küçük Hüseyin Paşa'nın hayatı boyunca cömertlik ve cimriliği bir dengede tutmaya çalıştığından çok para harcadığını ve büyük bir borç yükü altına girdiğini belirtirken birkaç kez de borçlarının III. Selim tarafından kapatıldığını ancak tekrar borca battığını aktarmaktadır. Küçük Hüseyin Paşa'nın gelir giderlerine dair yapılan bir araştırmada; Paşa'nın gittiği her yerde bir tür iktidar sergileme biçimi olarak yaşlı, kadın, çocuk, fakir kim varsa hepsine yardımlarda bulunduğu ve bu sebepten borçlarının bulunduğu aktarılmaktadır⁵²⁵.

Gider kalemlerine bakıldığında Küçük Hüseyin Paşa'nın değişik hobileri olduğu ve gösterişçi tavırlar sergilediği ortaya çıkmaktadır⁵²⁶. Küçük Hüseyin Paşa'nın özel hayvanlarına yaptığı masraflar başlı başına ele alınması gereken bir konuydu. Hayvanlara aşırı derecede düşkünlüğü vardı. Örneğin; "elmas" isminde bir köpeğinin olduğu, billur şişe ve kâselerde balıklar beslediği, kaplan, aslan, tilki, karaca, maymun, geyik gibi egzotik hayvanlar ile av hayvanlarına ilgi duyduğu ve bu hayvanların bakımı için özel bakıcılar tuttuğu gider kalemlerinden

⁵²³ Küçük Hüseyin Paşa'nın sadece sarraf ve tüccarlara olan borçlarını kapsayan tasnif 26 belgeden oluşmaktadır. Bkz. BOA, TS, MA, E, 143, 7 (9/Cemazeyilahir/1219-15/Eylül/1804); mal varlığı borçlarına yetmediğinden devlet hazinesi tarafından borçların ödeneğine dair tahrir sureti. Bkz. BOA, TS, MA, E, 167, 11 (12/Zilkade/1214-7/Nisan/1800).

⁵²⁴ Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 267.

⁵²⁵ Ünlü, 2021, s. 252.

⁵²⁶ Küçük Hüseyin Paşa'yı tasvir eden tablo için Bkz. **EK-7**.

anlaşılmaktadır⁵²⁷. Yeme-içme konusunda da Küçük Hüseyin Paşa zevkine düşkündür. Kendisine özel ekmek pişirilmekte ve içtiği su özel pınarlardan taşınmaktadır. Mutfak ihtiyaçları arasında bazı şeyhlerden o dönemde şifalı olarak bilinen sığırcık suyunun temin edilmesi de dikkat çekmektedir. Bu durumda Küçük Hüseyin Paşa'nın hastalığını öteden beri bildiği ve perhizine dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Ancak gelirlerinin önemli bir kısmı beslemekle yükümlü olduğu kapı halkına ayrılmıştır. Zira bu kapı halkı; kalfalardan harem ağalarına; kethüdalardan çuhadar, hazinedar, silahdâr, duhâncı⁵²⁸, kilerci, saraydâr, çavuş ve gulâmlara⁵²⁹; tabiplerden kitapçı, aşçı, kahveci ve sakalara; seyislerden bahçıvan, nöbetçi ve kayıkçıya kadar pek çok kişiyi hanesinde özel hizmetine almıştır⁵³⁰.

Küçük Hüseyin Paşa, 1801 tarihinde Mısır'dan İstanbul'a dönüşünün hemen ardından III. Selim'in isteği ile adalar ve Mora sahillerinde donanma ile gezintiye çıkmıştır⁵³¹. Buradaki amaç; Napolyon'un Mora'yı istila edeceği rivayetinden dolayı Mora'nın korunduğuna dair izlenim uyandırmak ve korku salmaktır. Ancak Mora ve havalisinde bir müddet bulunduktan sonra sağlığı giderek bozulmaya başlamıştır. Bu nedenle bir müddet sonra İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. 1803 senesinde İstanbul'a geri dönen Küçük Hüseyin Paşa, "müteverrim" olarak bilinen verem hastalığı sebebiyle yatağa düşmüştür. Vücudunu saran hastalığa karşı çaresiz kalmış, günden güne tükenmiştir. Saray hekimleri hastalığı karşısında çaresiz kalmıştır. Çaresizlik içinde hasta yatağında vasiyetnamesini hazırlayarak bir mektup ile III. Selim'e göndermiştir. Küçük Hüseyin Paşa vasiyetnamesine son isteklerinin kabul olunması için dua ile başlar ve hemen peşinden Galata Kadısı Halil Efendi'yi vasi tayin ettiğini bildirir. Daha sonra ölüm döşeginde ne gibi acılarla kıvrandığını ve borçlarından dolayı çok büyük üzüntü ve utanç içinde olduğunu belirtir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin. Vessalâtü vesselâmü âlâ seyyidina ve nebiyyina Muhammedin ve âlâ alihî ve sahbihî ecmain.

⁵²⁷ Ünlü, 2021, s. 253.

⁵²⁸ Duhân; tütün anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 216.

⁵²⁹ Köle veya esir anlamındadır. Bkz. Devellioğlu, 2013, s. 337.

⁵³⁰ Ünlü, 2021, s. 256; Hüseyin Paşa'nın kapı halkına ödediği miktarlar için Bkz. BOA, TS, MA, D, 3405 (29/Zilhicce/1215-13/Mayıs/1801), s. 19-21.

⁵³¹ Karal, 1999, s. 87.

İllet-i mizâcım der-kâr olmak hasebiyle ömr-i mukadderim münkazî oldukda üzerimde olan hukuk-i ibâdın te'diyesi ve hayrât-ı sâirenin icrası için Mekke-i mükerreme pâyesiyle mükerrem sâbika Galata Kadısı saâdetlü faziletlü el-hâc Halil Efendi hazretlerini vasî-i muhtâr nasb eyledim. Hasbeten-lillâh Teâla vasiyetim üzere keffe-i umûrum tanzimine himmet buyuralar ve vakt-i mukadderim tamam oldukda Ebû Eyyûb Ensârî hazretlerinin civarına defn itdireler ve düyûn-ı müteferrikam ahirete kalmayub dünyada ashâb-ı hukuka tamamen teslim ile irzâ ve istihlâl olunmak ehass-ı niyâzım olub ancak emvâl-i mevcûdem deynimi edâya vâfî olmadığına binâen keffe-i emvâl mevcûdem deynime tahsis buyurulması ve te'diye-i deynime medâr için mutasarrif olduğum mukattaalarımın iki senelik faizi dâhi ihsân-ı hümayun buyurulsa şevketlü muhâbbetlü kerâmetlü veliyy-i ni'metim efendim padişahım hazretlerinden ricâ-yı mahsusum olmakdan nâşi işbu vasiyet-nâmemi mübârek rikâb-ı hümayun hazret-i cihân-dâriye takdim eyledim. Veliyy-i ni'metim şevketlü efendim hazretlerinin şimdiye dek hakkımda erzân buyurulan niam bî-nihâyesine ilâveten bu kölelerini huzur-ı Rabb-ül'âlemînde ashâb-ı hukuk yedlerinde kalmaktan sıyâneten ve merhâmeten niyâz aciz'âneme müs'âde-i hümayun buyurulub işbu vasiyet-nâmem bâlâsına mûcib icrâsı için mübârek hatt-ı hümayun mülûk-âne erzân buyurulduktan sonra mumâ-ileyh el-hâc Halil Efendi hazretleri keffe-i emvâl mevcûdemi mukattaâtımın iki senelik faiziyle ashâb-ı hukukun cümlesini irzâ ve deynimi edâ iderek istihlâle dikkat eyleye ve imkân-ı müsa'âde olduğu mikdâr meblâğ ile iskat salâvât ve kefâret savm ve yemin ve vecde sâirenin icrasına ve'l-hâsıl mûcib zühur-ı uhreviye olan i'mâl ve isâr-ı hayriyyenin icrasına himmet eyleye deyu takririmi müstemi mestûr şâhidler dâhi bu vechile edâ-yı şehâdet ile vesâyâ-yı muhârremmin icrasına sâi olalar.

Kapu Kethüdâmız: Selim Sâbit Efendi

Kethüdâmız: Mehmed Ağa

Hazinedârımız: Mehmed Emin Ağa

Sâbık Kıbrıs Muhassılı: el-hâc Hüseyin Ağa, el-hâc Ahmed Baycan Beğ

Silâhdârımız: Şâkir Ağa

Hazinedâr Yamağımız: Abdi Ağa

İlet-i şifâhi el-muhtâc Gazi Hüseyin Kapudân-ı Deryâ"⁵³².

⁵³² BOA, TS, MA, E, 760, 3 (29/Zilhicce/1218-10/Nisan/1804); Ayrıca Bkz. **EK-5**.

Küçük Hüseyin Paşa 8 Aralık 1803 tarihinde, vücudunu tamamen saran verem hastalığına yenik düşmüş ve 46 yaşında iken Esmâ Sultan'ın Kuruçeşme'deki sahil sarayında hayata veda etmiştir⁵³³. Vasiyetnamesinde belirtilen isteği üzerine Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan türbesinin yanına defnedilmiştir⁵³⁴.

Vasiyetnamesi ile aynı anda yazdığı mektubun üzerinde bulunan III. Selim'in hatt-ı hümayununda; padişahın Küçük Hüseyin Paşa'ya karşı duyduğu sevgisi, durumundan dolayı ne kadar üzgün olduğu ve bir an önce iyileşmesini temenni ettiği belirtilmektedir. Ayrıca Küçük Hüseyin Paşa, mektupta da yine borçlarından dert yakınmakta ve ödenmesi hususunda III. Selim'den yardım istemektedir:

“Cenâb-ı Mevlevî müteâil münezzeah ani'l-nazîr ve'l-misâl

Şevketlü mübârek kudretlü azimetlü veliyy-i ni'met bî-minnetim merhâmetlü efendim padişahım hazretlerinin mübârek vücûd-ı mes'ûd mülûk'ânelerin cemî'âlâm ve ekdârdan emin ve sâlim ve devletimiz ömürler ihsanıyla serîr saltanâtlarında el-eyvmü'l-kıyâm ka'im eyleye Âmin. Bi'n-nebî el-emin şevketlü efendim bu kulunuz ne mertebe mübtelâ-yı illet olduğum ma'lûm-i şahâneleridir. Bahsü'l-beşeriye günaha müstagrık olduğumdan başka katt'î vâfir deynim dahi terâküm itmekle sâir günahlarım cenâb-ı erhamü'r-râhiminin afv ve mağfiretine menût olub ancak kul borcunda kurtulmak beher-hâl sahiblerine edâ eylemeğe mutâc olduğundan ömr-i mukadderim tamam olduktan deynimi edâ ve hususât-ı sâiremi tanzim Mekke-i mükerreme payesiyle mükerrrem sâbika Galata kadısı el-hâc Halil Efendi kullarını vasi-i muhtâr nasib ve bir kıt'a vasiyet-nâme dahi tahrir eyledim. Ancak mecmuâ-i emvâlim deynime tahsis olunsa da vefâ itmeyub yine medyun kalacağım hasebiyle mukata'âtımın dahi iki senelik faizi ihsân-ı hümayun buyurulur ise deynimin edâsına medâr olacağına binâen vasiyetnâme-i çâker-ânem kemâl-i hicâb ile mübârek rikâb-ı hümayunlarına takdim olundu. Şimdiye dek hakkım olan inâyet ve ihsân-ı hümayunlarının bir zerresinin şükrüne kadir değilim ve ömrüm oldukça çalışsam ve başımı secdeden kaldırmasam yine mükâfatına kudretim yokdur. Bu babda kul borcunda hâlâs olmaklığım dahi şevketlü efendimin merhamet ve şefkat-i hümayunlarına kalmışdır. Vallâh el-âzim şevketlü efendime imtinân itmek değil işbu deynim seferler sebebiyle terâküm idüb edâsına muvaffık olamadım. Bana veliyy-i

⁵³³ Tayyar-zâde Atâ, C. 2, 1877, s. 198; Ramizpaşazâde Mehmed İzzet Bey, 2021, s. 198; Göyünç, 1952, s. 47; Ahmed Cevdet, C. 7, 1893, s. 266; Ahmed Vâsîf Efendi, 2017, s. 828.

⁵³⁴ **EK-10.**

ni'metim efendimden gayrı kim merhâmet ider efendimin bir âciz kuluyum. Aman efendim Allâh aşkına Resullâh hürmetine aziz-i şerif başınız için devletlü veliyy-i ni'metim Valide Sultan efendimizin mübârek başı için olsun ahirete medyun gitmemi ve huzur-ı Rabbü'l-âleminde borçlu elinde zelil olmaklığımı revâ buyurma. Evvel ve ahir efendimden gayrı kimsem yokdur. Ömrüm var ise canım tende oldukça efendimin her hizmetinde yüzüm üstüne çalışırım. Vakt-i mukadderim gelmiş ise Allâh efendime çok ömür virsün. Şevketlü efendimin merhametine kalmışım. Aman efendim kulunu mahzun itme lütuf ve ihsânınızı bu babda dahi mebzul buyurub vasiyet-nâme-i çaker-ânem bâlâsına mübarek hatt-ı hümayunlarıyla bu kulların mesrur buyurmanızı ve hall-i ilâhi zuhurunda emvâl-i çaker-âneme ferd-i kimesnenin müdâhalesini tecviz buyurmayub hazine kethüdâsı Ağa kullarını tayin birle muma-ileyh Hacı Halil Efendi kullarıyla beraber tahrir ve tanzim inayet-i aleyhinizi niyâz iderim. Bazı maddeleri efendi-i muma-ileyh kullarına lisânen ifade eyledim. Rikâb-ı hümayunlarına buz sürdüğünde takririnden malûm-i şahâneleri olur. Allâh-u Teâlâ efendimin ömür ve ikbâlini müzdâd ve iki cihanda şâd ve murâd eyleye Âmin. Her halde lûtf ve merhâmet ve inâyet ve şefkât şevketlü muhabbetlü kerâmetlü kudretlü veliyy-i ni'metim merhâmet-kâni efendim padişahım hazretlerindir”⁵³⁵.

Küçük Hüseyin Paşa'nın oldukça anlamlı bu mektubundan anlaşılacağı üzere, ölüm döşeginde tek düşündüğü borçlarıdır. Bazı kaynaklar Hüseyin Paşa'nın hastalığının sebebi olarak bu borçlarını görürler⁵³⁶. Ancak bunlar tarihsel gerçeklikten uzak yaklaşımlardır. Küçük Hüseyin Paşa ve özellikle eşi Esma Sultan'ın lüks ve ihtişam içinde yaşarken borçlarını düşünmedikleri bir gerçektir. Tüm gelir-giderleri muhasebecisi tarafından Küçük Hüseyin Paşa, hayli borcu olduğunu ölüm döşeginde öğrenmiş olması muhtemeldir. Zira daha önce de borçları devlet hazinesi tarafından kapanan “medyun” olarak ölmek istemediğinden Küçük Hüseyin Paşa, son anında yine devletten yani çok güvendiği III. Selim'den yardım istemiştir. III. Selim'in Küçük Hüseyin Paşa'nın yazdığı mektubuna cevaben yazdığı hatt-ı hümayununda; Küçük Hüseyin Paşa'nın iyileşeceğine dair ümit beslediğini ancak öyle bir şey olursa vezirini borçlu göndermeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca Küçük Hüseyin Paşa'ya karşı

⁵³⁵ BOA, TS, MA, E, 760, 3 (29/Zilhicce/1218-10/Nisan/1804); Ayrıca Bkz. **EK-6**.

⁵³⁶ Ancak bazı kaynaklarda kethüdâsı Hüseyin Paşa'yı Mısır'a vali olarak atandırması, devlet ricalinin dil uzatmasına sebep olmuş ve kahrından hastalanarak ölmüştür. Bkz. Süreyya, C. 3, 1996, s. 724.

duyduğu sevgisini ve durumundan dolayı üzüntü içinde olduğunu da aktarmaktadır:

“Kapudân-ı Deryâ Paşa hazretlerine

Selâm iderüm nicesin Hudâya emanet olasın. Hemân hak-Teâlâ şifalar ihsân eyleye. Kağıdlarını gördüm. Niçün böyle vesveseye zâhib olmuşsun. Alimallah hekim başı yemin ediyor. Havf olunacak bir şey yokdur deyû hem maazallah öyle bir şey olsa ben seni hiç borçlu yatırdırmıyım. İnşallâh sen bana çok hizmet idersin. Böyle kurunduları derûnundan çıkarub i'lâca dikkat. Hekimlerin sözlerine mûmânaat itmeyesin. Kendini sıcak tutasın. İnşallâh sıhhât bulursun”⁵³⁷.

III. Selim hatt-ı hümâyunda ifade ettiği gibi, Küçük Hüseyin Paşa'nın borçlarının ödenmesine dair elinden geleni yapmıştır. Zira Hüseyin Paşa'nın terekesi borçlarına yetmemiş ve mal varlıklarından bir kısmı satılmaya başlamıştır. İlk olarak Hüseyin Paşa'nın hayvan takımları, kılıç-hançer-tüfek gibi koleksiyonları, kürk, kaftan ve cübbeleri, değerli madenlerden yapılmış çatal-kaşık takımları, seccade ve tesbihleri vs. satılıp borçları kapatılmaya çalışılmıştır⁵³⁸. Ancak yeterli gelmemiş ve Küçük Hüseyin Paşa'ya borç veren kimseler, hazineye intikal eden terekesinden alacaklarını talep etmişlerdir⁵³⁹. Hemen akabinde Kasımpaşa'da görülen mahkemeler neticesinde birçok kimsenin alacakları Fetva Emîni Mehmed Esad Efendi tarafından tahsil edilmiştir⁵⁴⁰. Enderun Hazinesi'ne intikal eden Küçük Hüseyin Paşa'nın terekesi muhtelif borçlarına yine yetmediğinden, bu sefer Hüseyin Paşa konağının eski olduğu, bir ara yeni kaptan paşa Abdülkadir Paşa'ya yetmiş beş bin kuruşa satılmak istendiği ancak kabul etmediği gerekçesi ile konağın yıkılarak enkazının satılıp borçların kapatılması teklif edilmiştir. Ancak III. Selim böyle bir durumun uygun olmadığını söyleyerek borçların devlet tarafından kapatılmasını emretmiştir⁵⁴¹. Bu

⁵³⁷ BOA, TS, MA, E, 760, 3 (29/Zilhicce/1218-10/Nisan/1804).

⁵³⁸ BOA, TS, MA, D, 4456 (18/Ramazan/1218-1/Ocak/1804).

⁵³⁹ BOA, TS, MA, E, 143, 8 (25/Safer/1219-5/Haziran/1804); Bu tasnifte toplam 74 belge bulunmakta olup alacaklıların bazıları daha önce Hüseyin Paşa'nın satılan eşya paralarının alacaklarına yetmediği, bazıları da Hüseyin Paşa hayatta iken borçlarını ret ettiği gerekçesi ile Hazine'ye başvuru yapmışlardır.

⁵⁴⁰ BOA, TS, MA, E, 327, 33 (1/Rabiulahir/1219-10/ Temmuz/1804); BOA, TS, MA, E, 327, 38 (1/Rabiulahir/1219-10/ Temmuz/1804); BOA, TS, MA, E, 327, 40 (1/Rabiulahir/1219-10/ Temmuz/1804); BOA, TS, MA, E, 327, 41 (1/Rabiulahir/1219-10/ Temmuz/1804); Bu şekilde toplam 22 tane belge olup hepsi aynı gün Kasımpaşa'da görülen mahkemeler neticesinde tahsil edilmiştir.

⁵⁴¹ BOA, TS, MA, E, 751, 22 (7/Rabiulahir/1219-16/ Temmuz/1804); III. Selim'in hatt-ı hümâyunu belge üzerindedir.

durum borçlu olarak ölmek istemeyen Küçük Hüseyin Paşa'nın "Medyun" olarak vefat ettiğinin bir kanıtı mahiyetindedir. Şahsi borçları kamu borcu altına girmiştir. Zira devletin hazinesi, umumun hazinesidir. Gösterişe düşkün ihtişamlı hayatının yükünü devlet taşımıştır. Hâlbuki aynı konumda bulunan selefi Cezayirli Gazi Hasan Paşa, tek başına şahsi sermayesiyle 1787-1792 savaşlarında deniz seferlerinin önemli finansmanını sağlayacak kadar varlıklı bir Kaptan Paşa'dır⁵⁴².

Nitekim Tersâne'nin arka mahallesinde bulunan ve kullanılmayan bu konak daha sonra satılmak istenmiş ancak rağbet görmemiştir. Bu bakımdan Evkaf-ı Hümâyûn'a satılmış ve Hüseyin Paşa'nın borçlarının kalan kısmı da böyle kapatılmıştır⁵⁴³.

Küçük Hüseyin Paşa'nın bilinen eserleri arasında ilk başta Kasımpaşa'daki Deniz Hastanesi'nin yokuşunun alt başındaki köşede bulunan, 1798 tarihli çeşmesidir. Barok üslubunda yapılmış olan çeşmenin haznesine sonradan beton dökülerek ensiz bir saçak yapılmıştır⁵⁴⁴. Çeşmenin yüzü mermerden olup, dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer alan ayna taşı, silmelerle içe doğru hafif profillendirilerek belirtilmiştir⁵⁴⁵. Çerçevenin üç tarafında da birer madalyon bulunmaktadır. Musluk bölümü bir kemer ile süslenmiş olup, kemerin üç tane kalyon feneri yer almaktadır. Ancak çeşmenin musluk kısmı kopartılmıştır. Fenerlerin alt uçlarında birer akantus yaprağı bulunmaktadır⁵⁴⁶. Üst kısmında da üç beyitlik kitabesi bulunmaktadır:

“Bahr-i ihsân ü mürüvvet Kapudân Paşa Kim

Yapdı bu çeşmeyi tevfiğe irüb Mevlâ'dan

Cevherîn beyt ile târih-i letâfet-bahşi

Akdı mîzâb-ı kemâl-i kalem-i ihyâdan

⁵⁴² Savaş hazırlıkları sırasında hazine sıkıntıya düşmüş ve Sadrazam Koca Yusuf Paşa, daha öncesinde ticaret işlerinden büyük paralar kazandığı bilinen Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dan borç veya iane olarak para istenmesini I. Abdülhamid'e teklif etmiştir. Teklifi uygun bulan padişah Gazi Hasan Paşa'yı çağırıp sefer masrafları için on iki bin kese istemiştir. Gazi Hasan Paşa ise hiç tereddüt etmeden severek ve isteyerek istenen meblağı altın olarak göndermiştir. Bkz. Sertoğlu, C. 5, 1971, s. 2635-2636.

⁵⁴³ BOA, HAT, 1489, 38 (12/Şaban/1219-16/Kasım/1804).

⁵⁴⁴ Engin Özdeniz, *İstanbul'daki Kaptan-ı Deryâ Çeşmeleri ve Sebilleri*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yay., İstanbul 1995, s. 294; Ayrıca Bkz. **EK-8**.

⁵⁴⁵ Özdeniz, 1995, s. 294.

⁵⁴⁶ Özdeniz, 1995, s. 294.

Mâ-i zemzem gibi iç âb-ı revân-ı sâfi

Hasaneyn aşkına ayn-î Hüseyin Paşadan

1212⁵⁴⁷.

İzmit'in Çukurbağ Mahallesi'nde bulunan *Hüseyin Paşa Camii*'nin Küçük Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir⁵⁴⁸. Kitabesi günümüze kadar ulaşamadığından yapım tarihi ve mimarı bilinmemekte olup camiiin isim levhasında 1767 tarihi bulunmaktadır. Camii dikdörtgen planlı, moloz taştan ve kâgir yapıda olup üzeri ahşap bir çatı ile örtülmüştür⁵⁴⁹. Ayrıca camiiin haziresinde yirmi adet kabir bulunmaktadır.

Küçük Hüseyin Paşa'nın yaşadığı dönemde İstanbul Kadısı olan Kazasker Mehmed Hafid Efendi, telif tarihi tam olarak bilinmeyen *Sefinetü'l Vüzera* isimli eserini, Hüseyin Paşa'nın denizcilik alanındaki başarılarından dolayı kaleme aldığı bilinmektedir⁵⁵⁰. Eser, Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibar ve Esfari'l-bihar* isimli eserinden sonra biyografik tarzda yazılan ikinci eser olma özelliğini taşımaktadır. Ancak eser sadece Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptan paşa olduğu dönemin ilk yıllarını kapsamaktadır. Bu bakımdan eserde Hüseyin Paşa'nın hayatına dair yeterli düzeyde bilgi bulunmamaktadır. 1801 tarihinde Mısır'da Fransızlara karşı giriştiği mücadelesini konu alan *Ğazavât-ı Hüseyin Paşa* isimli bir risalenin de varlığı bilinmektedir⁵⁵¹.

⁵⁴⁷ Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993, s. 393.

⁵⁴⁸ **EK-9**.

⁵⁴⁹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/huseyin-pasa-camii---zmit>.(03.12.2021).

⁵⁵⁰ Kazasker Mehmed Hafid, 1952, s. 10-11.

⁵⁵¹ Ağâh Sırrı Levend, *Ğazavât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Ğazavât-Nâmesi*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 159.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren denizlerde alınan ağır yenilgiler, bahriyenin modernleştirilmesi konusunda Osmanlı devlet adamları üzerinde uyarıcı bir rol oynamaktaydı. Bir yarımada üzerine imparatorluğunu inşa eden Osmanlılar için denizlerdeki başarı imparatorluğun geleceği için askeri, ticari ve coğrafi bir zorunluluk olarak karşılına çıkmaktaydı. Bu noktada bahriyede yapılan her hata ve yetersizlikler telafisi olmayacak şekilde imparatorluğun bekasını ve kaderini etkilemekteydi. Bahriyenin itici gücü kaptan paşaların bilgi ve tecrübesi ile devlet menfaatine bir politika takip edilmesi, reform çabalarının başarı oranını önemli ölçüde etkilemekteydi. Ancak kaptan paşalık mevkiinin, denizcilikten yetişme devlet adamlarına tevcih edilmesi hususunda mevcut kurallar bulunmasına rağmen, XVI. yüzyıldan itibaren bu kuralların dışına çıkıldığı görülmektedir. Örneğin; 1568'de Müezzinzâde Ali Paşa yeniçeri ağalığından, 1606'da Derviş Mehmed Paşa bostancıbaşılıktan, 1658'de Köse Ali Paşa sadaret kaymakamlığından 1661'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Diyarbakir beylerbeyliğinden ve 1690'da Mezemorta Hüseyin Paşa Cezayir beylerbeyliğinden kaptan-ı deryalığa atanmışlardır. Bahriye, kimi zaman ise saraydaki kısır çekişmeler ve rekabette istenmeyen devlet adamları için mükemmel bir sürgün ve uzaklaştırma yeri olmuştur. Sürgün edilen bu devlet adamları donanmaya uyum sağlayamayarak, atandığı kurumu geliştirmek yerine bu çekişmeleri bahriyeye taşımak ya da anı kurtarmak veya bir an önce İstanbul'a dönmek planları gibi farklı emeller içerisinde olabilmekteydiler. Bu olumsuz durumdan donanma, kaçınılmaz olarak nasibini almaktaydı.

Tüm bu hususlar, bahriyede bir takım mühim sorunların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Denizlerden ve denizcilikten anlamayan bu kaptan paşaların ömrünü denizlerde geçirmiş olan tecrübeli denizcilere emirler vermesi, çoğu zaman bu mahir denizcilerle çatışmaları donanmanın savaşlardaki ve ıslahatındaki modernizasyonuna da yansımıştır. Örneğin denizcilik ilminden anlamayan Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa, bu meslekte hayli tecrübesi olan Cezayirli Hasan Paşa'nın tüm uyarılarına rağmen onu dinlemeyerek Çeşme'de neredeyse tüm donanmanın yanmasına neden olmuştur. Buna rağmen sonradan Kaptan-ı Deryalığa getirilen Cezayirli Hasan Paşa, 1787-1792 Savaşlarında Sultan'a çoğu kez doğru kararlar tavsiye etmesine rağmen görevinden alınarak hiç anlamadığı

kara ordusuna serdar tayin edilmiştir. Sultanla kimi zaman ters düşmesinden dolayı çoğu ıslahat projesini hayata geçirememiştir. Buna karşın III. Selim'e son derece yakınlığıyla bilinen Küçük Hüseyin Paşa, hiç tecrübeye sahip olmadığı halde Kaptan-ı Deryalığa tayin edilmiş Cezayirli Hasan Paşa'nın kabul görmeyen çoğu ıslahatını rahatlıkla yaptırabilmişti. Bu durum aslında Osmanlı Donanması'nın geçmişten gelen gelecekte de görülen kronikleşmiş sorunu olarak devam edegeldi. Bu durumun bahriyede yarattığı boşluk ancak bazı tecrübeli Kaptan Paşa'ların münferit çabaları, zekâsı, azmi ve kararlılığı neticesinde doldurulabilir düzeye getirilmiştir. Donanmanın kurumsal ve ileriye dönük gelişmelere açık olan bir yapıya kavuşmasının önündeki en mühim meselelerin başında bu hususlar gelmektedir.

XVIII. yüzyıl sonlarında kaptan paşalık mevkiine getirilen Küçük Hüseyin Paşa da denizcilikten yetişme bir devlet adamı değildir. Çok küçük yaşta köle olarak saraya getirilmiş ve yaklaşık yirmi beş yıl boyunca sarayda hizmet görmüştür. Baş-çuhadarlık mevkiinden bir anda Kaptan-ı Deryalık'a atanması, dönemin koşulları göz önüne alındığında yerinde olmayan bir tayin olarak telakki edilebilir. Nitekim denizcilik alanında Batılıların çığır açtığı bir dönemde Osmanlı denizciliğinin başına denizlerden tamamen kopuk birinin getirilmesi oldukça riskli bir adım olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin bir değişim ve dönüşüm çabasına girdiği bu dönemde, padişaha yakın, güvenilir, sadık ve iş bitirici devlet adamlarının kilit mevkilerde bulunması ıslahat çabalarının başarıya ulaşmasında elzem görülmüştür. Bahriyenin modernleştirilmesine çok önem veren III. Selim, sütkardeşi olarak rivayet edilen Küçük Hüseyin Paşa'ya bu konuda çok güvenmiştir.

Selefi Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı örnek alan Küçük Hüseyin Paşa, denizcilik alanına dair yeterli donanıma sahip olmamasına rağmen, bu boşluğu zekâsı ve III. Selim'e olan yakınlığı ile doldurmuştur. Kendisine sunulan geniş yetki ve imkânlar sayesinde donanmanın ıslah çalışmalarında büyük başarılarla imza atmış, Osmanlı deniz kuvvetlerini Avrupa Devletleri ile rekabet edebilecek düzeye taşımıştır. Mahir bir denizci olmadığından deniz kuvvetlerinin başında kaptan paşa olarak yeteneklerini sergileyememişse de, bahriye alanında yaptığı başarılı ıslahat çalışmaları ile "Osmanlı Denizciliğinin Bânisi" olarak haklı bir ün kazanmıştır. Denizcilikten anlamayan birinin dahi kıymetli denizcilerden istifade

ederek önemli ıslahatlara giriştiği bir dönemde mahir denizcilere imkân tanınması halinde daha köklü ve başarılı bir donanmanın vücuda getirilmesi ve Türk denizciliğindeki kronikleşmiş sorunların çözüme kavuşmasını sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir. Ele aldığımız bu çalışma, kaptan-ı deryaların biyografi ve monografilerine kapı aralayacak, Türk denizciliğinin kronikleşmiş sorunlarının ve Osmanlı Bahriyesi'nin daha iyi anlaşılmasına olanak sunacaktır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kayıtları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi;

Ali Emiri Sultan Selim III Tasnifi (AE. SSLM. III.); 18/1071, 22/1295, 79/4761, 162/9741.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM.d); 211.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri Tasnifi (A. DVNS. NMH. d.); 9/408.

Cevdet Askeriye Tasnifi (C. AS); 372/15382, 383/15840.

Cevdet Bahriye Tasnifi (C.BH);18/886, 18/888, 20/989, 25/1187, 26/1204, 49/2320, 120/5849, 178/8388, 214/9981, 250/11562, 256/11864, 269/12415, 274/12643.

Cevdet Dâhiliye Tasnifi (C.DH); 24/1155, 128/6357.

Cevdet Hariciye Tasnifi (C.HR); 34/1661, 89/4411, 187/9319.

Cevdet Saray Tasnifi (C.SM); 98/4918, 151/7566.

Cevdet Zabtiye Tasnifi (C.ZB); 18/896.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT); 36/1830, 51/2378, 52/2424, 54/2507, 54/2521, 55/2550, 84/3457 87/3586, 88/3602, 88/3624, 113/4514, 114/4587, 139/5766, 153/6450, 155/6501, 158/6605, 181/8263, 186/8779, 200/10258, 204/10588, 221/12262, 229/12765, 240/13435, 242/13577, 259/14965, 262/15129, 267/15516, 267/15547, 271/15824, 272/15921, 275/16147, 475/20, 1406/56923, 1416/57909, 1489/38.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri Tasnifi (TS. MA. d); 3405, 4456, 9830/1, 9830/2.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı Tasnifi (TS. MA. E); 13/17, 13/18, 143/8, 327/33, 327/38, 327/40, 327/41, 411/18, 411/19, 428/21, 429/22, 429/26, 429/39, 429/46, 536/24, 536/35, 668/41, 683/16, 749/29, 751/22, 760/3, 784/20.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK. d); 211.

2. Kronik Eserler

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İkinci Tabı, C. 5, Matbaâ-i Osmaniyye, Derssaâdet 1309/1893.

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İkinci Tabı, C. 6, Matbaâ-i Osmaniyye, Derssaâdet 1309/1893.

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İkinci Tabı, C. 7, Matbaâ-i Osmaniyye, Derssaâdet 1309/1893.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, Haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Yay., İstanbul 2017.

Arıkan, Sema, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1988.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultan Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)*, C. 1, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK Basımevi, Ankara 2003.

Danişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yay., İstanbul 1972.

Danişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye Yay., İstanbul 1971.

Erkutun, Mehmet İlkin, *Darendeli İzzet Hasan Ziyânâme (Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ve Fransızların İşgali Üzerine Yapılan Osmanlı Devleti'nin Mısır Seferi 1798-1802)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004.

Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, Haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK Yay., Ankara 2015.

Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları (Nizam-ı Cedit 1789-1807)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018.

- Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzera*, Nşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul, 1952.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Ğazavât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Ğazavât-Nâmesi*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Olivier, Guillaume Antoine, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, Çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.
- Râmizpaşazâde Mehmed İzzet Bey, *Harîta-yi Kapudânân-ı Deryâ-Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)*, Haz. Cemil Sağlam, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2021.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Tayyar-zâde Ahmed Atâ, *Tarih-i Enderun*, C. 2, İstanbul 1293/1877.
- Tûsî, Nasîruddin, *Tahrîru Usûli'l-Hendese Ve'l-Hisâb*, Yayına Haz. İhsan Fazlıoğlu, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yay., İstanbul 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "III. Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi, TSMA 4819", *Belleten*, C. 37, S. 148, Ankara 1973.

3. Araştırma Eserler

- Afyoncu, Erhan, "Silâhdar İbrâhim Paşa", *DİA*, C. 37, TDV Yay., s. 193-194.
- Avcı, Alâettin, *Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963.
- Aydın, Mahir, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *DİA*, C. 7, TDV Yay., İstanbul 1993.
- Aydın, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yay., İstanbul 2011.
- Bal, Nurcan, *XIX. Yüzyıl Buharlı Gemiler Dönemi Osmanlı Bahriyesi*, Kopernik Kitap, İstanbul 2018.

- Beydilli, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yay., İstanbul 1995.
- Beydilli, Kemal, “Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun”, *DİA*, C. 31, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 514-516.
- Beydilli, Kemal, “Pazvandoğlu Osman”, *DİA*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 208-210.
- Beydilli, Kemal, “Selim III”, *DİA*, C. 36, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 240-245.
- Beydilli, Kemal, “Aydınlanmış Hükümdar: III. Selim” *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Edt. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010.
- Beydilli, Kemal, – Şahin, İlhan, *Mahmud Raîf Efendi ve Nizâm-ı Cedîde Dâir Eseri*, TTK Yay., Ankara 2001.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Basımevi, Ankara 1992.
- Bostan, İdris, “Kapudan Paşa”, *DİA*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 354-355.
- Bostan, İdris, “Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I: Tersâne'de Büyük Havuz İnşası (1794-1800)”, *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yay., Ankara 1992, s. 68-100.
- Bostan, İdris, “Kılıç Ali Paşa”, *DİA*, C. 25, TDV Yay., Ankara 2002a, s. 411-412.
- Bostan, İdris, “Kemal Reis”, *DİA*, C. 25, TDV Yay., Ankara 2002b, 226-227.
- Bostan, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- Bostan, İdris, “Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009a, s. 85-97.
- Bostan, İdris, “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009b, s. 111-121.

- Bostan, İdris, “Barbaros Hayreddin Paşa: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009c, s. 143-155.
- Bostan, İdris, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul 2017a.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Akdenizi*, Küre Yayınları, İstanbul 2017b.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C. 1, Eren Yay., İstanbul 1989.
- Çelik, Yüksel, “III. Selim Devrinde Mısır’da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)”, *Nizâm-ı Kâdim’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 351-367.
- Çetin, Kenan, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yay., İzmir 2014.
- David, Géza, “Baron de Tott, François (1733-1793)”, *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992, s. 83-84.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2013.
- Egemen, Affan, *İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri*, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993.
- Elgin, Necati, *Üçüncü Sultan Selim (İlhâmi)*, Yıldız Basımevi, Konya 1959.
- Emecen, Feridun, “Cezzâr Ahmed Paşa”, *DİA*, C. 7, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 516-518.
- Erdoğan, İsmail, “Kasabbaşızâde İbrâhim (ö.1820)”, *DİA*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 527-528.
- Fleet, Kate, “Osmanlı Devleti’nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Denizcilik Faaliyetleri”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 63-73.
- Gencer, Ali İhsan, “Bahriye”, *DİA*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1991, 501-509.
- Gencer, Ali İhsan, *Bahriye’de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK Yay., Ankara 2001.

- Gölcük, Şerafettin, Yurdağör, Metin, “Gelenbevî (ö.1791)”, *DİA*, C. 13, TDV Yay., İstanbul 1996, s. 552-555.
- Göyünç, Nejad, “Hüseyin Paşa, Küçük”, *DİA*, C. 19, TDV Yay., İstanbul 1999, s. 6-8.
- Gülsoy, Ersin, “Girit Seferi ve Sonrasındaki Politik Gelişmeler”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, Edt. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 255-269.
- Işın, Ekrem, “Eski Denizler, Yeni Düşünceler”, *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri Gemiler, Efsaneler, Denizciler*, Edt. Ekrem Işın, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2009, s. 12-16.
- İnalcık, Halil, “Hüsrev Paşa, Koca”, *DİA*, C. 19, TDV Yay., İstanbul 1999, s. 41-45.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i’Aliyye*, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2016.
- İlgürel, Mücteba, “Çaka Bey”, *DİA*, C. 8, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 186-188.
- İşipek, Ali Rıza, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- İşpirli, Mehmet, “Atâ Bey”, *DİA*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1991, s. 34-35.
- Karal, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Millî Mecmua Basımevi, İstanbul 1938.
- Karpat, Kemal, “Balkanlar”, *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992, s. 25-32.
- Kiel, Machiel, “Rahova”, *DİA*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 424-425.
- Kiel, Machiel, “Vidin”, *DİA*, C. 43, TDV Yay., İstanbul 2013, s. 103-106.
- Kiel, Machiel, “İvraca”, *DİA*, C. 1, TDV Yay., Ankara 2020, s. 679, 681.
- Öğreten, Ahmet, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyihalar*, TTK Yay., Ankara 2014.
- Özcan, Abdülkadir, “Çuhadar”, *DİA*, C. 8, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 381-382.
- Özcan, Tahsin, “Mekkî Mehmed Efendi”, *DİA*, C. 28, TDV Yay., Ankara 2003, s. 577-578.

- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1983.
- Özdeniz, Engin, *İstanbul'daki Kaptan-ı Deryâ Çeşmeleri ve Sebilleri*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yay., İstanbul 1995.
- Panzac, Daniel, “Osmanlı Donanması, Başlangıçtan Nizâm-ı Cedîd’e kadar”, *Osmanlı Donanması'nın Seyir Defteri Gemiler, Efsaneler, Denizciler*, Edt. Ekrem Işın, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2009, s. 16-32.
- Panzac, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020.
- Selçuk, Hava, *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin (XIX. Yüzyıl)*, Çizgi Kitabevi, Konya 2013.
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 5, Güven Basımevi, İstanbul 1971.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid, “Kansu Gavri”, *DİA*, C. 24, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 314-316.
- Shaw, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hür Güldü, Kapı Yay., İstanbul 2008.
- Soysal, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Şakul, Kahraman, “Osmanlılar Fransız İhtilâli’ne Karşı; Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması”, *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 255-315.
- Şen, Adil, *Osmanlı'da Dönüm Noktası (Üçüncü Selim ve Islahatları)*, Fecr Yay., Ankara 2003.
- Tezel, Hayati, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, C. 1, Deniz Basımevi, İstanbul 1973.
- Tok, Özen, “Osmanlı Askerî Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Edt. Tufan Gündüz, Grafiker Yay., Ankara 2016.
- Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992a, s. 234-238.
- Turan, Şerafettin, “Barbaros Hayreddin Paşa”, *DİA*, C. 5, TDV Yay., İstanbul 1992b, s. 65-67.

- Uluçay, Çağatay, *Harem II*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992.
- Uluçay, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Uygun, Süleyman, *Türk-Fransız Deniz Ticareti Vapur Kumpanyaları*, İmeak Deniz Ticaret Odası Yay., İstanbul 2021.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988.
- Yanar, Erdal, *Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Terimleri Sözlüğü*, haz. Sema Katran, Gaye Ölçen, Yeşim Ersöz, Ali Ercan, UDH Bakanlığı Yay., Ankara 2012.
- Zorlu, Zorlu, "III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi", *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul 2010, s. 213-251.
- Zorlu, Tuncay, *Osmanlı ve Modernleşme, III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, Timaş Yay., İstanbul 2014.

4. Makale ve Tezler

- Bostan, İdris, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)", *Tarih Dergisi*, S. 35, Temmuz 2011, s. 177-192.
- Çolak, Kamil, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)" *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, S. 2, 2008, s. 141-183.
- Demir, Yaşar, "XIX. Asır Türk-Fransız İlişkilerinde Dönüm Noktası: Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Sonrası Oluşan Diplomatik Durum", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C. 3, S. 5, Yaz 2013, s. 130-146.
- Duran, Türkan, *I. Abdülhamid'in Kızı Esmâ Sultan'ın Hayatı (1778-1848)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

- Düzcü, Levent, *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.
- Ekinci, İlhan, “Osmanlı Denizciliğinde Sened-i Bahri Uygulaması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28, Güz 2013, s. 81-93.
- Göyünç, Nejad, “Kapudân-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa”, *Tarih Dergisi*, C. 2, S. 3-4, İstanbul 1952, s. 35-50.
- İnan, Meral, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Deniz Savaşlarının Anatomisi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2016.
- Kaçar, Mustafa, *Osmanlı Devleti’nde Mühendishanelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bölümü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.
- Kaçar, Mustafa, “Tersâne Hendesehânesi’nden Bahriye Mektebi’ne Mühendishâne-i Bahr-î Hümayûn”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 9, S. 1, Haziran 2008, s. 51-77.
- Karaöz, Nalan, *III. Selim Döneminde Donanmada Yapılan Merasimler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Kayhan, Bülent, *Adalar Denizi’nde Rum Korsanları: İzbandidler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.
- Pamir, Aybars, “Kaptan Paşa ve Hukuki Statüsü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 3, 2004, s. 39-60.
- Sünerin, Evren, *III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi’ne Yansımaları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2011.
- Şakul, Kahraman, “Osmanlıların İlk Maden Kömürcülüğü Girişimi: Yedikumlar Kömür Madeni Mukataası”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, S. 18/1, İstanbul 2016, s. 39-52.

- Şenyurt, Oya, “Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim’in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul’da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri”, *Bilig*, S. 78, 2016, s. 199-229.
- Şimşek, Kamuran, *Tarih-i Cevdet’e Göre Napolyon ve Mısır Meselesi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2012.
- Taş, Mehmet, – Tunç, Muhammet Nuri, “18. Yüzyıl Donanmasında Kaptan Paşalık”, *International Social Sciences Studies Journal*, C. 5, S. 33, Nisan 2019, s. 1977-1996.
- Orhonlu, Cengiz, “Hint Kaptanlığı ve Pirî Reis”, *Belleten*, C. 34, S. 134, Ankara 1970, s. 235-254.
- Özdemir, Şenay, *Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.
- Özdemir Gümüş, Şenay, “Napolyon’un Mısır İşgali Sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 9, 2013, s. 249-278.
- Özdemir, Şenay, “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Akdeniz’de Rus Korsanlığı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 44, Haziran 2016, s. 470-483.
- Özcan, Besim, “XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, Erzurum 2013, s. 39-49.
- Uygun, Süleyman, “Fransız Cyprien Fabre Vapur Kumpanyası (Compagnie Française de Navigation à Vapeur Cyprien Fabre) ve Levant Limanlarındaki Faaliyetleri (1868-1914)”, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Ekim 2018, s. 412-448.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Cezayirli Gazi Hasan Paşa’ya dair”, *Türkiyat Mecmuâsı*, C. 7, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1942, s. 2-44.
- Ünlü, Ertan, “Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa’nın Gelirleri ve Giderleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, Mart 2021, s. 234-265.

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin, “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)”, *İslam - Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyumu*, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 377-395.

Yavuz, Ali, *Vidin Ayanı Pazvantoglu Osman’ın Faaliyetleri Ve Merkezi Hükümetle İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2010.

5. İnternet Kaynakları

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/huseyin-pasa-camii--zmit>.(03.12.2021).

EKLER

EK-1. Küçük Hüseyin Paşa'nın Kaptan-ı Deryâ Olarak Atandığını Gösterir Belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

بنم دکل مطلق و سردار ارم
عم مرحومت گریسی اسماطه یتشدا و بجد الله سفردجی بر طرف اولدی
شمدی بهان تزویجک و فنی کللمه بو غائده جی ارادک جی قوب نظام دولته
شروع اولسون فکرنک ایکن ترسانه نکت بعضی نظامنده وارک خصوص
قبودان پشایه احاله اولدنجی کندیسی قبودان لکن کله اولد بئدن ترسانه
نظم سزاداره یه الشمش اولفله مجدداً نظمینی مراد ایله بئدن خصوص
سامح ایلوب تزویجسی ایله کیندن بونی عزله ویرینه بر احوالی نصب
اولسی دمی اقتضای کله سکا یا زاجق ایکن بهان کله بجا بونجه
بر کوزل صورت کله و شنت دمی غایت مناسب کوره چکنی
ملاحظه ایلدم زیرا هم ترسانه خصوصه الویره چکنی هم بوجصه
شنت استقلال تامله سبب اوله جفنی اطرافیده دوشندم
و بش جو قدر حسین اغای رتبه وزارت احسن ایلوب قبودان
ایله جرائع ایلدم و ترسانه یه ارسال ایلدم اسماطه دمی کندی
نامراند ایندکلم اقتضای دین براتی کوندره سن ایکی ایشی بر ایلگ
طنی غایم سندی بوضوئه استیحان ایلمس اجتی شنت
استقلالنی محفظه ایچون اولدی حق تها موفق باجر ایله
سلفی حسین پشایه اغری بوزوخانیه قنکی سی مناسب ایس
عرض ایکن

TSMA-E 784/20

TSMA.E.0784

EK-2. III. Selim'in Küçük Hüseyin Paşa'yı ve İngilizleri Mısır'daki Başarılarından Dolayı Tebrik Edip, Hediyeyle İhsan Etmesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

سنة قبودان در با چراغ خام و زریع غازی حسین باشا سن
جناب اللہک لطف و عنایتہ معینکہ اولای بری و بحری غازی ملک جمعی شجاعتی و حسن
متفق اولای حشمتو الخترة والی جا بدینک اعانت کوندر یکی دو تنقا و قره عسکرینک بالاتفاق
غیرتی ایله ملک موروث اولای اقلیم مصروف فرانسه لوبی زار زور امانه کنوروب اخراج
و مجدداً استحکام و بر دیک بو قدر قسعه و بنقله لری بر بر رفیع و تنجیر و ضبط ایمنجه اویان
جنگ و حربی و عساکر نضرت ماژ ملک مردانه جو کندر و امور رضا که اطاعندر جنگ بودلر
اولای الخترة لو و سندر ز ابد حسن الفدر و الحاصل لری بر بحر اتده بوندرک مدح و ثنایینی
بازوب رکابمه لدر دیکه کوز لدر باش اقدردق جمله سنه دعار ایمندر سن و معتقد اولای
ضابطه و او جاقدم لفظاتی کو جنگ و بیوک جمله کز بجا و هانمه کوزل خدمت ایوب حق
نان و منکی تمام رینه کنور دیک مردلک و یکنلک اولورسه بو قدر اولور جمله کز بر خور دار اولوب
قیصر کز سکین و دنیا و اخرتده بوزار بکز کوش کبی آغ اولسون حضوراً بودقه دخی اسکندریه
کمال تقدابده معزونه حربه قیام ایمن فرانجه لوبی الخترة عسکریه بالاتفاق ~~تخصیص~~ تخصیص
و شدت اوزره مجادراً محاربه به شروع بره مد المد هر حمده نصرته و عنایت بزم طرفه لری
اولرین اسکندریه دخی نظایر و عنایت حقله تنجیر او نمش اولمنده بو خصوصدم ظاهره کلان سعی
و خدمتک و معتقد اولای سرکرم و صنوف عسکریه یک شجاعت و غیرتدر و کرک اسکندریه لری
انشف حزبال حاجنون و کیت ازال و ساز حزبال و ادخمال و جنود و بالمجده کز لری متفقانه
شجاعت و خدمتدری جهان جهان مقبول هما بویم اولوب یکنلک لری و غیرت لری حسین ایمندر
جمله سنه هزار افرین و سا باش اولسون بو خدمتدر کز تخشنا کا صنع قاصح شاهانه مدد بر نوب
بول بکلی سوز کرک و بر عدد و جو هر کلنت و بر قطعه مضع تیغ والی بوم القیام کانت اولوب
باعث افتخارک اولسون ایچون موفق اولدیکن نصرتی ایما ایدر شجاق میر افرو تانی اسدیک ایله
ارسال و معتقد اولای لره و کرک الخترة ما سورانه بر موجب دفتر صفت و نث نزدخی تسیر اولمنده
اسد کورکی حش شجاعنه اک و صلیکی راس افتخاریمه وضع و قبجی میله جمله بند و شجاعی سوار
اولدینن سفینه به تعلیق و کت و ایوب دفتر موجب ساز لری دخی توزیع ایدر سن سنگت کرده
غیرت و مردانه خدمتک و پانده اولوب بوغز ادره بدل وجود ایمن غازی و دلاور لیک خدمتدر

TSMA-E 683/16

TSMA.E.0683

2

Handwritten title and header in Ottoman Turkish script, including the name of the author and the title of the work.



Bahçe 5849

OSMANLI ARŞİVİ
C. BH.
172 6849

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, detailing the content of the memorandum. The text is densely packed and covers most of the page area.

Continuation of the handwritten text in Ottoman Turkish script, located on the right side of the document. It appears to be a separate page or a continuation of the previous one.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, likely a list or inventory, written in a cursive style. It includes names and titles, possibly related to the main text's subject.

باذنهم

جناب مولای مندا نزه عن نظیر المثال
سوکلو مہابتلو کرانلو قدرتلو عظمتلو وئی نعمتی منتم ورجعتانی اقدم
سادک وجود سعید ملوکانه لرن جمیع الامم واکدارون امین وسالم وودوز عررا حسنبه سربطسندزه الیوم القیام
فانم ابیہ امین بالنبی الومین سوکلو اقدم بو فوکوز نرنه سنلوی عفت اولرغم معلوم شاهان زبرد نخب البسربه کاهه مستوف
اولرغون شغه قتی داف دینم وئی نرکم انمکده سارنکنا هلم جناب ارحم الراحمینک عفو و مغفرتہ منظر الیب ابنی قول
بورجندن قورتق بہر حال صاحبانہ ادا انکله محتاج اولرغندن عمر مقدم تمام اولرقرہ دینی ادا خصصان سارہ تی تطہیر مکہ
مکرمہ باب سید مکرم سابقا عطفہ فانیس لجاج تحصیل اقدی قولدی وئی مختار نصب در طبعہ و صفت نامہ وئی تحریر ایدم ابنی بوج
اولم وینہ تمحصین اولنہ وہ وفا تمحب بنہ مدیون فالنم تمحبہ منظر انک وئی ابی سنہ لک فانیس احسا ہا اون بو یولورسہ
دعایک ادا سنہ مدار اولر جفہ نایا و صفت نامہ جہان کال مجاہدہ بارک رکاب ہا بولرنہ تقدیم اولدی شمدہ وک حقیقہ اولنہ
عنان و احسا ہا بولرنک روزہ سنلک شکر نہ فادر وکیم و عزم اولر قہہ جاشسم و بائی سجدون فالدر یاسم نہ مکا فائسہ قوزم قوز
بو بارہ قول بورجندن خدوس اقلغم وئی سوکلو اقدمک رحمت و شفقت ہا بولرنہ فالمد وک العظیم سوکلو اقدہ انسا انک دل انبو
دینم سفر سید نرکم ابوی ادا سنہ بوقن اولرم بقا ولی نعمت اقدم غوری کیم رحمت ایدم اقدمک رجا جز قولم ان اقدم العظیم
رسول اللہ صفتہ عزیز شریف باشکریون وودلو وینہ نعمت والدر سلفک اقدمک بارک باشون اولنہ اقدہ مدیون کما می و صفت
وق العالمنہ بود جولو الذہ ذیل اقلغمی دو ابویہ اول و اخر اقدم غوری کیم بو قدر عزم والدر جانم نوزہ اولر قہہ اقدمک
هر قدر نوزم اوستہ جاشدم وقت تقدیم عظمی سہ اس اقدہ جوق عروبرن سوکلو اقدمک و منسہ فاشمد ان اقدم قولی محزون
انہ لطف و احسا کزی بو بارہ وئی مدول بودوب و صفت نامہ جہانہ بالاسنہ سادک خط ہا بولرنہ بو کولرین سورو بو بوزکری
چن الہی اہودوزہ اموال جہانہ فریگنہ لک مدخلہ سی تجوز بودوب ختہ تقدیم اسی غا قولدی تعیین برنہ موالیہ و صفت اقدی قولدی
بار خیز و نظیر خات عتہ کری ناز ایدم بعض مادہ لری اقدی موالیہ قولرنہ لک افاوہ ایدم رکاب ہا بولرنہ بوز سورد و کوزہ تقریرین
معلوم شاهانہ لری اللہ العزیز اقدمک عرو افاضتی فراد و ای جہانہ شاد و برادر ابیابن ہجولہ لطف و رحمت و جناب شفقت
سوکلو مہابتلو کرانلو قدرتلو عظمتلو وئی نعمتی منتم ورجعتانی اقدم باذنہم

Handwritten signature or stamp at the bottom left of the main text.

TSMA.E 760/3

2

EK-7. K H Paşa'yı Tasvir Eden Tablo

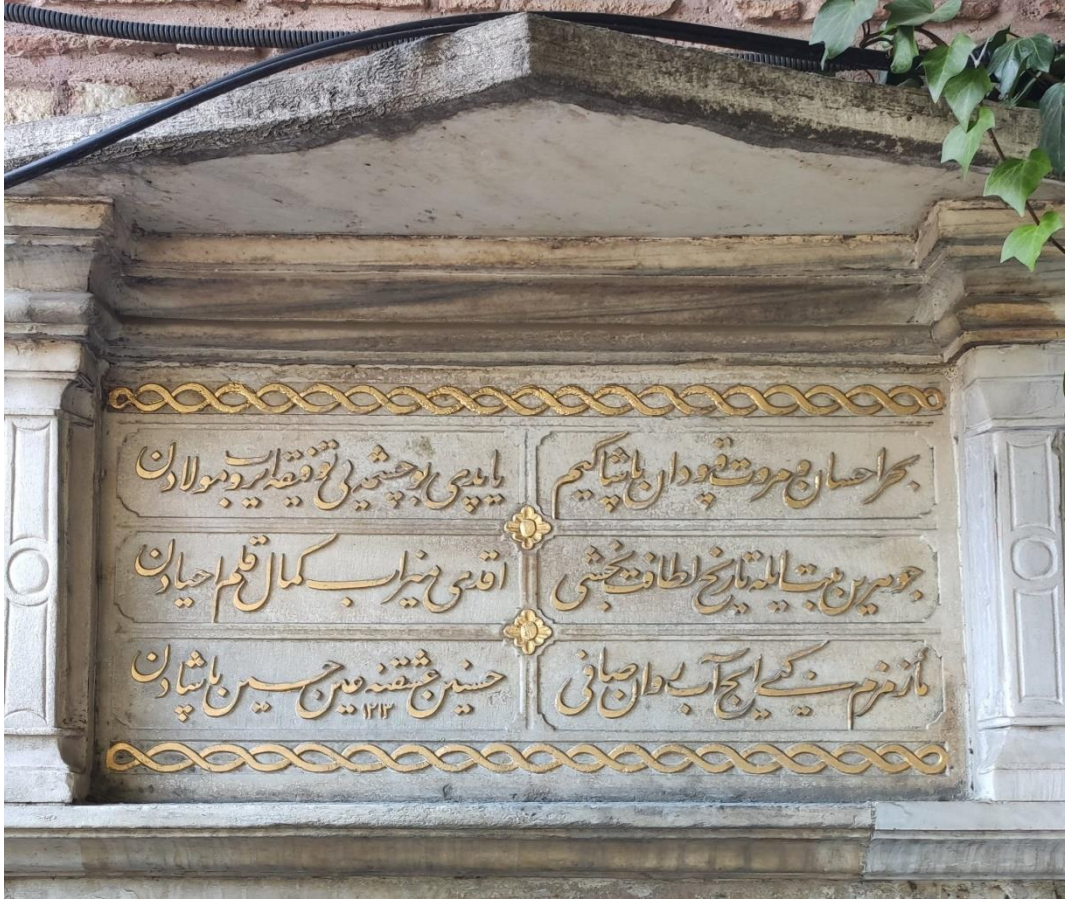


Kaynak: G, 1999, s. 6

EK-8. Küçük Hüseyin Paşa'nın Çeşmesi ve Üzerindeki Kitabesi



Şahsi Arşivim



Şahsi Arşivim (Kitabe)

EK-9. K H Paşa'ya ait olduğu bilinen İzmit'teki H Paşa Camii



Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/huseyin-pasa-camii---zmit> (03.12.2021).

EK-10. Küçük Hüseyin Paşa'nın Eyüp Mihrişah Valide Sultan Türbesi'ndeki Kabri



Şahsi Arşivim

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Ebru Hakyemez
Doğum Yeri-Tarihi	Ardeşen – 01.09.1995
ORCID Numarası	0000-0001-6970-7846
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi-Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	hkymzebru@gmail.com
Tarih	